

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra české literatury

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Využití textů Jana Nerudy ve výuce literatury
Use of Jan Neruda's Texts in Literature Classes

Bc. Miloslava Mrázková

Vedoucí práce: Mgr. Štěpánka Klumparová, Ph.D.

Studijní program: Učitelství pro střední školy

Studijní obor: Učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů pro základní školy a střední školy český jazyk — dějepis

2017

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma *Využití textů Jana Nerudy ve výuce literatury* vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Sokolově dne.....

.....

podpis

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Štěpánce Klumparové, Ph.D. za neocenitelné rady při zpracovávání diplomové práce a za veškerý čas a ochotu při konzultacích.

Také bych ráda poděkovala své rodině za podporu při studiu a svému manželovi za svatou trpělivost.

ABSTRAKT

Teoretická část diplomové práce se nejprve zabývá kontextem Nerudova života a díla a zastoupením textů Jana Nerudy v polistopadových čítankách pro 2. stupeň základních a středních škol. Tato část je opřena o výsledky autorčiny bakalářské práce *Dílo Jana Nerudy v čítankách*. Následující kapitola sleduje utváření obrazu Jana Nerudy v základoškolských a středoškolských učebnicích literatury vydaných po roce 1989. Výsledky analýzy čítanek a učebnic ilustrující přetrvávající důraz na autorovu básnickou tvorbu, ačkoli se za důležitější považuje jeho přínos v oblasti fejetonistiky a moderní prózy, slouží k ozřejmění cílů práce, což je nový výběr Nerudových textů a tvorba vlastních učebnicových textů s důrazem na fejetonistickou a prozaickou tvorbu.

Praktická část práce obsahuje „minivýzkum“ žakovských a studentských prekonceptů ve vztahu k osobnosti a dílu Jana Nerudy provedený dotazníkovým šetřením. Ten spolu s „minivýzkumem“ různých učitelských pojetí výuky o Janu Nerudovi připravují půdu pro naplnění cíle práce. Poslední kapitola obsahuje autorčin výběr textů pro základní a střední školy. Texty, jejichž výběr vychází z výsledků teoretické části práce a dotazníkových šetření, jsou opatřeny didaktickým potenciálem a doplněny vlastním návrhem učebnicového výkladového textu pro každý stupeň školy. Kapitola obsahuje i dvě modelové hodiny pro 2. stupeň základní školy, které byly vyzkoušeny v praxi a opatřeny reflexí.

KLÍČOVÁ SLOVA

Jan Neruda, čítanka pro 2. stupeň ZŠ a SŠ, učebnice pro 2. stupeň ZŠ a SŠ, žakovský a studentský prekoncept, učitelská pojetí výuky, výběr textů, učebnicový výklad

ABSTRACT

The theoretical part of the master's thesis first deals with the context of Jan Neruda's life and work and with the representation of Neruda's texts in post-revolutionary reading books for junior high school and high school. This part is based on the results presented in the author's bachelor's thesis *Work of Jan Neruda in reading books*. The next chapter follows the formation of Jan Neruda's image in literature textbooks for junior high school and high school published after 1989. The analysis of reading books and textbooks shows the remaining emphasis on the writer's poetic work even though his contribution to the field of feuilleton and modern prose is considered to be more important. The results of this analysis are used to elucidate the aim of the thesis, which is a new selection of Neruda's texts and the creation of the author's own textbook explanatory texts emphasizing the writer's feuilletons and prose work.

The practical part of the thesis contains a questionnaire "mini-research" of pupils' and students' preconceptions regarding the personality and work of Jan Neruda. This research together with another "mini-research" of different teachers' conceptions of teaching about Jan Neruda form the basis for accomplishing the aims of the thesis. The last chapter contains the author's selection of texts for junior high school and high school. These texts selected according to the results presented in the theoretical part of the thesis and according to the results of the questionnaires are accompanied by didactical potential and the author's own proposal of textbook explanatory texts for both junior high school and high school. The chapter also contains two model lessons for junior high school which were tried out in practice and which are supplemented by reflections.

KEYWORDS

Jan Neruda, reading book for junior high school and high school, textbook for junior high school and high school, pupils' and students' preconception, teachers' conception of teaching, selection of texts, textbook exposition

Obsah

ÚVOD	1
1 DÍLO JANA NERUDY V KONTEXTU JEHO ŽIVOTA A DOBOVÝCH POMĚRŮ	4
2 ANALÝZA VÝBĚRU A ZASTOUPENÍ TEXTŮ JANA NERUDY V POLISTOPADOVÝCH ČÍTANKÁCH PRO ZŠ A SŠ.....	5
2. 1 ČÍTANKY PRO ZÁKLADNÍ ŠKOLY	5
2. 2 ČÍTANKY PRO STŘEDNÍ ŠKOLY	7
2. 3 POROVNÁNÍ ZÁKLADOŠKOLSKÉHO A STŘEDOŠKOLSKÉHO ČÍTANKOVÉHO NERUDY.....	8
3 ANALÝZA VÝKLADU O DÍLE JANA NERUDY V UČEBNÍCÍCH LITERATURY PRO ZŠ A SŠ.....	11
3.1 UČEBNICE PRO ZÁKLADNÍ ŠKOLY	11
3. 1. 1 Učebnice nakladatelství Práce.....	12
3. 1. 2 Učebnice nakladatelství Alter	13
3. 1. 3 Učebnice nakladatelství Tripolia	15
3. 1. 4 Učebnice nakladatelství Fortuna	17
3. 1. 5 Učebnice nakladatelství SPN.....	19
3. 1. 6 Učebnice nakladatelství Raabe.....	20
3. 1. 7 Souhrnné porovnání učebnic pro základní školy	21
3.2 UČEBNICE PRO STŘEDNÍ ŠKOLY	22
3.2.1 Učebnice pro 2. ročník SŠ	23
3. 2. 2. Učebnice-přípravy k maturitní zkoušce	28
3. 2. 3 Přehledy dějin literatury.....	32
3. 2. 4 Ostatní	35
3. 2. 5. Souhrnné porovnání učebnic pro střední školy.....	35
3. 3 SROVNÁNÍ ZÁKLADOŠKOLSKÉHO A STŘEDOŠKOLSKÉHO OBRAZU JANA NERUDY	37
4 ŽÁKOVSKÉ A STUDENTSKÉ PREKONCEPTY VE VZTAHU K NERUDOVI A JEHO DÍLU ZJIŠTĚNÉ DOTAZNÍKOVÝM ŠETŘENÍM NA VYBRANÝCH ŠKOLÁCH	40
4. 1 DOTAZNÍK PRO STUDENTY ZÁKLADNÍCH A STŘEDNÍCH ŠKOL	41
4. 2 VÝSLEDKY DOTAZNÍKŮ ŽÁKŮ ZÁKLADNÍ ŠKOLY A ODPOVÍDAJÍCÍHO ROČNÍKU OSMILETÉHO GYMNÁZIA.....	43
4. 3 VÝSLEDKY DOTAZNÍKŮ STUDENTŮ 2. A 3. ROČNÍKU ČTYŘLETÉHO GYMNÁZIA	48

4. 4	DOTAZNÍK PRO VYSOKOŠKOLSKÉ STUDENTY	50
4. 5	VÝSLEDKY DOTAZNÍKU PRO VYSOKOŠKOLSKÉ STUDENTY	51
5	RŮZNÁ UČITELSKÁ POJETÍ VÝUKY O JANU NERUDOVI ZJIŠTĚNÁ	
	DOTAZNÍKOVÝM ŠETŘENÍM	54
5. 1	DOTAZNÍK PRO UČITELE ČESKÉHO JAZYKA NA 2. STUPNI ZŠ A STŘEDNÍ ŠKOLE	54
5. 2	VÝSLEDKY DOTAZNÍKU PRO UČITELE	57
5. 3	PODněTY VYPLÝVAJÍCÍ Z DOTAZNÍKOVÝCH ŠETŘENÍ A TEORETICKÉ ČÁSTI PRÁCE	60
6	VÝBĚR TEXTŮ JANA NERUDY PRO VÝUKU NA ZÁKLADNÍCH A	
	STŘEDNÍCH ŠKOLÁCH DOPLNĚNÝ VÝKLADOVÝMI TEXTY	63
6. 1	TEXTY PRO ŽÁKY ZÁKLADNÍCH ŠKOL	63
6. 1. 1	<i>Jak si nakouřil pan Vorel pěnovku</i>	63
6. 1. 2	<i>Dary, dárci, darování a braní (text viz Příloha č. 10 – zdroj: Neruda, J., 1958, s. 444 – 447)...</i>	71
6. 1. 3	<i>Doplňující učebnicový text pro žáky základních škol</i>	78
6. 2	TEXTY PRO STUDENTY STŘEDNÍCH ŠKOL	81
6. 2. 1	<i>Papoušek (text viz Příloha č. 13 – zdroj Neruda, J., 1952, s. 166 – 171)</i>	81
6. 2. 2	<i>U tří lilií</i>	84
6. 2. 3	<i>Nevynalezený vynález (text viz Příloha č. 14 – zdroj Neruda, J., Studie, krátké a kratší II, 1958, s. 77 – 79).</i>	86
6. 2. 4	<i>Doplňující učebnicový text pro studenty středních škol</i>	90
7	ZÁVĚR	96
8	SEZNAM POUŽITÝCH INFORMAČNÍCH ZDROJŮ	99
	SEZNAM PŘÍLOH	107
	PŘÍLOHY	108

Úvod

Jan Neruda patří mezi klasiky české literatury 19. století. Je považován za zakladatele moderní české prózy, jednoho z nejosobitějších českých fejetonistů, významného básníka. Může ale tato osobnost „dávného“ 19. století oslovit i dnešní mladou generaci? Lze v díle tohoto velikána najít texty, se kterými by se ztotožnila dnešní dospívající mládež? A jaký obraz si o této osobnosti mohou v současnosti žáci a studenti během školní výuky udělat?

Dílem Jana Nerudy jsem se zabývala již ve své bakalářské práci (Franzeová, M., 2014), kde jsem při zkoumání nejčastějších ukázek Nerudovy tvorby v čítankách pro základní a střední školy dospěla k několika zajímavým závěrům. Při porovnávání čítanek vydaných od roku 1948 do listopadu 1989 a čítanek polistopadových jsem zjistila, že v polistopadových čítankách stále přetrvává důraz na Nerudovo básnické dílo (viz Příloha č. 1), ačkoli je v současnosti za čtivější a aktuálnější považována jeho prozaická tvorba. Dále z výzkumu vyplynulo, že čítankový repertoár se alespoň zčásti proměňuje, neboť v současnosti je patrná určitá tendence zatraktivnit Nerudovo dílo např. přidáváním ukázek z Nerudovy milostné korespondence, případně zvýšením výskytu malostranské povídky *U tří lilií*. Poměr poezie a prózy však zůstává zachován.

Na základě těchto zjištěných skutečností a své dosavadní učitelské praxe jsem se rozhodla zaměřit svou pozornost na to, zda v současné době, kdy se naše společnost potýká s nečtenářstvím a pro dnešní mladou generaci je obtížné porozumět textům i relativně nedávno vzniklým, dokáže Jan Neruda svými texty oslovit i nynější mladé čtenáře. Za cíl práce jsem si stanovila navrhnout vlastní výkladové texty a vhodné ukázky z díla tohoto autora, které by jednak respektovaly jeho zásadní přínos v rozvoji moderní české literatury, jednak ho pomohly přiblížit současné mládeži. Navržené texty budou vycházet z analýzy čítanek a učebnic pro základní a střední školy a ze zjištěných prekonceptů u studentů základních a středních škol ve vztahu k osobnosti a dílu Jana Nerudy. Při výběru vhodných textů zohledním také představu vysokoškolských studentů českého jazyka a literatury Pedagogické fakulty UK, kterou si o tomto autorovi vytvořili během svého dosavadního studia, a výsledky dotazníků určených vyučujícím českého jazyka a literatury, které mi umožní zmapovat různá pojetí výuky o Janu Nerudovi na českých základních a středních školách.

První kapitolu práce ilustrující dílo Jana Nerudy v kontextu jeho života a dobových poměrů jsem původně zamýšlela převzít ze své bakalářské práce z toho důvodu, že představuje jeden z výchozích bodů pro výběr ukázek a tvorbu textů o Janu Nerudovi. Také umožňuje udělat si poměrně dobrou představu o komplexnosti Nerudova díla těm, kteří se jím příliš do hloubky nezabývají. Z důvodu zákazu z rektorátu UK přebírat nezměněnou část bakalářské práce jsem byla nucena tuto kapitolu z diplomové práce vypustit (přepisovat ji by dle mého názoru nemělo kýžený účinek), ovšem pro ozřejmění smyslu diplomové práce ji doporučuji přečíst (viz Franzeová, M., 2014, s. 3 – 14). V první kapitole zůstal pouze krátký odstavec věnující se autorově kritické tvorbě, kterou jsem v rámci bakalářské práce opomněla.

Druhá kapitola se zabývá analýzou výběru a zastoupení Nerudových textů v čítankách pro základní a střední školy, které byly vydány po roce 1989. Zčásti se v ní opírám o výsledky své bakalářské práce, ovšem analýzu čítanek z bakalářské práce bylo nutno pozměnit ze dvou důvodů. Jednak jsou pro potřeby této práce podstatná data z čítanek vydaných po roce 1989, a proto jsem musela oddělit čítanky vydané do roku 1989 a ty polistopadové, jednak byl repertoár čítanek o několik kusů rozšířen, což vedlo k navýšení počtu některých ukázek.

Třetí kapitola představuje zcela novou analýzu učebnic pro základní a střední školy vydaných mezi lety 1990 – 2014, v nichž je prezentováno dílo Jana Nerudy. Zaměřila jsem se zejména na způsob podání výkladu o životě a díle tohoto autora, ale i na korespondenci výkladu s vybíranými čítankovými ukázkami, a to z toho důvodu, že mne zajímalo, zda výklady v učebnicích podporují čítankový obraz Nerudy jako zejména velkého básníka. V tomto ohledu bylo zajímavé porovnat učebnice a čítanky stejných autorů, které tvoří de facto jeden celek, tudíž se společně podílí na vytváření autorova obrazu u žáků.

Takto rozsáhlou analýzu vydávaných učebnic a čítanek jsem do své práce zakomponovala proto, abych si jednak ověřila svou hypotézu, že se pohled na Nerudovu osobnost a dílo v čase mění opravdu minimálně, jednak tato analýza spolu s výchozí kapitolou objasňuje mé důvody pro vytvoření nového náhledu na osobnost a dílo tohoto autora, což je hlavní cíl této práce.

Praktickou část práce uvádí kapitola popisující žákovské a studentské prekoncepty ve vztahu k Janu Nerudovi a jeho dílu, které byly zjišťovány dotazníkovým šetřením na vybrané základní škole a víceletém gymnáziu. Součástí je také dotazník určený studentům

1. ročníku bakalářského studia oboru český jazyk na Pedagogické fakultě UK v Praze. Kapitola obsahuje podrobný rozbor otázek obsažených v zadaných dotaznících a interpretaci výsledků, které z nich vyplývají.

Podobně je postavena následující kapitola zkoumající různá pojetí výuky o Janu Nerudovi u učitelů českého jazyka a literatury na 2. stupni základní školy a střední škole. Jelikož byla tato pojetí zjišťována opět formou dotazníkového šetření, obsahuje kapitola rozbor zadaných otázek a souhrn shromážděných informací. V závěru jsou uvedeny podněty vyplývající ze všech dotazníků i teoretické části práce, které byly zohledněny při výběru vhodných ukázek a sestavování výkladových textů o Janu Nerudovi.

Závěrečná kapitola obsahuje nový výběr textů pro základní a střední školy s důrazem na Nerudovu prozaickou a fejetonistickou tvorbu. Texty jsou opatřeny didaktickým potenciálem s návrhy možných aktivit a doplněny vlastním učebnicovým textem pro každý stupeň školy. Část určená základním školám obsahuje dvě modelové přípravy vyzkoušené v rámci vlastního pedagogického působení, které jsou opatřeny reflexí odučených hodin.

1 Dílo Jana Nerudy v kontextu jeho života a dobových poměrů

Jak již bylo v úvodu práce řečeno, z důvodu nařízení rektorátu Univerzity Karlovy jsem byla nucena vypustit první kapitolu bakalářské práce. Následující krátký odstavec věnující se Nerudově kritické tvorbě slouží k doplnění všestranného autorova zaměření, jak je popsáno v první kapitole bakalářské práce (viz Franzeová, M., 2014, s. 3 – 14).

Nerudova kritická tvorba

V souvislosti s Nerudovou tvorbou je třeba zmínit i jeho práci v oblasti divadelní kritiky. Značná část Nerudových divadelních kritik je spjata s prostředím *Prozatímního divadla* (1862 – 1883), jehož činnost autor soustavně sledoval. Význam jeho práce v této oblasti spočívá „v důsledném kritickém pozorování praktických divadelních aspektů, kterému se věnoval s neutuchající žurnalistickou pravidelností a pečlivostí. Svým teoretickým působením dopomohl k profesionalizaci prvního českého soustavně působícího divadla a detailně ho zobrazil pro další generace.“ (Kášová, M., 2013, s. 5) Obecně vnímal Neruda divadlo jako nástroj výchovy českého diváka, ovšem vedle této a dalších funkcí (např. kulturní, sociální, zábavní) považoval za nejdůležitější funkci estetickou a uměleckou. Ve svých kritikách se zaměřoval na herce, diváky, autory dramát i texty samotné, v popředí jeho zájmu stála také dramaturgie a otázka osamostatnění českého divadla od německého. (Tamtéž, s. 10)

2 Analýza výběru a zastoupení textů Jana Nerudy v polistopadových čítankách pro ZŠ a SŠ

Předtím než přistoupím k prezentaci výsledků výzkumu, je třeba se podrobněji zmínit o pramenech této práce. Co se týče čítanek, z části jsem využila výsledky svého výzkumu provedeného v rámci bakalářské práce zmíněné v úvodní kapitole. V bakalářské práci jsem zcela vycházela z rešerše čítanek z fondu učebnic a čítanek v Pedagogické knihovně J. A. Komenského v Praze, ovšem seznam použitých čítanek jsem pro potřeby diplomové práce rozšířila o několik dalších, které mi doporučila vedoucí práce.

Všechny prozkoumané čítanky časově spadají do období mezi pádem komunistického režimu a rokem 2014. Vybrala jsem čítanky určené 2. stupni základních škol a jemu odpovídajícím ročníkům víceletého gymnázia a čítanky pro střední školy, mezi něž jsou zahrnuty čítanky pro odborné školy i čtyřletá gymnázia. Všechny čítanky se mohou využívat v rámci školního vzdělávání. Jsou mezi nimi jak čítanky pro jednotlivé stupně škol, tak i ty, které shrnují zásadní texty napříč literaturou (např. *Čítanka k Přehledným dějinám literatury*), zahrnuty jsou ale i čítanky obsahující texty specifitějšího výběru (např. *Milostná čítanka*). Ukázky z díla Jana Nerudy jsem objevila celkem v jedenačtyřiceti čítankách, z toho je dvacet šest určeno základním školám a patnáct středním školám. Kompletní přehled všech prostudovaných čítanek je uveden na konci práce v seznamu použitých zdrojů.

2. 1 Čítanky pro základní školy

V této kapitole si uvedeme přehled ukázek Nerudovy tvorby v čítankách pro základní školy. Nejprve se zaměříme na nejčastěji¹ zařazované ukázky (ukázky objevující se minimálně třikrát), dále budou zmíněny i ty, které se v čítankách vyskytují okrajově. Celkem se v čítankách pro základní školy objevuje čtyřicet sedm různých² ukázek Nerudovy tvorby, z toho třicet patří mezi ukázky z poezie, pouze čtyři jsou prozaické a zbytek tvoří ukázky z Nerudových fejetonů a dopisů.

¹ Pro lepší přehlednost byly vytvořeny tabulky udávající přehled nejčastějších ukázek Nerudovy tvorby pro ZŠ i SŠ – viz oddíl Přílohy – Příloha č. 2 a 3.

² Různé ukázky z cyklu *Matičce* jsou počítány jako jedna z toho důvodu, že se často kombinuje v rámci jedné čítanky více různých ukázek z tohoto cyklu. Navíc se báseň nečlení na jednotlivé číslované úseky jako např. básně z jednotlivých cyklů sbírky *Prosté motivy*, které tak tvoří samostatné celky a jsou vždy počítány jako samostatná další ukázka. To samé platí i o básních ze sbírky *Písně kosmické*.

Při zkoumání čítanek bylo zjištěno, že v jednotlivých čítanách se většinou objevuje více Nerudových textů zároveň, většinou pak v rozmezí dva až čtyři texty na jednu čítanku. Zajímavý výsledek přineslo rozdělení čítanek dle jednotlivých nakladatelství. V čítanách vydaných nakladatelstvími SPN a Fragment najdeme pouze ukázky z Nerudovy poezie, čímž je Neruda prezentován vyloženě jako básník. Nejvyrovnanější poměr poezie a prózy mají čítaneky nakladatelství Fraus (čtyři ukázky z poezie, čtyři z prózy). Výjimku tvoří čítaneky nakladatelství Scientia, v nichž převažují oproti poezii ukázky prozaické.

Mezi nejčastější ukázky Nerudovy tvorby patří v čítanách pro základní školy se šesti výskyty *Dědova mísa*, se čtyřmi úryvky z cyklu *Matičce*, za nimi pak následují básně *Romance helgolandská*, *Romance o Karlu IV.* a *Láska* shodně se třemi výskyty. Jak je z tohoto výčtu patrné, nejčastějšími ukázkami Nerudovy tvorby jsou výlučně básně (viz Příloha č. 2).

Co se týče dalších ukázek z poezie, kromě sbírky *Hřbitovní kvítí*, která stojí téměř mimo okruh zájmu autorů čítanek (z této sbírky se objevila jediná ukázka a pouze jedenkrát), a sbírky *Zpěvy páteční* (kromě básně *Láska* se třemi výskyty se v čítanách vyskytla jediná další ukázka, navíc opět pouze jednou), je obliba ostatních Nerudových sbírek vcelku vyvážená. Z *Knih veršů* se v čítanách kromě nejčastějších ukázek objevuje dalších pět různých básní, ovšem pouze jedna z nich, *Před fortanou milosrdných*, se vyskytla opakovaně. Z *Písní kosmických* autoři vybrali sedm různých ukázek, ale žádná z nich nedosáhla více než jednoho zařazení. U *Balad a romancí* kromě nejčastějších ukázek dosáhly opakovaného výskytu dvě další básně, a to *Balada horská* a *Balada májová*, další tři básně z této sbírky se objevily pouze jednou. Z *Prostých motivů* autoři vybírali celkem šest různých ukázek, ale žádná z nich se v čítanách nevyskytuje více než jednou. Zcela mimo pozornost autorů základoškolských čítanek stojí Nerudova dodatečně rekonstruovaná *Knih epigramů*.

Z Nerudovy prozaické tvorby se v čítanách objevují celkem čtyři ukázky, dvě z *Povídek malostranských* a dvě z *Arabesek*. Opakovaného výskytu dosáhla pouze povídka *Vampýr* a *Přivedla žebráka na mizinu*, ostatní byly zařazeny pouze jednou.

Zbytek vybíraných čítankových ukázek tvoří výběr z Nerudových fejetonů a milostných dopisů. Z fejetonů autoři čítanek vybrali celkem deset různých ukázek, ovšem

žádná z nich nebyla do čítanek zařazena opakovaně. U Nerudovy milostné korespondence je to podobné, ze tří různých ukázek se ani jedna nedočkala opětovného zařazení.

2. 2 Čítanky pro střední školy

Koncepce této kapitoly bude stejná jako u předcházející, pouze se zaměříme na čítanky určené středním školám. V těchto čítankách se objevuje celkem devadesát čtyři různých ukázek z Nerudovy poezie, šest z prózy a patnáct tvoří úryvky z fejetonů a dopisů, což představuje o více než polovinu širší repertoár čítankových ukázek než u čítanek pro základní školy.

Nejčastější³ ukázky Nerudovy tvorby v čítankách pro střední školy tvoří dvacet tři různých úryvků (viz Příloha č. 3). Jak lze z tabulky vyčíst, vůbec nejúspěšnější je s osmi výskyty *Romance helgolandská*, za ní následují básně *A mluví člověk*, *Vzhůru již hlavu, národe* a povídka *U tří lilií* se sedmi výskyty. Šestkrát se v čítankách objevila báseň *Vším jsem byl rád*, pětkrát *Láska* a stejný počet výskytů mají také úryvky z milostné korespondence mezi Janem Nerudou a Karolinou Světlou. Zbytek tvoří ukázky se čtyřmi a třemi výskyty, pro jejich velký počet je zde nebudeme uvádět, neboť jejich seznam je také uveden v již zmíněné tabulce. Za zmínku stojí, že ze všech dvaceti tří nejčastějších ukázek je devatenáct z poezie, tři jsou prozaické a jedna představuje ukázku z Nerudovy milostné korespondence. I zde tedy můžeme vidět zcela jasnou převahu básní.

Co se týče výběru ukázek z Nerudovy poezie, oproti čítankám pro základní školy nelze říci, že by některá z Nerudových básnických sbírek stála zcela mimo pozornost autorů čítanek. Ze *Hřbitovního kvítí* bylo do středoškolských čítanek vybráno celkem třináct různých ukázek, z toho dvě patří mezi nejčastější ukázky. Většina ostatních básní se ovšem v čítankách opakovaně nevyskytuje. Z *Knih veršů* bylo do čítanek zařazeno patnáct různých ukázek, z toho šest tvoří také nejčastější ukázky Nerudovy tvorby. Mimo tyto básně se ostatní v čítankách vícekrát neobjevují. *Písně kosmické* patří se šestnácti různými ukázkami k druhé nejúspěšnější sbírce. Z této sbírky pochází hned pět nejčastějších čítankových básní, většina ostatních se opět vícekrát než jednou neobjevuje. Do *Balad a romancí* kromě dvou nejčastějších ukázek patří ještě devět dalších čítankových ukázek, z

³ Při analýze bylo použito stejné kritérium jako u čítanek pro základní školy, tedy tři a více výskytů.

toho se většina z nich dočkala opakovaného zařazení. Vůbec nejúspěšnější sbírkou z hlediska počtu různých vybraných ukázek jsou *Prosté motivy*, které se dočkaly zařazení devatenácti různých básní, ovšem kromě dvou nejčastějších básní cyklu se většina neobjevila v čítankách více než jednou. Ze *Zpěvů patečních* se v čítankách vyskytuje osm různých básní, z toho jsou opět dvě nejčastějšími ukázkami Nerudovy tvorby, zbytek se nedočkal opětovného zařazení. Oproti základoškolským čítankám sáhli autoři čítanek i k Nerudově *Knize epigramů*, odkud bylo do čítanek zařazeno devět různých úryvků, ale kromě jednoho se žádný epigram nedočkal opakovaného zařazení. Pro úplnost je třeba dodat, že zbývající tři ukázky z poezie tvoří básně bez zařazení do konkrétní sbírky, které byly např. publikovány pouze v novinách. Ani jedna se neobjevila více než jednou.

Vedle nejúspěšnější čítankové povídky *U tří lilií* a povídky *Přivedla žebráka na mizinu* se z *Povídek malostranských* opakovaného výskytu dočkaly pouze *Doktor Kazisvět* a *Jak si pan Vorel nakouřil pěnovku*. Z *Arabesek* se kromě povídky *Byl darebákem* žádná další ukázka do čítanek nezařadila.

Co se týče Nerudových fejetonů, celkem bylo do čítanek vybráno jedenáct různých úryvků, pouze dva z nich se ale dočkaly opětovného zařazení. Z dochované korespondence autoři zařadili čtyři různé úryvky, kromě dopisů s Karolinou Světlou se ovšem žádný neobjevil více než jednou.

2. 3 Porovnání základoškolského a středoškolského čítankového Nerudy

V této kapitole si porovnáme obraz čítankového Nerudy pro základní a střední školy. Pokusíme se na základě výzkumu souhrnně popsat shody a odlišnosti při výběru čítankových ukázek pro jednotlivé stupně škol. Součástí bude také porovnání současných tendencí ve výběru čítankových ukázek se stavem před rokem 1989.

Jak již bylo řečeno v předcházející kapitole, u obou stupňů škol jasně převažuje výběr ukázek z poezie nad ostatní Nerudovou tvorbou. Tento stav je zajímavý hned z několika důvodů. Obraz čítankového Nerudy coby téměř výhradně básníka se utvářel výběrem čítankových ukázek nejpozději⁴ v době komunistického režimu, což odpovídá

⁴ Vycházíme z výsledků výzkumu čítanek vydaných od roku 1948 (Franzeová, M., 2014), ovšem je velmi pravděpodobné, že v dřívějších čítankách bude tento stav podobný.

tomu, že Nerudova próza byla oproti poezii doceněna mnohem později.⁵ Přesto se zdá, že ačkoli je Nerudova próza dnes hodnocena mnohem výše než jeho poezie, na poměrném zastoupení prozaických a básnických ukázek v čítankách to nemá příliš vliv, neboť stále zůstává dle výše zmíněných počtů jasná převaha básní. Z výsledků výzkumu (Franzeová, M., 2014, s. 29n.) vyplývá, že oproti předlistopadovým čítankám dochází k alespoň částečné změně repertoáru čítankových ukázek. Patrná je snaha o atraktivizaci, která se projevuje častějším zařazováním Nerudovy milostné korespondence, objevem malostranské povídky *U tří lilií*, případně pestřejším výběrem Nerudových fejetonů. S pádem komunistického režimu také z čítanek zmizel ideologicky zabarvený náhled na osobnost Nerudy jakožto básníka burcujícího lid, aby se zapojil do boje proti sociální nerovnosti. Podle tohoto kritéria byla za minulého režimu vybírána většina Nerudových čítankových ukázek. (Tamtéž, s. 34)

Co se týče odlišnosti výběru čítankových ukázek pro jednotlivé stupně škol, celkem překvapivé může být zjištění, že všechny nejčastěji vybírané ukázky do čítanek pro základní školy patří i mezi nejčastější ukázky v čítankách pro střední školy (viz Příloha č. 2 a 3). Zde je nutné připomenout rozdíl v počtu prostudovaných čítanek – dvacet šest pro základní školy, patnáct pro střední školy. Pokud bychom na základě tohoto počtu chtěli poukázat na typickou čítankovou ukázku pro základní školy, mohli bychom tak označit asi jen *Dědovu mису* se šesti výskyty. U čítanek základoškolských je tato interpretace poněkud znesnadněna tím, že se žáci na základních školách seznamují s dílem Jana Nerudy postupně od 6. do 9. ročníku, a proto můžeme najít ukázky z díla tohoto autora ve více dílech jedné čítankové řady. Oproti tomu čítanky pro střední školy jsou většinou koncipovány tak, že se s dílem Jana Nerudy setkáme pouze v jednom ročníku, případně se jedná o antologie textů, kde je Nerudova tvorba představena v celku. Za typické středoškolské čítankové ukázky můžeme tedy považovat prvních pět nejčastějších ukázek, které se vyskytují v téměř polovině všech středoškolských čítanek (*Romance helgolandská*, *A mluví člověk*, *Vzhůru již hlavu, národe*, *U tří lilií*, *Vším jsem byl rád*).

Na závěr této podkapitoly můžeme souhrnně říci, že základoškolský Neruda je dle nejčastěji vybíraných ukázek básníkem působícím výchovně, nabádajícím k úctě k rodičům, upozorňujícím na důsledky špatných lidských vlastností, horujícím za vlast, zároveň prožívajícím hluboký cit k matce. Středoškolský Neruda je tematickým

⁵ O zcela nový pohled na Nerudovu prózu se jako první zasloužil Karel Polák svou statí *Obrana Nerudovy prózy* ze 40. let 20. století, ovšem nejzávažnější práci na toto téma byla až monografie Aleše Hamana *Neruda prozaik* z roku 1968. (Tureček, D., 2007, s. 120)

zaměřením ukázek mnohem pestřejší, vedle výše zmíněného se můžeme setkat s osobitou reflexivní lyrikou, přírodní, milostnou i sexuální tematikou. Společné oběma typům čítanek je kromě jednoznačné převahy básní i variabilita ve výběru fejetonů, ovšem v drtivé většině bez jejich opakovaného zařazení.

3 Analýza výkladu o díle Jana Nerudy v učebnicích literatury pro ZŠ a SŠ

V úvodu této kapitoly je opět vhodné zmínit prameny, o něž se bude následující analýza opírat. Podobně jako u čítanek jsem i u učebnic literatury vycházela zejména z rešerše učebnic literatury z fondu učebnic a čítanek v Pedagogické knihovně J. A. Komenského v Praze, případně z doporučení vedoucí práce. Také časové zařazení učebnic odpovídá čítankám, jedná se tedy o období mezi lety 1990 – 2014.

Mezi učebnicemi pro základní školy jsou zahrnuty publikace určené jednotlivým ročníkům základních škol a jim odpovídajícím ročníkům víceletých gymnázií a dále ty, které obsahují přehled dějin literatury v rozsahu celého druhého stupně. Patří sem také učebnice literární teorie či příručka obsahující hotové přípravy pro výuku literatury. Blíže jsou jednotlivé učebnice rozebrány v následující podkapitole.

Co se týče učebnic pro střední školy, výběr částečně odpovídá základníškolským učebnicím. I zde jsem se zaměřila na učebnice věnované určitému ročníku středních škol či odpovídajícím ročníkům víceletých gymnázií, zařadila jsem také přehledy dějin literatury určené pro přípravu k maturitní zkoušce či přijímacím zkouškám na vysoké školy, ale i ty, které lze vzhledem k jejich náročnosti využít i přímo při studiu na vysokých školách (např. *Česká literatura od počátků k dnešku*). Blížší rozbor učebnic je opět součástí této kapitoly.

Celkově jsem v souvislosti s dílem Jana Nerudy prozkoumala sedmnáct základníškolských a dvacet osm středoškolských učebnic. Jejich kompletní přehled je uveden na konci práce v seznamu použitých informačních zdrojů.

3.1 Učebnice pro základní školy

V této kapitole si podrobně rozebereme, jakým způsobem autoři jednotlivých základníškolských učebnic prezentují osobnost a dílo Jana Nerudy. Pro lepší přehlednost jsou analyzované učebnice rozděleny dle jednotlivých nakladatelství, svou roli ovšem sehrála i skutečnost, že tři nakladatelství vydala učebnicové sady seznamující žáky s dílem Jana Nerudy postupně v několika ročnících. Rozdělení dle nakladatelství tak umožňuje porovnat jednotlivé učebnice mezi sebou. Vedle způsobu prezentace osobnosti a díla Jana

Nerudy byl v analýze kladen důraz také na to, zda a jak koresponduje učebnicový výklad s vybíranými ukázkami do základoškolských čítanek.

3. 1. 1 Učebnice nakladatelství Práce

S Nerudovým dílem se žáci v učebnicích tohoto nakladatelství seznamují postupně v 6., 7. a 9. ročníku (jedná se o jednu učebnicovou sadu se stejnými autory). V těchto učebnicích se klade důraz na komunikační kompetence žáků, jedná se o propojení slohové a komunikační výchovy s literární výchovou, což vede k tomu, že Nerudovo dílo je vždy představeno v souvislosti s konkrétním literárním žánrem, případně slohovým útvarem. Kromě toho se v těchto učebnicích kombinuje čítanka s učebnicí literatury, obsahují totiž vedle výkladu i ukázky z Nerudova díla s přiloženými úkoly. Co se týče učebnic pro základní školy dalších nakladatelství, ve většině z nich se také můžeme setkat kromě výkladu i s ukázkami z děl autorů, ty ovšem slouží pouze k představení autorova díla, neobsahují totiž žádné úkoly či náměty k činnostem žáků. Podrobněji budou jednotlivé učebnice z tohoto hlediska rozebírány v dalších podkapitolách.

V 6. ročníku (*Český jazyk 6: literatura a komunikace*) se žáci s Nerudovým dílem seznamují v oddíle věnovaném baladě. Nejprve je zde vysvětlen pojem balada, následují ukázky tří balad, mezi nimi i jedna Nerudova. O autorovi samotném se zde dozvídáme pouze to, že byl autorem sbírek *Balady a romance* a *Knihy veršů*. K textu básně jsou připojeny úkoly zaměřené zejména na porozumění obsahu, dále mají žáci za úkol vyhledat významy dnes již zastaralých slov či některé užitě básnické prostředky. (Hoffmannová, J. – Hoffmann, B., 1998, s. 71) Podrobněji se s autorem seznamujeme až v medailonku na konci celé kapitoly, kde je představen jako přední český básník, prozaik a novinář 2. poloviny 19. století. Vyjmenovávají se zde některé jeho básnické sbírky, z prózy *Povídky malostranské* a je zde uvedena informace, že do novin napsal přes 2 000 fejetonů. (Tamtéž, s. 111)

V 7. ročníku (*Český jazyk 7: literatura a komunikace*) se autoři k Nerudovi vrací v kapitole pojednávající o fabuli, syžetu, literárních motivech a tématu. Po vysvětlení těchto pojmů následuje ukázka Nerudovy povídky *O měkkém srdci paní Rusky*, k níž jsou opět připojeny úkoly cílící na objasnění zastaralých slov, porozumění obsahu, ale i

polemizující o problematice pomluvy v současnosti. Následují úkoly na charakteristiku postav či vztah vypravěče k autorovi. (Hoffmannová, J. – Hoffmann, B., 1999, s. 27 – 29)

Učebnice pro 9. ročník (*Český jazyk 9: literatura a komunikace*) představuje Nerudovo dílo v kapitole věnované fejetonu. Jan Neruda je zde označován za zakladatele a největšího českého představitele tohoto žánru, je zmíněno pestré tematické zaměření jeho fejetonů. Autoři také uvádějí čtyři Nerudovy knihy fejetonů. Následuje úryvek z Nerudova *Fejetonu o fejetonu*, k němuž jsou opět připojeny úkoly pro práci s textem. Jako u předchozích ročníků i zde jsou úkoly zaměřeny na porozumění textu, žáci mají např. vyhledat vlastnosti fejetonisty v textu, přečíst si, o čem všem se fejetony píší, případně se mají dle názvů některých Nerudových fejetonů zamyslet nad účelem tohoto žánru. (Hoffmannová, J. – Hoffmann, B., 2001, s. 88 – 90) Seznámení s Nerudou jako autorem fejetonů odpovídá i obsah medailonku na konci kapitoly, kde je Neruda představen jako novinář, básník a prozaik, ovšem podrobněji se zmiňuje právě fejetonistická tvorba. Autoři zde uvádějí, že Neruda napsal přes dva tisíce fejetonů, najdeme zde i názvy knižních souborů, do nichž své fejetony sám uspořádal. Jsou připojeny i prózy *Trhání* a *Různí lidé* stojící na pomezí beletrie a fejetonistiky. (Tamtéž, s. 105)

Sada těchto učebnic asi nejlépe pokrývá rozsah Nerudova díla. Důraz je kladen na prozaickou a fejetonistickou tvorbu, což odpovídá současnému pojetí, které vyzdvihuje právě tyto oblasti Nerudovy tvorby. V porovnání s výběrem ukázek do čítanek, v nichž převažuje důraz na Nerudovo básnické dílo, se tak tato sada učebnic vymyká.

3. 1. 2 Učebnice nakladatelství Alter

V těchto učebnicích se žáci s Nerudovým dílem seznamují opět postupně v 6., 7. a 8. ročníku. Stejně jako u předcházejícího nakladatelství i zde se jedná o jednu učebnicovou sadu. Učebnice jsou vydávány jako doplněk k čítankám, obsahují tedy vždy úkoly k textům otištěným v odpovídající čítance.

Učebnice pro 6. ročník (*Literární výchova 6: [doplněk k Čítance 6 Alter]*) obsahuje úkoly k básni z cyklu *Matičce*. Žáci mají např. zkusit vyjádřit některé použité obraty jinak, zamyslet se nad tím, zda je báseň rozhovorem, jsou připojeny otázky na porozumění obsahu básně. Jedním z úkolů je i vyhledání užitých básnických prostředků. (Horácková M. – Staudková H., 1998, s. 18) O autorovi se bližší informace dozvídáme v medailonku

ve slovníčku autorů, kde je prezentován jako jeden z nejvýznamnějších českých básníků a novinářů 19. století. Dle autorů učebnice patří jeho šest básnických sbírek k základům české literatury a mezi nejpůsobivější povídky řadí *Povídky malostranské*. (Tamtéž, s. 65)

V 7. ročníku učebnice (*Literární výchova 7: [doplňěk k Čítance 7 Alter]*) opět cílí na rozbor dvou básní, a to *Balady horské* a *Dědovy mýsy*. Úkoly jsou zaměřeny na pochopení obsahu básně, objasnění významu pojmů balada a romance, vyhledávání použitých básnických prostředků apod. (Lískovcová, M. – Staudková, H., 1999, s. 9n.) O autorovi samotném se žáci podrobnější informace dozvídají v přiloženém medailonku, který se oproti předcházejícímu liší. Jan Neruda je zde označen za básníka, prozaika, novináře, kritika, autora oblíbených fejetonů. Za vrchol prozaické tvorby jsou považovány *Povídky malostranské*, v nichž autor zachycoval život Malé Strany prostřednictvím jejich obyvatel. Na závěr jsou připojeny názvy tří Nerudových básnických sbírek. (Tamtéž, s. 72n.)

Učebnice pro 8. ročník (*Literární výchova 8: [doplňěk k Čítance 8 Alter]*) se zabývá dílem Jana Nerudy nejvíce. Stejně jako předcházející učebnice obsahuje i tato úkoly k textům v čítance. Jako první jsou zařazeny úkoly k povídce *Byl darebákem!*, které jsou zaměřeny zejména na porozumění textu. Následují úkoly ke třem Nerudovým básním. U první z nich (*Mezi hroby dva červi se potkali*) je blíže představena sbírka *Hřbitovní kvítí*, z níž báseň pochází. Autoři zde uvádějí hořký až ironický tón básní této sbírky, který se mísí se specifickým humorem. Následuje informace o dobové neúspěšnosti sbírky, což vedlo k tomu, že další sbírku vydal Neruda až po deseti letech. Po introdukcí sbírky následují úkoly zaměřené na porozumění básně, autoři se ale zajímají i o pocity žáků po jejím přečtení. U další básně (*Otrhánek*) se mají žáci zamyslet nad její aktuálností (řeší se problematika rozchodu rodičů). U poslední básně (*Zem byla dítětem*) je v úvodu opět blíže představena sbírka *Písně kosmické*. Autoři zmiňují, že až díky této sbírce se Neruda dočkal uznání své básnické tvorby. Neruda sleduje vesmírné děje jako obyčejný člověk, což má za následek polidšťování vesmírných těles. Následující úkoly k básni se opět týkají převážně porozumění textu, objevuje se zde i např. otázka na vývoj názorů na poznávání vesmíru. V závěru celé kapitoly věnované právě Janu Nerudovi můžeme nalézt zamyšlení nad tím, čím žáky kapitola obohatila. Následuje shrnutí poznatků, kdy žáci mají rozhodnout, zda se Nerudovo dílo může označit za realistické, a závěrečné úkoly, kdy žáci mají svými slovy říci, kdo byl Jan Neruda, a sdělit, co je z jeho díla zaujalo. Zcela na konci kapitoly je připojeno doporučení na přečtení *Povídek malostranských*. (Horáčková, M. – Staudková,

H., 2014, s. 61 – 64) Stejně jako u předcházejících děl i v tomto žáci mohou nalézt medailonek autora ve vloženém slovníčku autorů. Ten obsahuje kombinaci informací z předešlých děl, je ale rozšířen. Žáci jsou navíc poučeni o chudých poměrech Nerudovy rodiny, dále o nedokončeném studiu práv a filozofie a novinářské kariéře. Autoři zde vyzdvihují vtip a humor typický pro jeho fejetony, který můžeme nalézt i v jeho poezii. Tu ovšem označují spíše za melancholickou. (Horáčková, M. – Staudková, H., 2014, s. 7)

U této sady učebnic je překvapivé, že ačkoli autoři vyzdvihují Nerudovu prozaickou a fejetonistickou tvorbu, až na jedinou výjimku byly do čítanek od stejného nakladatelství zařazeny samé básně. Zde tedy učebnicový výklad s čítankovými ukázkami výrazně nekoresponduje.

3. 1. 3 Učebnice nakladatelství Tripolia

Učebnice tohoto nakladatelství jsou posledními, které žáky s Nerudovým dílem seznamují postupně v několika ročnících. V tomto případě se jedná o učebnicovou sadu autorky Věry Martinkové, v níž je Nerudovo dílo představeno v 6., 7. a 9. ročníku. Učebnice jsou sestaveny dle jednotlivých literárních druhů a žánrů, tudíž se žáci s Nerudovým dílem seznamují vždy ve spojitosti s konkrétním žánrem.

V 6. ročníku (*Literatura 6*) je v kapitole o písni uvedena ukázka z cyklu *Matičce*, blíže se ovšem Nerudovi autorka věnuje až v oddíle věnovanému české baladě. Nejprve jsou představeni významní čeští autoři tohoto žánru a jejich dílo (např. Erben, Bezruč, Wolker), mezi nimi i Jan Neruda. V souvislosti s baladami autorka zmiňuje sbírky *Knihy veršů* a *Balady a romance* a popisuje tematické zaměření zde obsažených balad. (Martinková, V., 2002, s. 226) Po výkladu následují ukázky (*Romance helgolandská* a *Balada o polce*), poté jsou v závěru celé kapitoly zařazeny úkoly pro žáky. Oproti předcházejícím učebnicím jsou úkoly koncipovány pro všechny ukázky v dané kapitole bez ohledu na autora, v popředí tedy stojí porovnávání textů mezi sebou. Žáci mají např. dané ukázky časově zařadit, vysvětlit, proč se jedná o balady, rozřadit je tematicky, uvést odlišnosti apod. (Tamtéž, s. 239n.)

Učebnice pro 7. ročník (*Literatura 7*) seznamuje žáky s Nerudovým dílem hned dvakrát. Nejprve je v kapitole o novele po stručném výkladu o tomto žánru zařazena ukázka *Doktor Kazisvět*. V navazujících úkolech pracují žáci s textem, mají za úkol

vyhledat popis hlavní postavy, vysvětlit obrazná pojmenování, najít užité básnické prostředky a vysvětlit, proč se jedná o novelu. (Martinková V., 2002, s. 210) K textu je také připojen test na ověření přečtení povídky, což představuje mezi ostatními učebnicemi výjimečný případ.⁶ Další Nerudovo dílo zařazené do učebnice představuje báseň *Vším jsem byl rád*. Autorka zde opět využívá komparace, neboť vedle této básně staví báseň Jiřího Suchého *Čím budu, tím budu rád*. Žáci mají za úkol obě ukázky porovnat z hlediska obsahu, kompozice či jazykových prostředků, blíže je charakterizovat a určit, která z nich je parodií. (Tamtéž, s. 283)

V 9. ročníku (*Literatura 9*) je Jan Neruda představen jako zakladatel fejetonu. Po vymezení fejetonu a představení dalších významných fejetonistů následuje ukázka z Nerudovy fejetonistické tvorby (fejeton *Nové zvíře, ale záhadné*), k níž je připojen doslov k *Žertům, hravým i dravým* od V. F. Suka. (Martinková, V., 2001, s. 16 – 18) Následují ukázky fejetonů dalších autorů, což vede opět k tomu, že v závěru připojené úkoly směřují zejména ke komparaci uvedených textů. Součástí úkolů jsou ovšem dva, které se týkají pouze Nerudova fejetonu. Žáci mají např. převyprávět příběh současnou češtinou, zkusit přeformulovat text jako anekdotu, případně uvést funkci přímé řeči v této ukázce. (Tamtéž, s. 29n.)

Všechny výše zmíněné učebnice jsou součástí sady, kterou tvoří vedle učebnic také čítanky od stejné autorky (*Malá čítanka 6, 7, 9*). Při porovnávání učebnic s těmito čítankami bylo zjištěno, že výběr čítankových ukázek příliš nekoresponduje s informacemi o autorovi, které jsou uvedeny v učebnicích, a naopak. Navíc se stejně jako v případě učebnic nakladatelství *Práce* jedná o kombinaci učebnice a čítanky, proto se může další čítanka ke každému dílu jevit jako nadbytečná. Nejvíce je to patrné u učebnice a čítanky pro 6. ročník (*Literatura 6, Malá čítanka 6*), kdy v čítance můžeme najít z Nerudovy tvorby pouze jednu ukázku z poezie bez dalšího komentáře či úkolů, zatímco v učebnici najdeme tři i s doprovodnými úkoly. U učebnice a čítanky pro 9. ročník (*Literatura 9, Malá čítanka 9*) zase dochází k zajímavému rozkolu. Ačkoli učebnice vyzdvihuje

⁶ Test je složen z deseti uzavřených otázek s možností výběru ze čtyř odpovědí (někdy může být i více správných). Zaměřuje se na pozornost a vnímavost při čtení, otázky cílí zejména na charakteristiku hlavní postavy (jméno hlavní postavy, vzhled, stáří, barva očí, chování k ostatním lidem). Domnívám se, že test některými otázkami zabíhá příliš do detailů (např. otázka na to, zda hlavní postava bydlela v Praze na Letné, na Ujezdě, u Anděla, či Na Příkopech), na které se žáci při prvním čtení nesoustředí, pokud je na to vyučující předem neupozorní. Sama bych žáka, kterému unikla informace např. o barvě očí hlavní postavy, za nepozorného neoznačila, proto by měl vyučující v případě využití tohoto testu žáky buď předem upozornit na to, že se jich na otázky tohoto typu bude po přečtení textu ptát, nebo otázky vhodně upravit tak, aby nezabíhaly do zbytečných podrobností.

Nerudovu fejetonistickou tvorbu a jiné se ani v tomto ročníku nevěnuje, v čítance se o Nerudovi v oddíle *Májovci* dozvídáme, že byl především básníkem, čemuž odpovídají i vybírané ukázky, které jsou až na jedinou výjimku básnické. V tomto případě tedy i přes to, že se jedná o jednu sadu učebnic a čítanek se stejnou autorkou, dochází k velkým nesrovnalostem mezi učebnicemi a čítankami.

V souvislosti s nakladatelstvím Tripolis je nutné zmínit ještě jednu učebnici, a to *Teorii literatury netradičně* od stejné autorky. Tato učebnice je určena pro žáky 6. – 9. ročníku i pro školy střední. Co se týče Nerudova díla a Nerudy obecně, najdeme v této učebnici pouze tři Nerudovy básně bez dalšího výkladu či přiložených otázek a o samotném autorovi se také nic nedozvíme. (Martinková, V., 1995, s. 296 – 298)

3. 1. 4 Učebnice nakladatelství Fortuna

Všechny prostudované učebnice tohoto nakladatelství, v nichž se vyskytuje Nerudovo dílo, netvoří jednotnou sadu jako předcházející, ale liší se koncepcí i autorským kolektivem.

V první z nich (*Literární výchova pro 7. – 8. ročník*) jsou dějiny literatury řazeny chronologicky a s dílem Jana Nerudy se žáci seznamují v oddíle *Humanismus a renesance*. Autor do tohoto oddílu zařadil *Romanci štědrovečerní* z toho důvodu, aby ukázal, že i pozdější autoři využívali *Bibli* jako inspirační zdroj. (Nezkusil, V., 1997, s. 130) Za básní následují úkoly k ukázkám z celé kapitoly, přímo Nerudovy básně se týká pouze jeden. Autor zde pokládá otázku, zda Jan Neruda svým pohledem na Krista tuto postavu neznesvětil. (Tamtéž) O Janu Nerudovi se v této učebnici nic bližšího nedozvíme.

Další učebnice (*Literární výchova pro 6. - 9. ročník základní školy a pro odpovídající ročníky víceletých gymnázií: úvod do teorie literatury*), jak už její název napovídá, je koncipována jako příručka pro poučení žáků o literární teorii. S Nerudovým dílem se žáci seznamují v kapitole věnované povídce, kde po vymezení tohoto žánru následuje ukázka z Nerudovy povídky *Pan Ryšánek a pan Schlegl*. Za ukázkou následuje další teoretické poučení a jsou vyjmenováni další autoři povídek. (Adlt, J., 1997, s. 139n.) O samotném autorovi se v této učebnici nic podrobnějšího nedozvíme, dle jejího zaměření to není jejím účelem.

Literatura I: pracovní učebnice pro 6. - 9. ročník základních škol obsahuje ze všech prostudovaných učebnic nejdetailnější poučení o osobě i díle Jana Nerudy. Dějiny literatury jsou v této učebnici koncipovány chronologicky, přímo Janu Nerudovi se věnuje samostatná kapitola. Nejprve nás autor seznamuje s historickým kontextem 60. a 70. let 19. století, od politické situace přechází k situaci na naší literární scéně. Zmíněna je generace májovců, od níž autor učebnice přechází k osobnosti Jana Nerudy. Žáky nejprve detailně seznamuje s rodinnými poměry, poprvé se zmiňuje Nerudův problematický milostný život. Následuje poučení o Nerudově básnické tvorbě, kdy je podrobně představena každá z jeho básnických sbírek, od ladění jednotlivých sbírek přes tematické zaměření až po dobové přijetí. Samotný Neruda je označen za prvního velkého básníka po Máchovi. (Košťák, J., 1994, s. 83) Po poezii autor uvádí žáky do Nerudovy prózy. Za vrchol prozaické tvorby označuje *Povídky malostranské*, některé přímo vyjmenovává a charakterizuje. Připomenuty jsou i *Arabesky* a pět knižních svazků Nerudových fejetonů. Autor v učebnici uvádí i Nerudovu literárně kritickou činnost ve spojitosti s *Prozatímním divadlem*, což je v rámci všech učebnic zcela ojedinělé. (Tamtéž, s. 84n.) Ukázky z Nerudova díla jsou použity ještě v následující kapitole o rýmu a rytmu, kde se na příkladech Nerudovy poezie ukazují jednotlivé druhy rýmů. (Tamtéž, s. 85n.) Dá se říci, že tato učebnice náročností svého výkladu odpovídá středoškolskému stupni, neboť zabíhá do přílišných podrobností. Jednostranný výklad není doprovázen žádnými úkoly k textům či podněty k zamyšlení, pro současného žáka základní školy je tedy vysoce neatraktivní a příliš zahlcující. Oproti prozaické tvorbě dostává Nerudova poezie o mnoho více prostoru, což odpovídá obrazu čítankového Nerudy převážně jako básníka.

Poslední učebnice tohoto nakladatelství (*Úvod do světa literatury 4: pro 7. až 8. ročník základní školy, pro nižší ročníky víceletého gymnázia, popřípadě pro školy střední*) má dějiny literatury řazené opět chronologicky. S Janem Nerudou se žáci blíže seznamují v kapitole *Česká literatura v 2. polovině 19. století*, kde autor nejprve uvádí historický kontext a poté přechází k jednotlivým literárním směrům. Jsou zmíněni májovci, ruchovci a lumírovci a jejich požadavky na literaturu. Následuje stručný medailonek Jana Nerudy. Ten je představen jako syn hokynáře z Malé Strany, žurnalista, básník a povídkář, vůdčí osobnost májovců a celé literatury 2. poloviny 19. století. Autor zmiňuje realistické zaměření jeho díla a ironické vidění života. Vyzdvihuje se Nerudova schopnost úvahy o místě českého národa v rámci Evropy. (Nezkusil, V., 1992, s. 32n.) Připojeny jsou ukázky

z Nerudovy tvorby, konkrétně úryvky z povídky *Svatováclavská mše* a *Romance o Karlu IV.*, ovšem bez dalších otázek či úkolů pro žáky.

Souhrnně můžeme o učebnicích tohoto nakladatelství říci, že představují spíše typickou ukázkou starších učebnic zaměřených na poznatkovou složku. Co se týče porovnání učebnic s čítankovými ukázkami, dochází zde oproti předcházejícím učebnicím k rozdílu v tom, že ani jedna není součástí ucelené sady učebnic s čítankou, ačkoli čítanky od tohoto nakladatelství existují (např. čítanky Jany Čenkové). Čítanky a učebnice jsou tak od sebe striktně odděleny.

3. 1. 5 Učebnice nakladatelství SPN

Literární výchova pro 2. stupeň základní školy a odpovídající ročníky víceletých gymnázií patří mezi učebnice, v nichž se kombinuje poučení o teorii literatury s chronologickým výkladem dějin literatury. Janu Nerudovi se autor učebnice věnuje v oddíle *Literatura 2. poloviny 19. století* v podkapitole *Májovci*. Nejprve je krátce vysvětlen program májovců, následuje výklad o Nerudovi. Autor zde uvádí, že z dnešního pohledu se jedná o nejvýznamnější osobnost májovců, dále zmiňuje rodinné poměry a dobové uznání autorovy fejetonistické a povídkové tvorby. Za vrcholnou prózu označuje *Povídky malostranské*, z nichž si žáci mohou přečíst krátkou ukázkou. Po ní následuje informace, že docenění básnické tvorby se Neruda dočkal až později kvůli ladění svých básní, které neodpovídaly dobovému vkusu. (Soukal, J., 2009, s. 96n.) Za nejúspěšnější sbírky jsou označeny *Balady a romance s Písněmi kosmickými*, z nichž si žáci mohou přečíst ukázkou v oddíle věnovaném literární teorii, konkrétně rozdílu mezi epikou a lyrikou. (Tamtéž, s. 50n.) O Nerudovi se autor zmiňuje ještě v kapitole o baladě, kde jsou žáci upozorněni na volné užívání pojmů balada a romance právě u Jana Nerudy. (Tamtéž, s. 57) Tato učebnice neobsahuje žádné otázky či úkoly pro žáky, je koncipována výhradně jako výkladová, ovšem nezachází do přílišných podrobností.

Učebnice slouží jako doplněk čítankové řady od stejného autora a stejného nakladatelství. Pokud tedy porovnáme výběr ukázek do čítanek a výklad o Nerudovi v učebnici, opět je výběr čítankových ukázek omezen pouze na Nerudovu poezii, ačkoli se autor v učebnici věnuje Nerudově prozaické tvorbě.

Literární výchova pro sedmý ročník základní školy je v porovnání s ostatními učebnicemi specifická, neboť byla sestavena ještě v době komunistického režimu, vyšla ovšem až v roce 1990. Výklad o Janu Nerudovi nese známky ideologizace, což se projevuje např. v označení Nerudy za „moderního proletáře“. (Forst, V. – Karfíková, V. – Poláková, H., 1990, s. 171) Připojen je také zkrácený úryvek Julia Fučíka z *Reportáže, psané na oprátce* označující Nerudu za největšího českého básníka. Ten byl často otiskován v plném znění v čítankách vydávaných za komunistického režimu. Z toho důvodu, že tato učebnice ještě svým zpracováním spadá do soustavy učebnic, podle kterých se učilo v období minulého režimu, což není předmětem výzkumu této práce, bude vynechána z další analýzy.

3. 1. 6 Učebnice nakladatelství Raabe

Poslední analyzovanou učebnicí představuje soubor praktických námětů pro výuku literatury (*Česká literatura pro 2. stupeň ZŠ I.: [praktické náměty pro výuku české literatury na 2. stupni ZŠ]*). V porovnání s ostatními prostudovanými učebnicemi se jedná o zcela moderní přístup k výuce literatury, autoři zde hojně využívají metody kritického myšlení a důraz je kladen na práci s texty. Autoři v podstatě vytvořili soubor hotových příprav pro učitele opatřených metodikou, cíli výukových lekcí a všemi pracovními listy pro žáky. S dílem Jana Nerudy se žáci seznamují v lekci věnované práci s *Povídkami malostranskými*, v níž se kombinuje jazyková, komunikační a slohová výchova s výchovou literární, navíc dochází i k mezipředmětovému prolínání. Úkoly pro práci s vybranými texty jsou velmi rozmanité: od vyhledávání a charakterizování postav se žáci dostávají k tvorbě vlastních textů, zapojeno je např. i vymýšlení druhů vedlejších vět.

Oproti ostatním učebnicím je tato sada příprav zcela ojedinělá v tom, že je primárně určena učiteli a jedná se o soubor námětů pro práci s Nerudovými texty. Záleží tedy na učiteli, co konkrétně využije. Navíc jsou náměty omezeny pouze na práci s *Povídkami malostranskými*, což zužuje Nerudovu tvorbu pouze na jedno konkrétní dílo. V porovnání s nejčastějšími čítankovými ukázkami – básněmi tak můžeme vidět zaměření jednostranně na prozaickou tvorbu.

3. 1. 7 Souhrnné porovnání učebnic pro základní školy

Jak je z předcházejících kapitol patrné, autoři učebnic přistupují k prezentaci osobnosti a díla Jana Nerudy různě. Některé učebnice jsou koncipovány výhradně jako výkladové, jiné kladou důraz na práci s texty a rozvoj komunikačních kompetencí. Rozdíly můžeme vidět i v tom, že některé učebnice propojují literární výchovu se slohovou a jazykovou, případně i s dalšími předměty, jiné se věnují výhradně literatuře. Odlišnosti jsou patrné i v tom, jakým způsobem učebnice seznamují žáky s Nerudovým dílem. Zatímco některé dávají přednost představení Nerudovy osobnosti a díla prostřednictvím literárních žánrů či slohových útvarů, jiné volí postup chronologického výkladu dějin literatury. Pokud je v učebnicích přítomen výklad, můžeme pozorovat rozdíly v jeho náročnosti pro žáky. Zatímco některé učebnice zacházejí do extrémních detailů (např. podrobný rozbor jednotlivých básnických sbírek), jiné se osobností či dílem Jana Nerudy nezabývají téměř vůbec, případně se omezují na velmi stručnou charakteristiku s uvedením některých děl. Výhradně výkladové učebnice také většinou neobsahují náměty k činnostem a úkoly pro žáky, pouze se v nich objevují krátké úryvky z díla Jana Nerudy.

Z výzkumu učebnic, které jsou součástí větší učební sady (spolu s učebnicí je vydávána i čítanka), vyplynulo několik zajímavých skutečností. U nakladatelství Alter jsou učebnice literatury koncipovány přímo jako doplněk čítanek, ale zatímco v učebnicích autoři vyzdvihují Nerudovu prozaickou a fejetonistickou tvorbu, do čítanek zařadili téměř výhradně ukázky z poezie. Ještě zajímavější situace nastala u sady učebnic a čítanek od stejného autora, konkrétně z nakladatelství SPN (autor Josef Soukal) a Tripolia (autorka Věra Martinková), kde výklady v učebnicích a čítankové ukázky často vzájemně nekorespondují. V případě učebnic Josefa Soukala dochází k tomu, že ačkoli je v učebnici dán dostatečný prostor Nerudově prozaické tvorbě (vyzdvihují se např. *Povídky malostranské*), v čítankách se objevuje pouze autorovo básnické dílo. V učební sadě Věry Martinkové si ukázky v čítankách a informace v učebnicích velmi často odporují. Situace je o to složitější, že tyto učebnice představují zároveň i učební text, proto může být další samostatná čítanka považována za nadbytečnou. U ostatních nakladatelství se můžeme setkat s tím, že se vydávané čítanky a učebnice literatury buď striktně oddělují (Fortuna), nebo se kombinují v jednom vydaném učebním textu (Práce). Zcela výjimečný případ představuje nakladatelství Raabe, jehož „učebnice“ tvoří soubor praktických námětů k výuce literatury.

Co se týče korespondence výkladu v učebnicích a výběru čítankových ukázek, lze tedy souhrnně říci, že ačkoli většina autorů vedle poezie vyzdvihuje Nerudovu prozaickou či fejetonistickou tvorbu, v současných čítankách se tato skutečnost výrazně neprojevuje, což dokazuje tendence autorů čítanek vybírat převážně ukázky z Nerudovy poezie (zde odkazují na výsledky analýzy základoškolských čítanek z předcházející kapitoly). Zvláštní je v tomto případě fakt, že se tato tendence objevuje i u autorů, kteří vedle učebnic vytvořili i k nim vydávané čítanky. Důraz na Nerudovu básnickou tvorbu je ovšem patrný i u některých učebnic, které se oproti poezii věnují Nerudově prozaické či fejetonistické tvorbě zcela okrajově.

Ačkoli se tedy ve srovnání s čítankami u většiny učebnic setkáme s tím, že autoři věnují alespoň rovnocennou pozornost všem oblastem Nerudovy tvorby, vybíranými ukázkami do čítanek jedné sady se obraz Nerudy zkresluje směrem k tradičnímu pojetí Nerudy převážně jako velikého básníka. Tento pohled nejvíce nabourávají učební texty nakladatelství Práce, které ze všech prostudovaných učebnic nejlépe pokrývají rozsah Nerudovy tvorby a zároveň odpovídají současným tendencím klást důraz na Nerudovu prozaickou a fejetonistickou tvorbu.

3.2 Učebnice pro střední školy

V této kapitole si podrobněji rozebereme, jakým způsobem autoři středoškolských učebnic utváří obraz Jana Nerudy. Oproti učebnicím pro základní školy budou zkoumané středoškolské učebnice rozděleny do podkapitol ne podle nakladatelství, ale dle zaměření (např. učebnice pro 2. ročník SŠ, příprava k maturitní zkoušce, přehledy literatury apod.). Toto rozdělení je vhodnější z toho důvodu, že na rozdíl od učebnic pro základní školy se studenti středních škol seznamují s Nerudovým dílem pouze ve druhém ročníku středoškolského studia. Neexistuje tedy žádná sada učebnic pro různé ročníky středoškolského stupně vydaná jedním nakladatelstvím, která by šla porovnat s jinou sadou jiného nakladatelství, jak tomu bylo v předcházející analýze základoškolských učebnic.

V této části práce se také zmíníme o tom, jak koresponduje výklad v učebnicích s vybíranými čítankovými ukázkami, ovšem oproti analýze učebnic pro základní školy bude obecnější, a to z toho důvodu, že existuje výrazný nepoměr v počtu středoškolských učebnic a čítanek (28 učebnic, 15 čítanek). Je to způsobeno zejména velkým počtem

přehledů literatury a učebnic určených k přípravě k maturitní zkoušce, které většinou nemají doprovodnou čítanku textů.

3.2.1 Učebnice pro 2. ročník SŠ

Do této podkapitoly bylo zařazeno celkem deset středoškolských učebnic, které jsou určeny přímo druhému ročníku středních škol či odpovídajícímu ročníku gymnázií a zároveň svou náročností odpovídají středoškolskému stupni. Učebnice pro různé typy škol byly ponechány u sebe z toho důvodu, že přímo určena gymnáziu je pouze jediná z nich, a to Soukalova *Literatura pro 2. ročník gymnázií*.

První prostudovaná učebnice, *Česká a světová literatura 19. století pro 2. ročník SŠ*, je koncipována ryze jako výkladová. O Janu Nerudovi se dočteme v oddíle *Česká literatura od 50. let*. Autor nejprve uvádí politický kontext a stav literatury v tomto období, zmiňuje se i o almanachu *Máj*. Dále v podkapitole *Májovci* představuje obecně cíle tohoto uskupení a jmenuje přispěvatele almanachu. Poté následuje podrobný výklad o životě a díle Jana Nerudy. V úvodu se autor zmiňuje o Nerudově chudém rodinném zázemí, nedokončených studiích, různých povoláních, ale i významných zahraničních cestách, dále se věnuje jeho dílu. Jsou vyjmenovány a charakterizovány všechny Nerudovy básnické sbírky včetně *Knihy epigramů*. Podrobněji se autor věnuje i *Povídkám malostranským*, vyzdvihuje i Nerudovu fejetonistickou tvorbu. (Nezkusil, V., 1998, s. 95 – 101)

V této učebnici není kladen důraz vyloženě na určitou část tvorby, autor se věnuje všem víceméně stejně. Protože Vladimír Nezkusil vytvořil i čítanku k této učebnici (*Čítanka české a světové literatury pro 2. ročník středních škol: 19. století*), bylo možné porovnat korespondenci výkladu a čítankových textů. V čítance se objevují ukázky ze všech šesti básnických sbírek, dále jedna ukázka z *Povídek malostranských*, jedna z *Arabesek* a úryvek z dopisu Karolině Světlé. Ačkoli tedy autor v učebnici vyzdvihuje Nerudovu fejetonistickou tvorbu, žádná ukázka z této oblasti tvorby nebyla do čítanky zařazena, což může působit poněkud překvapivě. Kromě tohoto kroku odpovídá výběr ukázek výkladu v učebnici, neboť prozaické ukázky zabírají v čítance zhruba polovinu rozsahu věnovanému dílu Jana Nerudy. (Nezkusil, V., 1998, s. 136 – 153)

Další dvě učebnice, *Literatura: alternativní učebnice pro 2. ročník středních škol* autorky Jitky Černíkové a *Literatura 2: pro 2. ročník středních škol* od Věry Martinkové,

mají podobnou koncepci, neboť novější učebnice od Věry Martinkové představuje přepracovanou verzi původní učebnice od Jitky Černíkové. Co se týče osobnosti a díla Jana Nerudy, obě učebnice nejprve uvádí kulturně-politický kontext doby, dále představují májovce a jejich požadavky na literaturu. Poté se věnují přímo Janu Nerudovi. Obě učebnice zmiňují Nerudovo chudé zázemí, nedokončená studia a novinářské začátky, obě také Nerudu označují především za básníka, ať už explicitně,⁷ či nepřímo zařazením Jana Nerudy mezi představitele májovské poezie (Černíková, J., 1992, s. 31). V obou učebnicích se autorky detailněji rozepisují o všech básnických sbírkách s výjimkou *Knihy epigramů* (v alternativní učebnici najdeme zmínku, že Neruda epigramy psal, ovšem bez podrobnějších informací) (Tamtéž, s. 32). Oproti poezii je Nerudově prozaické tvorbě věnováno mnohem méně prostoru. Obě autorky označují za nejzralejší prozaické dílo *Povídky malostranské*, zmiňují ale i *Arabesky*. Učebnice Věry Martinkové obsahuje poněkud detailnější informace, proto zde můžeme najít i podrobnější výčet děl, např. zvlášť se představuje Nerudova neúspěšná dramatická tvorba a práce v oblasti divadelní kritiky, je uvedena i novinářská činnost. (Martinková, V., 2009, s. 85)

Jelikož obě autorky spolupracovaly na vydání čítanky k těmto učebnicím, opět bylo možné porovnat výklad s výběrem čítankových ukázek. V čítance sice převažují ukázky z Nerudovy poezie (vždy alespoň dvě ukázky z každé básnické sbírky), ale najdeme zde i tři ukázky z prózy (dvě z *Povídek malostranských*) a úryvky z kritické tvorby, což je celkem zajímavé vzhledem k tomu, že se v učebnici klade důraz jednoznačně na poezii. Vše je doplněno názory významných autorů na osobnost a dílo Jana Nerudy (F. X. Šalda, F. Peroutka) v úvodu a závěru čítankových ukázek. (Martinková, V. – Černíková, J., 1992, s. 196 – 222)

Výuková skripta Vladimíra Prokopa, *Literatura 19. a počátku 20. století (od romantiků po buřiče): pro výuku na středních školách*, představují Jana Nerudu v kapitole *Generace májovců*. Jako u všech předcházejících učebnic i zde je nejprve uveden kontext doby, následuje představení almanachu *Máj* a poté podrobnější popis významných představitelů celé generace. U Jana Nerudy autor uvádí sepětí s Malou Stranou, zmiňuje novinářskou činnost, četné zahraniční cesty i komplikovaný milostný život. Co se týče díla, opět je kladen důraz zejména na Nerudovo básnické dílo, neboť autor podrobně charakterizuje každou ze šesti Nerudových sbírek. V učebnici jsou podrobněji rozebrány

⁷ „Jana Nerudu označujeme především jako básníka, i když jeho tvorba obsahovala i díla prozaická a dramatická a součástí jeho literární činnosti byla i bohatá práce publicistická.“ (Martinková, V., 2009, s. 83)

také *Povídky malostranské*, další díla se zmiňují okrajově. Autor dále přiznává literární hodnotu Nerudovým fejetonům, ovšem uvádí i neúspěšnou dramatickou tvorbu. (Prokop, V., 2000, s. 35 – 39)

Zaměření na básnickou tvorbu se projevuje i ve výběru ukázek do čítanky od stejného autora, kde můžeme vedle osmi básnických ukázek najít pouze jedinou prozaickou ukázkou, a to ještě notně zkrácenou. (Prokop, V., 2002, s. 30 – 34) Ačkoli je tedy v učebnici patrná snaha vyzdvihnout např. Nerudovu fejetonistickou tvorbu, čítankový výběr této tendenci neodpovídá.

Učebnice Jaroslavy Hrabákové a kol., *Literatura II: výklad, interpretace, literární teorie*, postupuje podobně jako všechny výše zmíněné. Nejprve je opět představen kontext doby, dále almanach *Máj* a poté podrobněji významní představitelé májovců. Oproti předcházejícím učebnicím se výklad omezuje pouze na Nerudovu tvorbu, o osobním autorově životě se dozvídáme jen stručné informace z medailonku na konci učebnice. (Hrabáková, J. a kol., 2008, s. 135n.) Dle autorů učebnice zaujímá Nerudova poezie klíčové místo ve vývoji české poezie 2. poloviny 19. století, a proto se jí věnují celkem podrobně. Možná překvapivě zde není uvedena Nerudova první básnická sbírka *Hřbitovní kvítí* (opět pouze zmínka v připojeném medailonu), zatímco výklad obsahuje zmínku o Nerudových epigramech. Z prózy se autoři věnují pouze *Povídkám malostranským*, podrobně rozebírají povídku *U tří lilií*. Dále nás stručně informují o fejetonistické tvorbě, přičemž vyzdvihují neotřelost fejetonu *Husí krev*. (Tamtéž, s. 55 – 57)

Texty vybírané do čítanky připojené k této učebnici odpovídají tomu, o čem autoři píší ve výkladové části. Jelikož se podrobněji věnují malostranské povídce *U tří lilií*, najdeme ji i v čítance. To samé platí i o výše zmíněném fejetonu *Husí krev*. Z poezie se v čítance objevují ukázky ze všech sbírek kromě *Hřbitovního kvítí*, překvapivě také dvě ukázky z *Knihy epigramů*. (Hrabáková, J. a kol., 2001, s. 92 – 100) Vybírané ukázky v čítankách tedy výrazně odpovídají výkladovému textu.

Dvě učebnice od Josefa Soukala, *Literatura pro 2. ročník SOŠ* a *Literatura pro 2. ročník gymnázií*, lze analyzovat současně, jelikož text v nich je identický. To může překvapit vzhledem k cílové skupině studentů, neboť otázkou zůstává, zda je nutné zacházet u studentů odborných škol do tak velkých podrobností. K oběma učebnicím můžeme přiřadit i třetí od stejného autora, *Přehled dějin literatury pro střední školy 2*, jejíž text je až na drobné změny stejný. Autor ve všech učebnicích postupuje tradičně od

historického kontextu k almanachu *Máj* a jeho představitelům, oproti předcházejícím však souvislý výklad oživuje vloženými úryvky ze vzpomínek či děl jednotlivých autorů. U Jana Nerudy opět začíná rodinnými poměry a nedokončenými studii, životní osudy a vyznění tvorby porovnává s Vítězslavem Hálkem. Výklad v učebnicích je orientován především na poezii. Autor se podrobně věnuje všem básnickým sbírkám, výklad doplňuje krátkými úryvky z jednotlivých sbírek. Z novinářské činnosti zmiňuje fejetony, snad poprvé ze všech analyzovaných učebnic je uvedena jejich spojitost s prozaickou tvorbou. Z té se podrobněji věnuje *Povídkám malostranským*, vyjmenovány jsou ale i další díla. Výklad je doplněn o neúspěšnou dramatickou tvorbu a kritickou činnost. (Soukal, J., 2005, s. 224 – 233, Soukal, J., 2006, s. 77 – 80)

V čítankách od Josefa Soukala, které se vzájemně liší pouze absencí jedné básně v čítance pro SOŠ, sice převažují ukázky z Nerudovy poezie, ovšem výběr textů je poměrně pestrý. Najdeme zde ukázkou fejetonu, malostranské povídky, úryvek z dopisu Karolině Světlé, ale i rozbor povídky *U tří lilií* od Přemysla Ruta. Vše je doplněno názory významných osobností na Nerudovo dílo (např. Šalda), případně vzpomínkami samotného Nerudy. (Soukal, J., 2002, s. 257 – 274, Soukal, J., 2001, s. 208 – 225)

Poslední dvě sledované učebnice, *Literatura v souvislostech 2* od Daniela Jakubíčka a *Literatura pro 2. ročník SŠ* od Taťány Poláškové, se od všech předcházejících značně odlišují. První z nich se vyznačuje bohatým obrazovým doprovodem, četnými ukázkami ze vzpomínek či děl autorů a zejména různými náměty k zamyšlení či úkoly pro žáky. Co se týče výkladového textu, postupuje se zde obdobně jako u ostatních učebnic, tedy od historického kontextu k samotným májovcům. O Nerudově zázemí a životě tato učebnice neinformuje, zaměřuje se na autorovo dílo. Neruda je považován za druhého nejosobitějšího básníka po Máchovi a za tvůrce sociální balady. V prozaické tvorbě se vyzdvihuje jeho vypravěčské umění a zájem o pražské prostředí, v oblasti novinářské a kritické bystrý úsudek. (Jakubíček, D., 2011, s. 168n.) Dále se studenti podrobněji seznamují s básnickými sbírkami, velmi stručně pak s prozaickou tvorbou. U prózy se vyzdvihují *Povídky malostranské* pro svůj trvalý význam pro českou kulturu, uvádí se ale i *Arabesky* a *Trhání*, ovšem žádná podrobnější analýza zde není, převažuje tedy opět orientace spíše na poezii. V závěru výkladu se zmiňují výběry fejetonů a v poznámce dramatická tvorba. Pro tuto učebnici je typické prolínání výkladu s doplňujícími informacemi či náměty přidanými do rámečků mimo vlastní text. Jana Neruda se týká např. úkol zjistit, komu jsou věnovány básně v druhé *Knize veršů* a kým se nechal při jejich

psaní inspirovat, dále se zamyslet nad významem slova bilanční a jak vyznívá Nerudova bilance ve *Zpěvech pátečních*. Zajímavým úkolem pro studenty může být zjišťování spojitosti Jana Nerudy s domem *U Dvou slunců*. (Tamtéž, s. 169n.) V učebnici se často odkazuje na čítanku, která ovšem existuje pouze v elektronické podobě a je dostupná pouze v případě zakoupení učebnice, a proto nebylo možné porovnat, zda si výklad a čítankové ukázky vzájemně odpovídají.

Literatura pro 2. ročník SŠ od Taťány Poláškové postupuje ve výkladové části stejně jako všechny předcházející, tedy přes kontext k charakteristice májovců, zaujme ale netradičním zpracováním. Předně najdeme po stranách výkladové části kolonku nazvanou *Inspirace*, kde můžeme u Jana Nerudy najít např. filmy natočené dle předlohy jeho děl. U medailonu věnovanému Nerudově osobnosti doprovází základní informace přehledná časová osa obsahující zásadní životní události. S Nerudovými osudovými ženami se studenti seznamují formou vtipně pojatého komiksu. Výkladový text zmiňuje Nerudovy životní osudy, věnuje se zhruba stejně básnické, prozaické i fejetonistické tvorbě. Autor je vyzdvihován jako zakladatel českého realismu a fejetonního žánru. Po výkladu následuje podrobnější charakteristika vybraných děl (*Povídky malostranské, Žerty, hravé i dravé*, vybrané básnické sbírky), kterou doplňují další informace týkající se Nerudovy osobnosti. (Polášková, T., 2009, s. 77 – 79)

Netypický doplněk učebnice představuje pracovní sešit, opět pojatý velmi moderně. Žáci jsou rozmanitými zadávanými úkoly vedeni k rozvíjení klíčových kompetencí. Co se týče Jana Nerudy, úkoly jsou zaměřeny zejména na práci s vybranými texty. Atraktivní pro studenty může být úkol zaměřený na Nerudovy nešťastné lásky. Ten umožňuje porovnání současné a tehdejší situace v řešení milostných záležitostí, pomáhá vcítit se do Nerudových pocitů a pochopit tu část tvorby, kde se projevuje jeho citové zklamání. Zapojeny jsou i úkoly tvůrčí – např. vymýšlení názvů pro básně či domýšlení konce příběhu. Úkoly se týkají i samostatného vyhledávání informací či přípravy referátů. Obohacujícími mohou být pro studenty úkoly spojené s povídkou *Přivedla žebráka na mizinu* a fejetonem *Kam s ním?* Oba totiž cílí na netradiční výpovědní hodnotu Nerudových textů. Zatímco první se od problematiky žebráka 19. století obrací k problémům bezdomovectví v současnosti, druhý nutí žáky zamyslet se nad problematikou správného třídění nepotřebných věcí. (Polášková, T. *Literatura pro 2. ročník středních škol: pracovní sešit*, 2009, s. 80n.) Pracovní sešit obsahuje i úkoly literárně-teoretické, ty jsou ale ve značné menšině.

Pokud bychom souhrnně porovnali všechny prostudované učebnice v této podkapitole, je patrné, že všechny učebnice postupují ve svých výkladových textech tradičním způsobem, tedy od představení dobového kontextu k charakteristice májovců. Většina z nich také pokračuje stejně v prezentaci Nerudova života, tedy od chudých poměrů přes novinářské začátky k podrobnějšímu rozboru díla. Z analýzy také vyplynula převažující orientace na Nerudovu básnickou tvorbu. Pokud už některé učebnice více zmiňují prózu, pak detailněji rozebírají *Povídky malostranské*. Co se týče korespondence výkladů v učebnicích a vybíraných ukázek do čítanek, lze u většiny pozorovat orientaci zejména na poezii, ovšem u některých případů to není zcela jednoznačné. Ačkoli se většina autorů učebnic podrobně zabývá poezií, je u výběru ukázek patrná tendence zařadit alespoň nějakou ukázkou z prozaické, fejetonistické či kritické tvorby. Otázkou ovšem zůstává, zda je nutné v situaci, kdy se cení spíše Nerudova prozaická tvorba, dávat do čítanek takové množství básnických ukázek, často již současným studentům nicneříkajících.⁸

3. 2. 2. Učebnice-přípravy k maturitní zkoušce

V této podkapitole se podrobněji podíváme na to, jakým způsobem je prezentován Jan Neruda v učebnicích, které jsou primárně určeny k přípravě k maturitní zkoušce. Celkem se jedná o devět učebnic. U nich většinou nelze sledovat korespondenci výkladu s čítankovými texty, jelikož čítanky k nim nejsou zpravidla vydávány, proto se můžeme zmínit pouze o tom, jakým způsobem tyto učebnice utváří obraz Jana Nerudy.

První tři analyzované učebnice můžeme porovnat mezi sebou, jelikož jsou od stejné autorky, Marie Sochrové. Jde o učebnice *Český jazyk a literatura: literatura, český jazyk, čtenářský deník, cvičení z českého jazyka, Literatura v kostce pro střední školy a Literatura: přehledně vypracovaná témata*. První z nich, jak už název napovídá, představuje kompletní sadu učebnic českého jazyka, literatury a čtenářského deníku v jednom. Zarážející může být fakt, že má zároveň sloužit k přípravě k přijímacím zkouškám na střední i vysoké školy a k maturitní zkoušce. Co se týče způsobu prezentace

⁸ Například básně *Jen dál!* či *Láska* jsou dnes již překonané. Dle mého názoru mohou posloužit pro ilustraci dobové snahy o emancipaci národa (např. v propojení s výukou dějepisu), ovšem v současné době jsou v tomto smyslu již zastaralé. To samé platí např. o básni *Z času zaživa pohřbených*, případně *1858* (obě se vyskytují v čítankách okrajově), které se vyjadřují k dobovým poměrům, ovšem bez historického kontextu ji současní studenti nemají šanci pochopit.

učiva, odlišuje se od ostatních zejména tím, že není psána souvislým textem, ale formou výpisků. Nejprve je opět uveden historický kontext doby, dále se přechází k charakteristice májovců a autorům májovské poezie, mezi něž je zařazen i Jan Neruda. O autorově životě se nedozvíme téměř nic, důraz je kladen na dílo, opět zejména básnické. Všechny básnické sbírky jsou podrobně rozebrány a charakterizovány, přičemž rozbor doprovází krátké ukázky z vybraných básní. V učebnici najdeme i krátkou zmínku o kritické činnosti a fejetonistické tvorbě. Z prózy se podrobněji rozebírají pouze *Povídky malostranské*. Zajímavé je, že ačkoli se autorka opět věnuje zejména poezii, na konci výkladu o Janu Nerudovi je shrnut přínos autora, v němž se kromě označení „*velký básník*“ objevuje i „ *vynikající fejetonista*“ či „*novátor české prózy*“ (Sochrová, M., 2007, s. 37). S dílem Jana Nerudy se studenti seznamují ještě v části čtenářský deník, kde jsou podrobně rozebrány *Povídky malostranské*. Nejprve se charakterizují jako celek, následuje velmi stručné popsání děje jednotlivých povídek a na závěr se připojuje informace o formě povídek a jazyku. (Tamtéž, s. 92 – 94)

Druhá učebnice od Marie Sochrové, *Literatura v kostce*, se předcházející velmi podobá. Také zde najdeme výklad formou výpisků, navíc text výkladu je přes drobné úpravy téměř totožný. I zde najdeme orientaci zejména na poezii. Tomu odpovídá i výběr textů do čítanky, která byla k této učebnici vydána. Najdeme v ní sice dvě ukázky fejetonů a jednu ukázku z *Povídek malostranských*, ovšem ukázek z poezie je zde dvacet osm, což značí výrazný nepoměr. (Sochrová, M., 2004, s. 76 – 91) V tomto případě tedy výklad odpovídá výběru čítankových ukázek.

Oproti předcházejícím dvěma učebnicím je *Literatura: přehledně vypracovaná témata* zpracována jiným způsobem. Jednak má celá učebnice dohromady zhruba šedesát stran, jednak obsahuje pouze vybraná témata k maturitní zkoušce. Jana Nerudy se týká kapitola *Tvorba generace májovců*. V úvodu kapitoly je uvedeno pět okruhů otázek k celému tématu, na které autorka formou stručných výpisků sama odpovídá. První okruh otázek se týká generace obecně – studenti mají odpovědět např. na to, jací jsou hlavní představitelé májovců, popsat jejich umělecký program či vztah k Máchovi. Některé další otázky se zaměřují na vybrané autory, zejména na Nerudu s Hálkem. Studenti mají za úkol porovnat úryvky Hálkových a Nerudových básní a odpovědět, koho z autorů hodnotila soudobá kritika lépe a proč. Přímě Jana Nerudy se pak týká jeden okruh otázek. Ty se zaměřují na charakteristiku jeho tvorby obecně, dále na vyznění jednotlivých sbírek, příklady různých typů lyriky, rozdíly mezi baladou a romancí, typické znaky prózy a

novinářské tvorby a přínos autora. Na konci kapitoly autorka uvádí doplňující otázky k tématu, které se týkají např. dobového kontextu, nejčastějších námětů Nerudovy sbírky *Balady a romance*, autobiografických rysů v *Povídkách malostranských*, případně znaků fejetonů, zde už ovšem bez návrhu možných odpovědí. (Sochrová, M., 2007, s. 29n.) Opět se zde počtem otázek k Nerudově básnické tvorbě cílí právě na tuto oblast autorova díla.

Literatura: přehled středoškolského učiva od Taťany Poláškové a kol. je sice určena i ke studiu během celé střední školy, ovšem primárně slouží k přípravě k maturitní zkoušce, proto byla zařazena do této kapitoly. Na rozdíl od předcházejících učebnic obsahuje souvislý výkladový text. Co se týče výkladu, autorky opět postupují tradičně od kontextu k charakteristice májovců a bližšímu představení významných autorů. U Jana Nerudy se studenti nejprve poučí o rodinných poměrech, následují neúspěšná studia, první zaměstnání, nešťastné milostné vztahy i četné cesty do zahraničí. Dále autorky pokračují podrobnější charakteristikou básnických sbírek včetně krátkých ukázek vybraných básní. Poté se věnují novinářské a prozaické tvorbě. Jsou zde vyjmenována prozaická díla, podrobněji se informuje o *Povídkách malostranských*. Detailně je rozebrána nejkratší povídka *U tří lilií*, kterou autorky považují za jedno z nejpůsobivějších Nerudových děl. Celý rozbor je doplněn krátkou ukázkou. V závěru výkladu autorky upozorňují, že Neruda nebyl za svého života doceněn. Zajímavým a ojedinělým počinem je odkaz na chilského básníka, který díky obdivu Nerudových povídek začal psát pod pseudonymem Pablo Neruda. (Polášková, T. a kol., 2006, s. 82 – 84) Tato učebnice se primárně zaměřuje na básnickou tvorbu a *Povídky malostranské*, zbytek Nerudovy tvorby se zmiňuje velmi okrajově.

Další dvě učebnice od Evy Hánové a kol., *Odmaturuj z literatury I a 2*, spolu velmi úzce souvisí. První díl slouží jako výkladový, ve druhém se potom podrobněji rozebírají vybraná díla. Co se týče výkladové části, odpovídá tradičnímu zpracování. Autoři se věnují Nerudově pracovnímu a osobnímu životu, milostný život ovšem redukuje na lásku k Anně Holinové a Karolině Světlé. Z díla jsou vyjmenovány všechny básnické sbírky a uvádí se velmi stručně i jejich tematické zaměření. Připojena je i ukázka básně *Vším jsem byl rád*. Z prozaické tvorby se zmiňují pouze *Arabesky* a *Povídky malostranské*. (Hánová, E. a kol., 2004, s. 70n.) Výklad v této učebnici působí kromě úvodních informací o životě autora jako pouhý výčet děl.

Druhý díl učebnice obsahuje detailní charakteristiku *Písní kosmických* a *Povídek malostranských*. Autorky rozbor rozčleňují na obecnou charakteristiku díla, poté se věnují obsahu a struktuře. V poznámkách umístěných na liště mimo hlavní text jsou uvedeny různé zajímavosti týkající se Nerudova díla, např. srovnání Nerudy-povídkáře s G. de Maupassantem či A. P. Čechovem, dobový úspěch *Písní kosmických* či připomínka skupiny májovců. (Hánová, E. a kol. *Odmaturuj z literatury* 2, 2004, s. 63n.) Tento díl sice doplňuje výklad z předcházející učebnice, ovšem pouhým výběrem dvou děl stále vzbuzuje dojem přílišného zestručnění.

Přehled literatury k maturitě od Aloise Bauera obsahuje ze všech učebnic nejstručnější informace. Charakteristika Jana Nerudy je omezena na novinářskou činnost v *Národních listech*, o osobním životě se nedozvíme vůbec nic. Co se týče autorovy tvorby, pouze se vyjmenovávají významná díla, u nichž je na jednom řádku uvedena bližší charakteristika. Více se autor rozepisuje o ději *Trhanů*. V celém výkladu se projevuje tendence o maximální stručnost, která ovšem celou Nerudovu osobnost a dílo velmi zplošťuje. Zajímavou skutečností je, že na konci výkladu autor zmiňuje Nerudovu neúspěšnou dramatickou tvorbu včetně vyjmenování tří her, čímž této oblasti věnuje stejný prostor jako např. *Povídkám malostranským*. (Bauer, A., 2005, s. 37n.)

Alois Bauer napsal ještě jednu učebnici, *Češtinu na dlani*. Oproti předcházející je výklad o Nerudovi značně rozšířen, ovšem zůstává zde zaměření pouze na Nerudovo dílo, neboť o autorově životě se nedozvídáme téměř nic. Bauer se při rozboru díla zaměřuje zejména na poezii a *Povídky malostranské*, ostatní tvorba se pouze zmiňuje. Výkladovou část obohacují krátké ukázky z *Doktora Kazisvěta* a *Písní kosmických*. (Bauer, A., 200, s. 85 – 88)

Poslední učebnice od autorů Miroslava Štochla a Lenky Bolckové, *Příprava na státní maturitu: literatura*, se podobá svou až přílišnou stručností *Přehledu literatury k maturitě*. Jak název napovídá, slouží k přípravě na státní maturitu, proto se v této učebnici setkáme kromě výkladu i s modelovou interpretací vybraných textů. Co se týče Jana Nerudy, o osobním životě se opět nedozvíme nic, neboť celý výklad o tomto spisovateli je odyt na zhruba sedmi řádcích. Jelikož se i zde projevuje snaha o maximální stručnost, omezuje se výklad pouze na dílo. Z něj jsou vyjmenovány všechny básnické sbírky a jejich vyznění charakterizované jedním slovem, *Povídky malostranské* a *Arabesky*. (Štochl, M. – Bolcková, L., 2013, s. 62) K interpretačnímu rozboru není vybrán žádný

Nerudův text. Opět tak platí, že se výklad o literatuře zplošťuje (autor a pouhý výčet jeho děl).

Pokud opět porovnáme analyzované učebnice v této kapitole, můžeme konstatovat, že většina těchto učebnic se snaží o co nejstručnější výklad dějin literatury. V praxi to znamená většinou omezení na výčet autorů a jejich děl bez hlubšího porozumění. Autoři se tak stávají anonymními nezajímavými subjekty s množstvím děl, která se studenti mají naučit nazpaměť. Co se týče přímo Jana Nerudy, učebnice svou přílišnou stručností osobnost a dílo tohoto autora velmi zplošťují. Učebnice, které obsahují alespoň základní údaje o autorovi, svou orientací převážně na básnickou tvorbu opět podporují tradiční obraz Nerudy-básníka. Ostatní učebnice jsou natolik stručné, že představují de facto výčet Nerudových děl bez detailnější charakteristiky, proto lze polemizovat o tom, zda si studenti mohou z tohoto výčtu o Nerudovi vůbec nějaký obraz udělat.

3. 2. 3 Přehledy dějin literatury

V této podkapitole se budeme zabývat učebnicemi, které jsou koncipovány jako přehledy dějin literatury a svou náročností odpovídají gymnaziální, ale spíše vysokoškolské úrovni či odborné⁹ literatuře. Celkem se jedná o sedm knih. Protože k některým byly vydány také čítanky, zmíníme se, zda výklad odpovídá výběru čítankových textů.

První z knih, *Česká literatura od počátků k dnešku*, se k osobnosti a díle Jana Nerudy vrací průběžně v kapitole *Dědictví Máje v nápurech všednosti*. Opět se postupuje tradičním způsobem, od představení almanachu *Máj* k přispěvatelům a programu májovců, na rozdíl od předcházejících učebnic je ovšem výklad velmi detailní. Stejně jako ostatním autorům i Janu Nerudovi autoři věnovali rozsáhlou samostatnou podkapitolu. V ní se přes rodinné poměry dostávají k autorovu dílu. Pojednání o něm je rozděleno do tří okruhů: nejprve se zmiňuje fejetonistická, dále povídková a na závěr básnická tvorba. Nejrozsáhlejší je analýza básnické tvorby, kterou doplňují krátké ukázky vybraných básní, ovšem velmi podrobně se rozebírají i *Povídky malostranské*. (Lehár, J. a kol., 2008, s. 262 – 292) Zaměření především na poezii se opět projevuje i v *Knize textů 2*, která funguje jako

⁹ Učebnici vnímám jako základní zdroj informací pro žáky, jsem ale toho názoru, že učebnice uvedené v této podkapitole jsou množstvím informací a výkladovými texty opravdu náročné, proto bych je zařadila pro výuku spíše až na vysoké škole, maximálně pro nadané studenty gymnázia.

čítanka. Ačkoli sem autoři zařadili ukázkou Nerudovy kritické, fejetonistické i prozaické tvorby a úryvek z milostné korespondence, většinu místa zabírají ukázky básní. (Janáčková, J. – Lukešová, M., 1999, s. 211 – 261)

S výše zmíněnou knihou souvisí i další dvě, a to *Česká literatura 2* a *Česká literatura 19. století: od Máchy k Březinovi* od Jaroslavy Janáčkové. Výklad o Nerudovi je téměř totožný s předcházející učebnicí, neboť Jaroslava Janáčková sepsala výklad o májovcích právě i v *České literatuře od počátků k dnešku*. Informace o Nerudově osobnosti a díle se tak přes drobné úpravy překrývají. (Janáčková, J., 1994, s. 68 – 75; Janáčková, J., 1997, s. 123 – 136)

Výuková skripta od Dušana Jeřábka, *Česká literatura od konce národního obrození do roku 1918*, opět postupují tradičně. Po dobovém kontextu a představení almanachu *Máj* se autor podrobně věnuje osobnosti Jana Nerudy. Již v úvodu k celým skriptům je Neruda označen za „největšího básníka okruhu májovců“ (Jeřábek, D., 1994, s. 3). I zde se tedy Neruda považuje především za básníka, což je patrné v zaměření na básnické dílo. Opět se detailně rozebírají všechny sbírky. V prozaické tvorbě se klade důraz na *Povídky malostranské* označené za vrchol Nerudova prozaického díla a základ českého kritického realismu. Poměrně podrobně se autor skript zmiňuje o Nerudově kritické tvorbě a neúspěšné dramatické činnosti. Oproti tomu zůstává fejetonistická tvorba na okraji autorova zájmu. (Tamtéž, s. 5 – 10)

Učebnice *Česká literatura ve zkratce* se svým výkladem Nerudova díla poněkud vymyká. Autoři učebnice opět začínají tradičně od dobového kontextu, poté přecházejí k májovcům a bližšímu představení autorů. K Nerudovi se průběžně vrací, více se mu pak věnují v samostatné podkapitole. Výklad je velmi podrobný, autoři neopomíjejí žádnou informaci z osobního či profesního života. Co se týče díla, sami uvádí toto: „Neruda je v literárním povědomí považován především za básníka. Přitom je autorem značně rozsáhlého, žánrově rozmanitého a všestranně přitažlivého díla, jehož tři základní a nejcennější složky – poezii, prózu a fejetonistiku – jen stěží lze stavět jednu nad druhou.“ (Svabová, B. – Svozil, B., 1998, s. 134) Aby autoři přiznávali alespoň stejnou hodnotu těmto složkám Nerudovy tvorby, je v rámci všech učebnic ojedinělé. Tento názor se projevuje v celé učebnici tím, že se všem těmto oblastem Nerudovy tvorby věnují rovnoměrně. Další odlišností oproti ostatním učebnicím je názor autorů na povídkový

soubor *Arabesky*, které oproti *Povídkám malostranským* považují ve vidění skutečnosti za „průbojnější, vyzývavější, provokativnější“. (Tamtéž, s. 136)

Literatura 19. a začátku 20. století: učebnice literatury pro 2. ročník středních škol má sice podle svého názvu sloužit jako středoškolská učebnice, ale velmi náročným výkladovým textem spíše odpovídá úrovni vysokoškolské, proto byla zařazena do této podkapitoly. Autoři opět postupují ve výkladu tradičně, k osobnosti a díle Jana Nerudy se pak průběžně vrací. Co může studentům činit obtíže, je striktní oddělení prózy, poezie a dramatu, kdy se k jednotlivým autorům vždy vrací dle toho, zda v tomto žánru něco napsali. S osobností Jana Nerudy se tak studenti seznamují ve všech třech kapitolách. Autoři učebnice věnují Nerudově básnické, prozaické i fejetonistické tvorbě velký prostor, věnují se každé téměř stejnou měrou. Např. fejetony jsou považovány za „významnou a dodnes živou součást Nerudovy tvorby“, *Arabesky* pak za „zlom ve vývoji české povídky“. (Forst, V., 1994, s. 91) *Povídky malostranské* mají samostatnou podkapitulu, v kapitole *Drama* je pak zmíněna Nerudova neúspěšná dramatická tvorba. (Tamtéž, s. 77 – 105) Snaha hodnotit básnickou, prozaickou i fejetonistickou tvorbu stejně se projevuje i v *Čítance české a světové literatury pro 2. ročník středních škol: 19. století a začátek 20. století*. V ní jsou ukázky z těchto tří oblastí Nerudovy tvorby vyváženy. (Forst, V. a kol., 1993, s. 54 – 126) Zde tedy můžeme vidět výraznou korespondenci výkladu a čítankových ukázek.

Jeden z nejpodrobnějších výkladů najdeme v poslední analyzované učebnici, v *Přehledných dějinách literatury I*. Autor opět postupuje tradičně od dobového kontextu k bližší charakteristice autorů. Studentům může činit obtíže až umělecký jazyk výkladového textu. Autor postupuje netradičně chronologicky, nedělí tedy jako v případě většiny ostatních učebnic Nerudovo dílo dle literárních druhů. Většina textu se věnuje básnickému dílu, z prózy se podrobněji analyzují *Povídky malostranské*, ovšem ve srovnání s básnickými sbírkami se jedná o velmi stručné pojednání. (Balajka, B., 1995, s. 174 – 180) Orientace na poezii se projevuje i v *Čítance k Přehledům literatury I*, v níž se objevuje jedna ukázka fejetonu a *Povídky malostranské*, zbytek ukázek pak tvoří básně ze všech sbírek. (Hoffmann, B., 1998, s. 206 – 212)

Pokud porovnáme tento typ učebnic mezi sebou, je patrné, že většina opět cílí spíše na Nerudovu básnickou tvorbu. Oproti zkoumaným učebnicím v předchozích kapitolách se zde můžeme setkat s těmi, které považují autorovu básnickou, fejetonistickou a prozaickou

tvorbu za rovnocenné (*Česká literatura ve zkratce, Literatura 19. a začátku 20. století: učebnice literatury pro 2. ročník středních škol*), ovšem ty představují v množství analyzovaných učebnic opravdu výjimku. Navíc je zajímavé, že ačkoli byly obě učebnice vydány v 90. letech minulého století, žádná z novějších na ně v tomto pojetí nenavázala, spíše naopak. I díky tomu tak v povědomí širší veřejnosti působí Jan Neruda převážně jako básník, neboť řada těchto učebnic slouží jako výchozí zdroj informací pro budoucí učitele literatury (např. *Česká literatura od počátků k dnešku*).

3. 2. 4 Ostatní

Do této podkapitoly byla zahrnuta pro svou výjimečnost poslední prostudovaná učebnice, *Kouzelné zrcadlo literatury*. V porovnání se všemi prostudovanými učebnicemi klade důraz na práci s uměleckými texty a jejich interpretaci, jedná se tedy spíše o učební text. O Janu Nerudovi se toho příliš nedozvíme. Krátký medailonek na začátku kapitoly věnované této osobnosti označuje Nerudu za novináře, básníka, klasika české povídky a fejetonu, dramatika a divadelního kritika. Následuje výčet děl a práce s texty. Z Nerudovy tvorby je vybrán *Hastrman* a básně ze čtyř básnických sbírek. Celá kapitola je zakončena poměrně rozsáhlým komentářem od F. X. Šaldy. Náměty k zamyšlení umístěné na konci celé kapitoly týkající se realismu obsahují pouze jeden námět k Nerudově dílu, a to práci s povídkou *Hastrman*, u níž mají studenti sledovat proměnu vypravěče a vyjádřit myšlenkové vyznění povídky. (Blažke, J., 1998, s. 121 – 129) Tato učebnice tak klade vysoké nároky jak na studenty, u nichž se předpokládá čtenářská vyspělost a znalost textů, tak na učitele při přípravě na hodinu. Pro svou náročnost je tato učebnice vhodná buď pro velmi schopné gymnazisty, nebo spíše pro vysokoškolské studenty literatury.

3. 2. 5. Souhrnné porovnání učebnic pro střední školy

Z analýzy středoškolských učebnic vyplynulo několik zajímavých závěrů. Zprvé postupují až na drobné výjimky autoři tohoto typu učebnic při prezentaci Nerudovy osobnosti a díla stejně, a to od dobového kontextu přes představení almanachu *Máj* k charakteristice autorů májovského období. Drtivá většina učebnic pro středoškolský stupeň je koncipována jako výhradně výkladová. Výjimku tvoří svým netradičním

zpracováním učebnice s pracovním sešitem od Taťány Poláškové a *Kouzelné zrcadlo literatury* orientované na práci s texty.

Zadruhé se drtivá většina všech učebnic primárně orientuje na Nerudovo básnické dílo. Učebnice, v nichž autoři přiznávají stejnou hodnotu básnické, prozaické i fejetonistické tvorby, tvoří výjimku, navíc se jedná o učebnice vydané v devadesátých letech minulého století, na něž žádná z novějších zatím nenavázala. Problém to představuje zejména u učebnic sloužících k přípravě budoucích učitelů literatury, kteří tak tento pohled budou dále přenášet i na své studenty.

Zatřetí při sledování korespondence výkladu v učebnicích a čítankových ukázkách vyplynulo, že většina čítanek odráží výběrem ukázek výkladu v učebnicích. Pokud se učebnice orientuje zejména na poezii, i v čítance převažují ukázky z této oblasti tvorby. U některých autorů však byl pozorován značný nesoulad. Zatímco učební text podrobně analyzoval zejména poezii, v čítankách byla patrná snaha zařadit alespoň některé ukázky z jiné než básnické tvorby. Stále ovšem až na výjimky platí obrovská převaha básnických ukázek nad prozaickými a fejetonistickými.

Začtvrté se v souvislosti s analýzou učebnic určených k přípravě k maturitní zkoušce objevil velmi závažný problém. Učebnic sloužících k přípravě k maturitní zkoušce se poslední dobou i kvůli zavedení státní maturity vydává poměrně dost a je pravděpodobné, že tento trend bude pokračovat i nadále. Velkou nevýhodou těchto učebnic je snaha o maximální stručnost, což vede ke zplošťování dějin literatury na seznamy autorů a jejich děl bez hlubšího porozumění. Otázkou tak zůstává, zda má být pamětné naučení se seznamu autorů a děl výstupem výuky literatury na středních školách.¹⁰

¹⁰ Pokud mohu vycházet z vlastní zkušenosti, ústní část státní maturitní zkoušky vyžaduje po studentech zejména rozbor vybraného úryvku (např. charakteristika postav, vyprávěče apod.) včetně zařazení do literárně-historického kontextu. Žáci sestavují svůj seznam dvaceti knih, což v praxi znamená, že k ústní zkoušce se stačí dobře naučit vybraných dvacet titulů a k nim něco ke kontextu doby. Protože učebnice sloužící jako příprava k nové maturitě obsahují právě rozборы jednotlivých knih, studenti mají de facto připraven rozbor k naučení se, případně zde naleznou návod, jak u takového rozboru postupovat. Proto jsou dle mého názoru tyto publikace tak oblíbené a vyhledávané. Problém vidím v tom, že studentům v podstatě stačí vědět o autorovi pouze základní informace, což se odráží v tendenci k maximální stručnosti, která je pro tyto publikace typická. Problém vidím také v jednotné maturitní zkoušce pro gymnázia a střední odborné školy, neboť se uplatňují stejné požadavky na studenty obou typů škol, čímž se dle mého názoru výuka literatury na gymnáziu značně znehodnocuje. Jelikož jsem skládala vedle státní maturity ještě školní maturitu z češtiny, vím, že nároky na studenty v obou typech maturity jsou neměřitelné. Zatímco státní maturita byla z mého úhlu pohledu opravdu velmi jednoduchá a nevyžadovala téměř ani vlastní četbu (většina mých spolužáků knihy ani nečetla), školní maturita už odpovídala náročnosti dosavadního studia.

3. 3 Srovnání základoškolského a středoškolského obrazu Jana Nerudy

V této podkapitole shrneme výsledky celé teoretické části diplomové práce. Zaměříme se na to, zda (a případně jak) se liší obraz Jana Nerudy vytvářený prostřednictvím učebnic a čítanek u studentů základních a středních škol.

Co se týče způsobu prezentace osobnosti a díla Jana Nerudy, základoškolské učebnice jsou v tomto ohledu velmi různorodé. Některé učebnice seznamují žáky s osobností a dílem tohoto autora prostřednictvím tradičního chronologického výkladu dějin, jiné volí cestu přes vybrané literární žánry či slohové útvary. Zatímco v prvním případě někteří autoři zahlcují žáky příliš velkými podrobnostmi (např. detailní rozbor básnických sbírek), jiní se omezují na co nejstručnější charakteristiku spojenou s uvedením několika autorových děl. Pokud je v učebnicích přítomen výklad, lze na základě analýzy vyvodit závěry, že většina autorů věnuje alespoň rovnocennou pozornost Nerudovu básnickému, prozaickému i fejetonistickému dílu. Při zkoumání korespondence výkladu a čítankových ukázek se ovšem ukázalo, že tato tendence se při výběru ukázek v současných čítankách neprojevuje. Stále tedy převažuje tendence vybírat úryvky zejména z autorovy básnické tvorby. Tato skutečnost je o to zajímavější, že se tak mnohdy děje i u autorů jedné učebnicové sady (jeden člověk je autorem učebnice i k ní náležející čítanky). Obecně tedy lze říci, že ačkoli se v základoškolských učebnicích projevuje tendence hodnotit alespoň rovnocenně Nerudovu básnickou, fejetonistickou a prozaickou tvorbu, je tato snaha utlumena převažujícím výběrem básnických ukázek do čítanek. V souvislosti s obrazem Jana Nerudy v čítankách je nutné připomenout výsledky analýzy čítanek ze třetí kapitoly, která ukázala, že *„základoškolský Neruda je dle nejčastěji vybíraných ukázek básníkem působícím výchovně, nabádajícím k úctě k rodičům, upozorňujícím na důsledky špatných lidských vlastností, horujícím za vlast, zároveň prožívajícím hluboký cit k matce.“* (viz kap. 2. 3 Porovnání základoškolského a středoškolského čítankového Nerudy, str. 9) Pro úplnost je třeba dodat, že se žáci s Nerudovým dílem seznamují většinou postupně v několika ročnících.

Oproti různorodým tendencím základoškolských učebnic při prezentaci Nerudova díla postupuje drtivá většina středoškolských učebnic stejně, a to formou výkladu. Také postup výkladu bývá stejný. Nejprve autoři představují kontext doby, dále se podrobněji zmiňují o almanachu *Máj* a blíže charakterizují jednotlivé autory májovského období. Jan Neruda bývá představen jako hlavní osobnost májovců, většina učebnic také zmiňuje

Nerudovy rodinné poměry. Na rozdíl od základoškolských učebnic se klade velký důraz na rozbor autorova díla. Zde je nutné zmínit, že se drtivá většina všech středoškolských učebnic orientuje primárně na básnickou tvorbu, což se projevuje podrobnou analýzou všech básnických sbírek. Velká část učebnic se věnuje také podrobnějšímu rozboru *Povídek malostranských*, které označuje za kanonické dílo české literatury, ovšem důraz na poezii stále převažuje. Oproti učebnicím základoškolským se učebnice pro střední školy vyzdvihující na stejnou úroveň Nerudovo básnické, prozaické i fejetonistické dílo vyskytují výjimečně, navíc jsou z hlediska doby vzniku zastaralé, neboť vyšly naposledy v 90. letech minulého století. Žádná novější středoškolská učebnice na tyto tendence zatím nenavázala. Pro úplnost je třeba se zmínit o učebnicích určených k přípravě k maturitní zkoušce, kterých v souvislosti se zavedením státní maturity vychází čím dál víc. U nich dochází ve snaze o maximální stručnost ke zploštění výkladu dějin literatury na výčet autorů a jejich děl. V tomto případě je obtížné říci, zda lze z takto torzovitých informací hovořit o vypovídajícím obrazu Jana Nerudy.

Drtivé zaměření na poezii se projevuje i ve středoškolských čítankách. V této souvislosti je ale nutno zmínit, že lze pozorovat alespoň určitou snahu o zatraktivnění Nerudova díla častým zařazováním povídky *U tří lilí* a přidáváním ukázek z Nerudových milostných dopisů do středoškolských čítanek. V souvislosti s tvorbou obrazu Jana Nerudy i zde připomeneme analýzu čítanek, jejímž výsledkem bylo, že „*středoškolský Neruda je tematickým zaměřením ukázek (oproti základoškolským čítankám) mnohem pestřejší, vedle výše zmíněného (výchovného působení, vedení k úctě k rodičům, upozorňování na důsledky špatných lidských vlastností, vlasteneckého burcování, intenzivního prožívání lásky k matce) se můžeme setkat s osobitou reflexivní lyrikou, přírodní, milostnou i sexuální tematikou. Společné oběma typům čítanek (základoškolským i středoškolským) je kromě jednoznačné převahy básní i variabilita ve výběru fejetonů, ovšem v drtivé většině bez jejich opakovaného zařazení.*“ (viz kap. 3. 3 Porovnání základoškolského a středoškolského čítankového Nerudy, str. 20)

Na závěr je vhodné podotknout, že oproti základním školám, kde se žáci s Nerudovým dílem seznamují postupně v několika ročnících, se studenti středních škol setkávají s osobností a tvorbou tohoto autora pouze ve druhém ročníku studia, neboť oproti základním školám, kde je výuka literatury velmi různorodá (někteří učitelé postupují

chronologicky, jiní dle žánrů, další dle slohových útvarů), postupují vyučující středních škol při výkladu dějin až na výjimky¹¹ výhradně chronologicky.

¹¹ Zde uvádím za příklad Gymnázium Jana Keplera v Praze, kde se začalo místo tradiční literárně-historické koncepce uplatňovat hledisko literárně-teoretické. Zdejší výuka se orientuje na výchovu ke čtenářství, tedy četbu a interpretaci textů. Tímto způsobem jsou studenti vedeni k tomu, aby dokázali na základě hlubšího porozumění literárního textu pochopit i svět, v němž žijí. Výuka podle této koncepce umožňuje studentům každého ročníku seznámit se s texty starší i novější literatury a přistupovat k literatuře dle témat a vývoje jednotlivých žánrů. (Činátlová, B., 2003, s. 10)

4 Žákovské a studentské prekoncepty ve vztahu k Nerudovi a jeho dílu zjištěné dotazníkovým šetřením na vybraných školách

Tato kapitola představuje jedno z východisek pro hlavní cíl této práce, čímž je sestavení vlastních učebnicových výkladů o Janu Nerudovi a výběr vhodných textů tohoto autora pro současné žáky základních a středních škol. V této souvislosti plánuji respektovat zásadní přínos Jana Nerudy pro rozvoj moderní české literatury, který vyplynul z teoretické části práce, ale zároveň mít na paměti profil a preference současných žáků základních a středních škol. K tomu, abych zjistila alespoň okrajově, jakým způsobem přistupují současní žáci k dílu Jana Nerudy a Nerudovi obecně, jsem využila metodu dotazníkového šetření.

Ihned v úvodu této kapitoly uvádím, že mým cílem není hloubkový výzkum žákovských a studentských prekonceptů ve vztahu k Nerudovi, nýbrž pouze „minivýzkum“ vybraných tříd základní školy a gymnázia v okrese Sokolov, který mi umožní zmapovat základní povědomí žáků a studentů o tomto autorovi a pomůže mi při rozhodování o výběru některých textů.

Pro oblast „minivýzkumu“ prekonceptů žáků základních a středních škol jsem si vybrala Základní školu Březová v okrese Sokolov a Gymnázium Sokolov, a to z toho důvodu, že na první jmenované škole sama působím a potýkám se ze strany některých žáků s problémy spojenými s nečtenářstvím a nezájmem o vzdělání obecně, zatímco druhá jmenovaná představuje výběrovou školu se studenty převážně motivovanými ke studiu. Zajímalo mne tedy, do jaké míry se budou lišit výsledky předložených dotazníků v 9. třídě klasické základní školy a odpovídajícím ročníku víceletého gymnázia. Pro výzkum prekonceptů studentů středních škol budu mít k dispozici výsledky pouze od studentů druhého a třetího ročníku čtyřletého gymnázia. Pro úplnost mapování znalostí jsem vytvořila ještě dotazník pro začínající vysokoškolské studenty Pedagogické fakulty UK oboru český jazyk, abych zjistila, jaké povědomí mají o Janu Nerudovi po absolvování středoškolského vzdělání a jakým způsobem jakožto budoucí učitelé vnímají přínos této osobnosti pro českou literaturu.

4. 1 Dotazník pro studenty základních a středních škol

V této podkapitole nejprve okomentuji dotazník jako celek a následně uvedu důvody zařazení jednotlivých otázek. Kompletní dotazník je uveden v kapitole *Přílohy* na konci práce (viz Příloha č. 4). Vzhledem k tomu, že dotazníkové šetření slouží pouze jako prostředek pro zjištění žákovských prekonceptů na velmi omezeném počtu respondentů, nebudu se metodikou výzkumu podrobně zabývat.

Dotazník obsahuje celkem 11 otázek. Kombinují se v něm otázky otevřené a uzavřené s výběrem několika možností, převážná většina je kombinací uzavřené odpovědi s možným doplněním. Otázek jsem nezařazovala příliš, neboť z vlastní zkušenosti vím, že čím větší množství, tím menší ochota respondentů odpovídat. I z toho důvodu doufám, že většina dotazovaných okomentuje výběr svých odpovědí, protože budou mít pro výsledek šetření nezanedbatelnou výpovědní hodnotu.

Co se týče cílové skupiny dotazovaných, jedná se o žáky nejméně 9.¹² ročníku základní školy a odpovídajícího ročníku osmiletého gymnázia až po studenty 3. ročníku čtyřletého gymnázia. Dotazník jsem ponechala stejný pro mladší i starší studenty z toho důvodu, aby bylo vidět, zda a jak se změnila úroveň znalostí u mladších a starších gymnazistů. Možnosti u první otázky¹³ jsem přizpůsobila tomu, že budu mít k dispozici pouze vybrané ročníky, jak jsem již uvedla výše.

Po zařazení ke konkrétnímu ročníku následují obecné otázky (č. 2 – 5) týkající se vztahu daného studenta ke čtení (zda sám sebe považuje za čtenáře, občasného čtenáře, či nečtenáře), studentových očekávání spojených se čtením (čtení jako zábava, poučení apod.) a preference literárních druhů a období (zda by raději četl knihu z 19., nebo 20. století) s vlastním komentářem. Od těchto otázek očekávám alespoň částečný profil žáků a studentů na vybraných školách a jejich preference v oblasti čtení, což zohledním při výběru vhodných textů (hledisko náročnosti, literární druh). Otázka na preferenci období má spíše

¹² Mladší žáky jsem do dotazníkového šetření nezapojovala z toho důvodu, že by vypovídající hodnota dotazníků byla nízká, možná téměř nulová. Jelikož se žáci seznamují na základní škole s Nerudovým dílem postupně, přišlo mi nejvhodnější zapojit až žáky 9. ročníku, kteří už by o Janu Nerudovi měli mít alespoň nějakou základní představu.

¹³ *Jsem studentem/studentkou:*

- a. 9. ročníku ZŠ
- b. kvarty osmiletého gymnázia
- c. 2. ročníku čtyřletého gymnázia
- d. 3. ročníku čtyřletého gymnázia

informativní ráz, ovšem argumenty, které budou žáci uvádět pro upřednostnění staršího či novějšího období by také mohly být směrodatné při hledání vhodných textů.¹⁴

Otázky číslo 6 a 7 se již týkají přímo Jana Nerudy. Studenti zde mají dle svých dosavadních vědomostí o tomto autorovi rozhodnout, jaká profesní odvětví si v souvislosti s jeho jménem vybaví (básník, prozaik, novinář, dramatik, divadelní a literární kritik) a do jaké míry jsou pro ně důležité jednotlivé oblasti jeho tvorby. U těchto otázek je třeba myslet i na to, že někteří studenti si nevybaví nic, proto jsem zařadila i možnost „nepamatuji si“. Jednak i ta má určitou výpovědní hodnotu, jednak je tato varianta lepší, než kdyby student bez jakéhokoli povědomí kroužkoval zbývajících možnosti. V této části mne primárně zajímalo to, zda se i na takto malém vzorku studentů projeví tendence stále považovat Jana Nerudu převážně za básníka, nebo zda se naopak ukáže určitý posun k jiným oblastem tvorby.

Následující otázka cílí na znalost konkrétních děl, které si studenti spojí s Janem Nerudou. Výčet samozřejmě není kompletní, nejsou zde např. uvedeny výbory fejetonů, ovšem dle mého názoru pro tuto skupinu respondentů výčet plně postačuje. Opět jsem zařadila možnost, že si student s Janem Nerudou žádné dílo nespojí. S touto otázkou souvisí i následující, která zjišťuje, zda studenti přečetli některé z Nerudových děl. Důležitou součástí je zde i doplněk otázky, a to neatraktivita této četby pro současné studenty.

Otázka číslo 10¹⁵ cílí na názory studentů na četbu textů z 19. století. Jelikož jsou tyto knihy pro současné mladé čtenáře celkem obtížně přístupné (zejména z hlediska jazykového), zajímá mne, zda studenti vůbec vidí smysl v četbě takto starých textů a jaké důvody k tomu uvádějí.

Závěrečná otázka¹⁶ byla do dotazníku zařazena proto, abych zjistila, zda vůbec a případně kolik informací si studenti o Nerudovi pamatují. Od této otázky příliš

¹⁴ Očekávám, že většina žáků bude preferovat knihu z 20. století z toho důvodu, že je jim jazykově i tematicky bližší. Tyto argumenty pak mohou zohlednit při výběru Nerudových textů, které mají nadčasovou platnost.

¹⁵ Myslíš, že by Tě četba textů z 19. století mohla i dnes něčím obohatit? Zkus svou odpověď rozvést.

¹⁶ Pokus se na závěr shrnout své dosavadní znalosti o Janu Nerudovi (osobní život, dílo, přínos české literatuře apod.).

neočekávám, domnívám se, že většina studentů si vybaví pouze základy, nicméně může se objevit i výjimka.

4. 2 Výsledky dotazníků žáků základní školy a odpovídajícího ročníku osmiletého gymnázia

Tato podkapitola slouží ke shrnutí výsledků dotazníkového šetření, které jsem provedla v 9. ročníku klasické základní školy a kvartě osmiletého gymnázia. Podněty vyplývající ze všech dotazníkových šetření, které budou zohledněny při výběru textů a tvorbě sekundárních textů, jsou umístěny v závěru následující kapitoly analyzující učitelská pojetí výuky o Janu Nerudovi.

V 9. ročníku základní školy se mi podařilo získat celkem 23 vyplněných papírových dotazníků. Pokud bych měla třídu charakterizovat z hlediska čtenářské úrovně, jedná se většinou o žáky podprůměrné, kteří mají problémy i s texty méně náročnými. Drtivá většina žáků doma nečte, což se mi potvrdilo i v těchto dotaznících, nicméně v rámci čtenářských dílen, které jsem s nimi sama několikrát zkusila, četli vybranou knihu všichni celkem s chutí. Další charakteristikou zhruba poloviny žáků této třídy je velká pasivita a nezáměr o školní výsledky. Jedná se sice o třídu problémovou z více hledisek, ale přesto jsem u nich zaznamenala při výběru jim blízkých témat posun k aktivitě. Domnívám se, že by při výběru atraktivnějších textů mohl mít úspěch i Jan Neruda, ovšem musela by se vzít v potaz větší jazyková náročnost textů.

Co se týče výsledků dotazníku této třídy, za pravidelného čtenáře (přečte více než 3 knihy ročně) se považují pouze dva žáci, zbytek se pohybuje mezi nečtenáři a občasnými čtenáři. Zde je ovšem nutno poznamenat, že mezi přečtené knihy žáci počítají i např. komiksový časopis Jirky Krále (v současné době se jedná o velmi populárního YouTubera, který v komiksu popisuje příhody ze svého života), proto bych drtivou většinu žáků třídy zařadila dle vlastních zkušeností a proběhlých diskuzí s nimi mezi nečtenáře. Většina žáků podle výsledků dotazníku očekává od čtení knih zábavu (16 odpovědí), ale důležité je pro ně i poučení (8 odpovědí) a souvislost s vlastním životem (7 odpovědí). U otázky na preferenci literárních druhů se žáci téměř nevyjádřili – buď nechali otázku nevyplněnou, nebo připsali, že z důvodu nezájmu o čtení nedávají přednost ničemu. Ti, kteří na otázku odpověděli, nejvíce preferují drama (7 odpovědí), ovšem po ověření odpovědí se přiznali, že si pod tímto pojmem nepředstavovali divadelní hru, ale drama jako žánr. Výpovědní

hodnota této otázky je tak kvůli záměně pojmů sporná, nicméně z odpovědí lze vyčíst jinou věc, a to poměrně velký zájem žáků o emocionálně vypjaté situace, napětí a vážná témata, které patří mezi typické znaky dramatického žánru. Naprosto jasně se žáci vyjádřili v otázce číslo 5, která se zaměřovala na preferenci knihy z 19., či 20. století. 17 žáků by dalo přednost knize z 20. století s obdobnými důvody – lepší srozumitelnost a blízkost k současnosti, což znamená, že za hlavní překážky knih z 19. století považují jazyk a příliš vzdálenou dobu. 4 žáci naopak uvedli, že by dali přednost knize z 19. století z důvodu poznání historie. Odpovědi na otázky týkající se povědomí o Janu Nerudovi a jeho díle (otázky č. 6 – 8) ilustrují, že si žáci o této osobnosti příliš nepamatují. U otázky č. 6 na profesní zařazení Jana Nerudy 13 žáků zatklo možnost „nepamatuji si“, někteří si jméno této osobnosti spojili s básníkem (2 odpovědi), s prozaikem (3 odpovědi), novinářem (3 odpovědi) a dramatikem (2 odpovědi). Otázka číslo 7 na důležitost jednotlivých oblastí Nerudovy tvorby zůstala téměř všemi nevyplněna. Následující otázka zaměřující se na znalost děl Jana Nerudy značí velmi malé, případně žádné povědomí o autorových knihách, neboť hned 12 žáků si nevybavilo žádné z uvedených děl. Ti, kteří otázku vyplnili, si vzpomněli na *Povídky malostranské* (2 odpovědi), *Hřbitovní kvítí* (1 odpověď), *Knihy veršů* (4 odpovědi), *Písň kosmické* (1 odpověď), *Balady a romance* (2 odpovědi) a *Prosté motivy* (1 odpověď). Co se týče četby některého z Nerudových děl (otázka č. 9), drtivá většina žáků od tohoto autora nic nepřečetla (18 odpovědí). Pouze dva žáci uvedli, že nějaké dílo, případně úryvek přečetli, ale nevybavují si jeho název. Asi nejpřekvapivější výsledky ukázala otázka číslo 10, která zkoumala názory žáků na četbu textů z 19. století. 12 žáků uvedlo, že by je četba takto starých textů mohla obohatit, přičemž zajímavé jsou i uváděné důvody – většina žáků považuje za pozitivní poučení o historii. Další důvody se týkaly např. možnosti obohacení slovní zásoby o starší výrazy a příležitosti porovnat starší texty s novějšími. Oproti tomu 8 žáků uvedlo, že by je četba neobohatila zejména kvůli starým informacím, z důvodu vlastního nečtenářství a neatraktivnosti této četby. Závěrečná otázka na dosavadní znalosti zůstala kromě jediné výjimky¹⁷ nevyplněna.

Dotazníkové šetření provedené v kvartě osmiletého gymnázia celkem u 27 studentů mi poskytlo ve srovnání s 9. třídou klasické základní školy mnohem více využitelných dat. Co se týče způsobu vedení výuky literatury, seznámení s významnými českými i zahraničními autory probíhá v této třídě prostřednictvím studentských prezentací (zhruba třicetiminutových), v nichž student představí život a tvorbu vybraného autora. Ostatní

¹⁷ Žák uvedl informaci o tom, že se Neruda nikdy neoženil.

studenti si během prezentace zapisují poznámky. Vyučující v případě potřeby doplňuje důležité informace, pokud prezentující student na něco zapomněl. Po prezentaci následuje četba vybraných ukázek z díla aktuálně probíraného autora se shrnutím obsahu textu a rozбором důležitých myšlenek. Tímto způsobem proběhla i výuka o Janu Nerudovi, přičemž časová dotace činila 2 vyučovací hodiny. Paní učitelka orientuje studenty zejména na Nerudovu prozaickou tvorbu vzhledem k tomu, že do povinné četby zařazuje *Povídky malostranské* a i v čítance, z níž se studenty čte ukázky, byly přítomny vybrané povídky právě z tohoto díla. Po probrání významných autorů 19. století následoval shrnující test zaměřený zejména na znalosti o daných autorech. Vyučující koncipovala test jako spojení vybraných charakteristik a jednotlivých autorů. U Jana Nerudy se objevily názvy konkrétních děl (*Povídky malostranské*), osobní život (nikdy se neoženil) a profesní orientace (prozaik, básník, novinář). Orientace výuky zejména na prozaickou tvorbu a *Povídky malostranské* se odráží i ve výsledcích studentských dotazníků předkládaných níže.

Z výsledků dotazníků vyplývá, že z 27 studentů kvarty se za nečtenáře považují pouze čtyři, dalších devět za občasného čtenáře a celkem čtrnáct za pravidelného čtenáře, což byl vzhledem k typu školy očekávaný výsledek. Na otázku číslo 3 zaměřenou na očekávání spojená se čtením knihy drtivá většina (24 žáků) zatrhl zábavu, šest žáků poučení, osm souvislost s vlastním životem a devět ještě dodalo další očekávání, např. odpočinek, rozšíření slovní zásoby, odpoutání od reality, nové obohacující myšlenky a názory, dobrodružství či zajímavé detaily. V otázce číslo 4 týkající se na preferenci literárních druhů upřednostnila drtivá většina (24 žáků) prózu, a to nejčastěji z důvodu lepší srozumitelnosti. Poezii nedává přednost nikdo, dramatu jeden student, jeden nemá vyhraněný literární druh a jeden na otázku neodpověděl. Opět naprosto jasný výsledek vyplynul z otázky číslo 5 na upřednostnění knihy z 20., či 19. století. 24 studentů by dalo přednost knize z 20. století opět s podobnými důvody – aktuálnost témat a jazyková přístupnost, dále např. tematika války či svoboda tvorby. Knize z 19. století by dali přednost pouze 3 studenti, z toho jeden student z důvodu obliby starší tvorby. Odpovědi na otázky týkající se povědomí o Janu Nerudovi a jeho díle (otázky č. 6 – 8) ilustrují, že oproti žákům klasické základní školy mají studenti gymnázia mnohem větší vědomostní základ. U otázky č. 6 na profesní zařazení Jana Nerudy si nejvíce studentů (22 odpovědí) spojilo se jménem této osobnosti prozaika, dále básníka (19 odpovědí), novináře (18 odpovědí), divadelního a literárního kritika (14 odpovědí) a dramatika (8 odpovědí). Pouze

čtyři studenti zvolili možnost „nepamatuji si“. Zajímavé výsledky přinesla následující otázka na důležitost jednotlivých oblastí tvorby. Většina studentů (19 odpovědí) považuje za nejdůležitější Nerudovu prozaickou tvorbu, která je následována se 14 odpověďmi fejetonistickou. Ostatní oblasti tvorby jsou v této kategorii v naprosté menšině – básnická a kritická tvorba je za nejdůležitější považována shodně třemi studenty, dramatická pouze jedním. Z výsledků dotazníků vyplývá, že zhruba polovina dotazovaných studentů přisuzuje menší důležitost básnické tvorbě (13 odpovědí), která je následována s devíti odpověďmi kritickou tvorbou. Z dalších možností byla za méně důležitou označena fejetonistická tvorba (6 odpovědí), dramatická tvorba (5 odpovědí) a prozaická tvorba (3 odpovědi). Za okrajovou potom nejvíce studentů označilo dramatickou (12 odpovědí) a kritickou (7 odpovědí) tvorbu. U následující otázky na konkrétní díla spojená s Janem Nerudou si téměř všichni studenti (26 odpovědí) vybavili *Povídky malostranské*, které byly těsně následovány *Písněmi kosmickými* (23 odpovědí). Více než polovina dotazovaných (15 odpovědí) si vzpomněla na básnickou sbírku *Hřbitovní kvítí*, sedm označilo *Balady a romance*, šest *Knihy veršů* a *Arabesky*. Z dalších děl dva studenti zaškrtnuli sbírku *Prosté motivy*. Pouze jeden student si se jménem Jana Nerudy nespojil žádné dílo. Co se týče otázky číslo 9 zjišťující četbu děl Jana Nerudy, 23 dotazovaných studentů přečetlo *Povídky malostranské* v rámci povinné četby, přičemž 13 z nich uvedlo, že je četba bavila, 7 z nich označilo četbu za nezajímavou. Pouze 3 studenti nepřečetli od Jana Nerudy žádné dílo. Otázka číslo 10 zkoumající názory žáků na četbu textů z 19. století přinesla podobně jako u žáků klasické základní školy velmi zajímavé názory. 21 studentů uvedlo, že je četba starších textů může obohatit, a to z následujících důvodů: „obohacení slovní zásoby“, „poznatky o minulosti“, „inspirace pro náš současný život“, „možnost pozorovat vývoj společnosti“, „každá kniha nás může něčím obohatit“. Šest studentů se naopak vyjádřilo negativně, za hlavní důvod považují příliš vzdálenou dobu a archaický jazyk. Závěrečná otázka přinesla u studentů gymnázia poměrně vypovídající data. Devět studentů ponechalo otázku bez odpovědi, ale zbytek se pokusil shrnout své dosavadní znalosti. Celkem 17 studentů uvedlo Nerudovo profesní zařazení – objevovaly se pojmy jako básník, prozaik, novinář, kritik. Deset studentů uvedlo spojení Jana Nerudy s Malou Stranou, někteří z nich si také vzpomněli na milostný život („nikdy se neoženil“, „vztah s Karolinou Světlou“). U pěti studentů se objevila informace o Janu Nerudovi jako představiteli generace májovců. Celkem deset studentů také uvedlo některé z jeho děl – osmkrát byly zmíněny *Povídky malostranské*, šestkrát *Písně kosmické*, třikrát *Hřbitovní kvítí* a dvakrát *Balady a romance*. U tří studentů se dokonce objevila informace o vyznění tvorby, případně jejím přínosu –

jedna studentka uvedla, že Jan Neruda psal nadčasová díla, přičemž ponaučení schoval do příběhů všedních dní, jiný student zmínil ironii a skepsi v některých Nerudových dílech, za nimiž se skrývá osobní trápení.

Pokud bych měla shrnout výsledky výše rozebíraných dotazníků, vyplynulo z nich několik zajímavých zjištění. Předně očekávají žáci klasické základní školy i studenti gymnázia od čtení knih zejména zábavu, podstatná je pro ně ale i souvislost s vlastním životem a poučení. Dále, což potvrdilo mou domněnku, všichni až na naprosté výjimky dávají přednost próze před ostatními literárními druhy. Také zjištění, že většina studentů preferuje novější tvorbu před knihou z 19. století, bylo očekávatelné, ovšem za příjemné překvapení považuji to, že velká část studentů obou typů škol texty z 19. století neztrácuje, spíše naopak. Za přínos těchto textů považují zejména poučení o historii, možnost porovnání se současnými texty či inspiraci pro jejich současný život, což je dle mého názoru velmi vyspělé uvažování. Co se týče znalostí o Janu Nerudovi, žáci klasické základní školy o něm většinou až na pár výjimek neví téměř nic. Oproti tomu studenti gymnázia prokázali poměrně velkou informační vybavenost, místy až nadstandardní. Většinou studentů je Jan Neruda vnímán zejména jako prozaik, novinář a básník, poměrně důležitou roli ale hraje i jeho kritická tvorba. Za nejdůležitější oblasti tvorby studenti považují prozaickou a fejetonistickou, za méně důležitou básnickou a kritickou. Co se týče povědomí o dílech Jana Nerudy, drtivá většina studentů uvedla *Povídky malostranské* a básnickou sbírku *Písně kosmické*. Kromě těchto děl ztrhl poměrně velký počet studentů další básnickou sbírku *Hřbitovní kvítí*. Za poměrně slibný pro přípravu budoucích textů považuji výsledek otázky o atraktivitě vlastní četby Nerudových děl, kdy polovina gymnazistů uvedla, že je četba bavila. Ze závěrečné otázky vyplývá, že velké množství studentů si v souvislosti s Janem Nerudou vybaví určité profesní zařazení, dále spojitost s Malou Stranou a některé z jeho děl. V menšině se potom objevila zmínka o generaci májovců a vyznění tvorby, což považuji pro tuto věkovou skupinu za velmi nadstandardní.

4.3 Výsledky dotazníků studentů 2. a 3. ročníku čtyřletého gymnázia

V této podkapitole opět shrnu výsledky dotazníkového šetření, které jsem díky vstřícnosti zdejších učitelů provedla ve 2. a 3. ročníku čtyřletého gymnázia. Dotazník byl studentům rozdán opět v papírové podobě. Jelikož výsledky dotazníků nevykazovaly v žádné otázce výraznější rozdíly, shrnu výsledky obou tříd dohromady. Celkem se jedná o 55 studentů (27 studentů 2. ročníku a 28 studentů 3. ročníku čtyřletého gymnázia). Obě třídy mají stejného vyučujícího, který klade důraz především na výkladovou stránku výuky. Vzhledem ke své aprobaci (český jazyk – dějepis) propojuje ve větší míře výuku literatury s historií. Znalost historického kontextu u studentů považuje za zásadní. Co se týče četby textů přímo v hodinách, vyučující s nimi příliš nepracuje, ponechává četbu spíše na mimoškolní aktivitě studentů.

Z výsledků dotazníků vyplývá, že se poměrně velký počet studentů považuje za nečtenáře (celkem 17 studentů), pravidelně čte celkem 20 studentů a zbytek (18 studentů) občas. Od čtení podobně jako mladší studenti očekávají většinou zábavu (41 odpovědí), důležité je pro ně i poučení (25 odpovědí) a souvislost s vlastním životem (22 odpovědí). Dalších dvanáct studentů dodalo jiná očekávání, z nichž se vícekrát objevilo obohacení slovní zásoby, získání informací či poznání světa. Otázka číslo 4 zjišťující preference literárních druhů dopadla podobně jako u mladších studentů – naprostá většina starších studentů upřednostňuje prózu (44 odpovědí) před dramatem (7 odpovědí) a poezií (4 odpovědi), přičemž jsou uváděny i podobné důvody, a to srozumitelnost a souvislost textu. V následující otázce studenti opět v drtivé většině (celkem 45 odpovědí) uvedli, že by dali přednost knize z 20. století před knihou starší. Opět se objevily podobné důvody jako u mladších studentů – aktuálnost, jazyková přístupnost či tematika světových válek. Odpovědi na otázky týkající se povědomí o profesní orientaci a díle Jana Nerudy (č. 6 – 8) ukázaly, že zde existuje určitý posun oproti mladším spolužákům. Nejvíce studentů by Jana Nerudu označilo především za novináře (45 odpovědí), prozaika (44 odpovědí) a básníka (43 odpovědí), velký počet studentů si jméno této osobnosti spojil i s dramatikem (35 odpovědí) a divadelním a literárním kritikem (30 odpovědí). Možnost „nepamatuji si“ zvolilo 7 studentů. Co se týče důležitosti jednotlivých oblastí Nerudovy tvorby, za nejdůležitější považuje většina studentů fejetonistickou tvorbu (37 odpovědí), která je následována prozaickou (24 odpovědí) a básnickou (20 odpovědí). Poměrně překvapivě označilo 9 studentů za nejdůležitější i Nerudovu kritickou tvorbu. Za méně důležitou považuje nejvíce studentů básnickou tvorbu (20 odpovědí), za níž těsně skončila prozaická

(18 odpovědí) a kritická tvorba (17 odpovědí). Za zcela okrajovou označila více než polovina studentů dramatickou tvorbu (31 odpovědí). Zde je celkem překvapivá rozporuplnost názorů jednotlivých studentů na kritickou tvorbu, neboť kromě zmíněných devíti studentů, kteří považují tuto oblast Nerudovy tvorby za zásadní, shodně 17 studentů označilo tuto tvorbu za méně důležitou i okrajovou. V následující otázce mapující znalost děl Jana Nerudy si naprostá většina studentů vybavila *Povídky malostranské* (51 odpovědí). Kromě nich z prozaické tvorby vybralo 24 studentů *Arabesky*. Co se týče básnických sbírek, nejvíce studentů označilo *Písně kosmické* (40 odpovědí), *Hřbitovní kvítí* (39 odpovědí) a *Balady a romance* (32 odpovědí), ale ani ostatní sbírky nejsou studentům zcela neznámé – 17 studentů si vybavilo *Knihy veršů*, 16 *Zpěvy páteční* a 7 *Prosté motivy*. Kromě uvedených děl přidali dva studenti drama *Ženich z hladu* a jeden student soubor fejetonů *Studie krátké a kratší*. Z dotazovaných studentů přečetlo 34 alespoň nějaké Nerudovo dílo. Nejčastější přečtenou knihu představují stejně jako u mladších studentů *Povídky malostranské* (21 odpovědí), přičemž za atraktivní označilo četbu povídek 13 studentů. Z další četby uvedli tři studenti fejeton *Kam s ním?* a dva básnickou sbírku *Zpěvy páteční*, ovšem bez vlastních dojmů ze čtení. Podobně jako mladší studenti i starší se z velké většiny (43 odpovědí) domnívají, že četba textů z 19. století je může něčím obohatit. Udávají opět podobné důvody jako mladší studenti, a to poznání historie, obohacení slovní zásoby a pozorování vývoje společnosti. Závěrečnou otázku zodpovědělo celkem 41 studentů. 22 studentů uvedlo v souvislosti s Janem Nerudou určité profesní zaměření – nejčastěji se objevila novinářská činnost, velmi často byla zmíněna prozaická a básnická tvorba, případně se studenti zmiňovali o Nerudově všestrannosti. 15 studentů dále uvedlo spojení Jana Nerudy s Malou Stranou. Z osobního života se pouze šest dotklo milostného života, ale do detailu nezašel žádný z nich. 22 studentů spojilo Jana Nerudu s konkrétním dílem, nejčastěji s *Povídkami malostranskými*, ovšem velmi často k nim uváděli i různé básnické sbírky. Pět studentů pak výčet děl doplnilo vyzněním tvorby, kterou označili za ironickou a pesimistickou. 12 studentů také uvedlo spojitost Jana Nerudy s generací májovců. Obecně lze říci, že množství a hloubka uváděných informací odpovídá úrovni dotazníků mladších gymnazistů a až na výjimky se vzájemně překrývají.

4. 4 Dotazník pro vysokoškolské studenty

Struktura a obsah dotazníku pro vysokoškolské studenty (celý dotazník viz Příloha č. 5) zčásti odpovídá dotazníku předešlému, je ovšem přizpůsoben tomu, že cílovou skupinu dotazovaných tvoří výhradně studenti 1. ročníku bakalářského studia Pedagogické fakulty UK oboru český jazyk. U těchto studentů se díky zaměření daného oboru logicky předpokládá mnohem hlubší znalost Nerudovy osobnosti a díla. Navíc se jedná většinou o budoucí pedagogy, kteří budou předávat své znalosti dalším generacím. Studenti v průběhu vysokoškolského studia načerpají mnohem podrobnější informace o Nerudově díle a postupně se bude utvářet i jejich pedagogické cítění, nicméně můj primární zájem směřuje na povědomí studentů o osobnosti a díle Jana Nerudy po absolvování střední školy.

Dotazník tvoří celkem 10 otázek, přičemž se zde střídají otevřené s uzavřenými. Oproti předešlému dotazníku, kdy se u cílové skupiny nepředpokládala vyšší úroveň znalostí, zde dochází k opačné situaci. U studentů oboru český jazyk očekávám, že úroveň znalostí bude mnohem vyšší. Navíc mne zajímá i názor současných studentů učitelství na to, zda je důležité se o Janu Nerudovi na základních a středních školách učit.

Kromě první otázky mapující typ střední školy, kterým si současní studenti prošli, se všechny následující týkají Jana Nerudy. Otázky č. 2 – 5 jsou záměrně koncipovány podobně jako v předešlém dotazníku. Otázka č. 2¹⁸ nejprve zjišťuje názor studentů na atraktivitu Nerudovy osobnosti a díla pro současné žáky základních a středních škol. Otázka číslo 3¹⁹ poté cílí na studentovo povědomí o Janu Nerudovi, tedy kým je pro něj osobně Jan Neruda. Otázka následující je potom nutí zamyslet se nad tím, jak důležitými by měly být pro studenty středních škol jednotlivé oblasti Nerudovy tvorby. Otázka č. 5 nechává na studentově uvážení, které z Nerudových děl by si měli absolventi středních škol s Nerudou vždy spojit. Jelikož se předpokládá vyšší úroveň znalostí, byla nabídka děl rozšířena o svazky fejetonů či Nerudovu dramatickou tvorbu.

¹⁸ *Čím si myslíte, že může současné žáky/studenty základních a středních škol zaujmout osobnost a dílo Jana Nerudy?*

¹⁹ *Jak vy osobně vnímáte osobnost Jana Nerudy? Byl to podle Vás zejména významný: /lze zakroužkovat více odpovědí/*

- a. básník
- b. prozaik
- c. novinář
- d. dramatik
- e. divadelní a literární kritik

Otázka č. 6²⁰ mapuje zkušenost studentů s Nerudovými texty v rámci jejich vlastní školní docházky. Na ni navazuje otázka zjišťující, které z Nerudových děl studenti přečetli v rámci mimoškolní četby. Ta zkoumá jednak vlastní zájem studentů o dílo Jana Nerudy, jednak umožňuje zhodnotit obtížnost a atraktivitu Nerudových textů z pozice studentů češtiny a budoucích učitelů.

V otázce číslo 8 se studentů ptám na jejich názor na smysl výuky o Janu Nerudovi na základních a středních školách. Tuto otázku jsem zařadila z toho důvodu, že ačkoli sama osobně považuji za důležité, aby se o této osobnosti žáci a studenti učili, mohou mít mladší kolegové jiný názor.

Otázka číslo 9 zkoumá, která Nerudova díla by studenti doporučili k četbě studentům základní a střední školy přímo v hodinách a která naopak považují za rozšiřující, a tedy vhodnější k mimoškolní četbě.

Závěrečná otázka slouží k ucelenému shrnutí představy vysokoškolských studentů o Janu Nerudovi. Od této otázky očekávám na rozdíl od dotazníku pro základní a střední školy určitou výpovědní hodnotu, neboť mapuje povědomí o tomto autorovi u budoucích učitelů českého jazyka.

4. 5 Výsledky dotazníku pro vysokoškolské studenty

Co se týče dotazníku pro vysokoškolské studenty, využila jsem ke sběru dat ne písemnou, ale elektronickou formu dotazníků. Respondenti byli osloveni prostřednictvím hromadné e-mailové komunikace. Celkem se mi podařilo shromáždit odpovědi od 28 studentů. Naprostá většina z nich absolvovala víceleté gymnázium (14 studentů čtyřleté, 8 studentů osmileté a 2 šestileté), pouze 4 střední odbornou školu.

Názory studentů na to, čím by mohl Jan Neruda zaujmout současné studenty, jsou poměrně variabilní, některé se ale vyskytly opakovaně. Více studentů považuje za stále aktuální Nerudovu fejetonistickou tvorbu, jiní považují za atraktivní autorův osobní život. Dále studenti uvedli spojitost Jana Nerudy s pražským prostředím, což by mohli uvítat

²⁰ Ze kterých výše uvedených děl jste během výuky na ZŠ a SŠ četl/četla přímo v hodině českého jazyka a literatury ukázky?

pražští žáci, kteří tato místa znají. Další vyzdvihují autorův svébytný styl vyprávění a jazykovou stránku Nerudových děl.

Z dotazníku dále vyplývá (viz Příloha č. 7²¹), že většina studentů považuje Jana Neruda především za prozaika (25 odpovědí) a novináře (19 odpovědí), básníka označila necelá polovina dotázaných (12 odpovědí). Z hlediska důležitosti jednotlivých oblastí tvorby opět výrazně vede prozaická tvorba (25 odpovědí), ovšem fejetonistická a básnická stojí v této kategorii téměř na stejné úrovni (17 a 16 odpovědí). Básnickou tvorbu žádný ze studentů neoznačil za okrajovou. Poměrně zajímavé jsou výsledky u kritické a dramatické tvorby, neboť zhruba polovina studentů považuje tyto oblasti tvorby za poměrně důležité. Všichni dotazovaní studenti vyjádřili přesvědčení, že by si žáci měli se jménem Jana Nerudy vždy spojit *Povídky malostranské*. Za nimi následují s poměrně velkým počtem hlasů hned tři básnické sbírky, a to *Hřbitovní kvítí* (20 odpovědí), *Balady a romance* (19 odpovědí) a *Písně kosmické* (17 odpovědí). Více než polovina studentů hlasovala také pro *Arabesky* (16 odpovědí) a 11 studentů zmínilo *Zpěvy páteční*. Pouze nepatrné množství studentů hlasovalo pro soubory Nerudových fejetonů a až na jedinou výjimku zůstala zcela mimo dramatická tvorba.

Zajímavé výsledky vyplynuly také z otázek na četbu Nerudových textů ve škole a doma. Celkem 20 studentů uvedlo, že přímo ve škole četli úryvky z *Povídek malostranských*. Dále necelá polovina zmínila básně ze sbírky *Hřbitovní kvítí* (11 odpovědí). Kromě této básnické sbírky se opakovaně vyskytly sbírky *Písně kosmické* (5 odpovědí) a *Balady a romance* (4 odpovědi). Čtyři studenti uvedli, že přímo v hodinách nečetli žádný Nerudův text. Odpovědi na samostatnou četbu se částečně kryjí s odpověďmi na školní četbu. Drtivá většina studentů (23 odpovědí) přečetla v rámci povinné četby *Povídky malostranské*. Podle častých poznámek u tohoto díla usuzují, že většině studentů byly *Povídky malostranské* nabídnuty v seznamu povinné maturitní četby. Co se týče názoru na četbu tohoto díla, osmi studentům se velmi líbilo, pět se vyjádřilo odmítavě. Dle uvedených poznámek činil obtíže jazyk a příliš rozvláčný děj některých povídek. Z dalších přečtených děl se opakovaně vyskytly básnické sbírky *Písně kosmické*, *Hřbitovní kvítí* a *Balady a romance*, ovšem počty přečtení (maximálně 4 studenti) se ani zdaleka neblíží *Povídkám malostranským*. V tomto kontextu je záhodno poznamenat, že ačkoli velká část

²¹ Grafy v této a následující příloze jsou převzaty z elektronických dotazníků sestavených přes aplikaci *Formuláře Google*. Grafy se při vyhodnocení automaticky vygenerovaly na základě odpovědí respondentů.

studentů vyzdvihuje Nerudovu fejetonistickou tvorbu, v rámci školní i mimoškolní četby byly fejetony zmíněny jediným studentem.

Všichni dotazovaní studenti se shodli na tom, že by se studenti základních a středních škol měli o Janu Nerudovi učit, ovšem zdůvodnění považují za velmi obecná a příliš nevypovídající. 15 studentů uvedlo, že se jedná o významnou osobnost české literatury, nicméně bez podrobnějšího vysvětlení. Někteří zmínili nadčasovost děl (4 odpovědi), všestrannost Nerudovy osobnosti a ovlivnění budoucích autorů (2 odpovědi), případně zásluhy v oblasti fejetonistiky (2 odpovědi).

V otázce, která díla by budoucí učitelé doporučili studentům základní a střední školy k četbě, opět většina dotazovaných (15 odpovědí z 21) zvolila *Povídky malostranské*. V této souvislosti se vícekrát objevil názor, že by se na jedné vybrané povídce měly studentům ukázat typické rysy Nerudovy tvorby. Z dalších doporučených děl zmíním *Hřbitovní kvítí* (6 odpovědí), *Balady a romance* (4 odpovědi) a *Arabesky* (4 odpovědi). U těchto děl se někteří studenti přiklánějí k četbě přímo v hodině, jiní by je doporučili jako rozšiřující četbu. Několik studentů uvedlo ještě *Písně kosmické* a *Zpěvy páteční* a sbírku fejetonů *Žerty, hravé i dravé* (všechna díla po 3 odpovědích). Obecně lze však konstatovat, že fejetonistická tvorba byla opět zmíněna pouze okrajově.

Navzdory očekávání, která jsem vkládala do závěrečné otázky mapující povědomí o Janu Nerudovi u budoucích učitelů českého jazyka, musím konstatovat, že výpovědní hodnota není příliš velká. Na druhou stranu některé odpovědi dokazují poměrně palčivý problém středoškolské výuky literatury, kdy se klade důraz na výčet děl u konkrétních autorů. To je i případ celkem 7 dotazovaných, kteří uvedli, že pro ně Jan Neruda představuje pouze spojení jména s určitými literárními díly. Dalších 5 studentů popsalo Jana Nerudu jako významného českého spisovatele, což je velmi obecné. Celkem 3 studenti projeví zájem si o Janu Nerudovi zjistit doplňující informace, neboť pro ně po absolvování střední školy nepředstavuje zásadního autora české literatury. 4 studenti charakterizovali Jana Nerudu podle profesní orientace („významný básník, prozaik apod.“) a jako představitele generace májovců. Další 2 studenti si Jana Nerudu spojují s pražským prostorem. Pouze 2 studenti uvedli zásadní roli Jana Nerudy při rozvoji české fejetonistiky, což je zajímavé i v porovnání s dotazníky středoškolských studentů, kteří novinářskou činnost spojovali s Nerudou poměrně často.

5 Různá učitelská pojetí výuky o Janu Nerudovi zjištěná dotazníkovým šetřením

Tato kapitola společně s předcházející tvoří jedno z východisek pro hlavní náplň této práce. Stejně jako u dotazníků pro žáky základních a studenty středních a vysokých škol ani tento výzkum nemá za cíl zmapovat pojetí velkého množství učitelů, ale pouze menšího počtu, jedná se tedy opět spíše o informativní „minivýzkum“ napomáhající mně osobně k naplnění cíle práce. Oproti dotazníkům pro žáky základních a středních škol, kteří pocházeli výhradně z jedné oblasti, využiji v tomto případě všech dostupných kontaktů na učitele z celé České republiky, získaných prostřednictvím sociálních sítí, na základě doporučení vedoucí práce či díky vlastním známým. Jediným kritériem pro výběr dotazovaného je vyučující českého jazyka a literatury na 2. stupni základní školy či střední škole. Od výsledků tohoto šetření očekávám pestrou škálu názorů a pojetí pedagogů z různých částí ČR, které mi mohou poskytnout širší úhel pohledu a inspirativní náměty při naplňování cíle této práce.

5.1 Dotazník pro učitele českého jazyka na 2. stupni ZŠ a střední škole

Dotazník pro vyučující (kompletní viz Příloha č. 6) tvoří celkem 18 otázek, z nichž zhruba polovinu představují uzavřené otázky a zbytek otevřené.

První dvě otázky zjišťují profil učitele. Jednak jsem zařadila otázku na délku praxe (čím více zkušeností, tím větší možnost okomentovat zdařené a nezdařené průběhy vyučovacích hodin), jednak na typ školy, na které daný učitel působí.

Otázky číslo 3²² a 4²³ se zaměřují na zkušenosti učitelů s nečtenářstvím a čtenářskou zdatností²⁴ svých žáků. Tyto otázky jsem zařadila kvůli tomu, abych při výběru

²² *Potýkáte se u svých žáků/studentů s nečtenářstvím?*

- a. ano, více než polovina žáků ve svém volném čase nečte
- b. ano, ale nečtenáři jsou v menšině
- c. ne, tyto problémy nepozoruji

²³ *Jak hodnotíte čtenářskou zdatnost svých žáků/studentů vzhledem k jejich věku?*

- a. velmi pozitivně – většina žáků/studentů zvládá bez problémů i čtení delších a náročnějších textů
- b. průměrně – většina žáků/studentů zvládá texty přiměřené náročnosti a délky
- c. negativně – většina žáků nedokáže bez problémů pracovat ani s krátkými texty nízké náročnosti

²⁴ Co se týče problematiky čtenářské úrovně českých žáků, vycházím kromě vlastní zkušenosti i z oficiálních výzkumů. V roce 2015 byli v testu čtenářské gramotnosti čeští žáci s počtem 487 bodů mírně pod průměrem

textů zohlednila riziko příliš náročných textů a případně je pro potřeby méně čtenářsky zdatných studentů zkrátila. Je možné, že z hlediska výpovědní hodnoty budou odpovědi příliš obecné, ovšem otázky jsem primárně zakomponovala kvůli tomu, že se sama v rámci své ne příliš dlouhé praxe setkávám s nečtenářstvím velmi výrazně, a proto jsem nucena vybírat jednodušší texty, aby je žáci byli schopni zvládnout. Navíc v rámci svého profesního působení nemám příliš velkou možnost prokonzultovat tento stav s ostatními kolegy češtináři, neboť český jazyk učíme na 2. stupni pouze dvě. Zajímalo mne tedy, zda tento problém pocítují i ostatní kolegové z jiné části republiky a na různých typech škol.

Otázka číslo 5²⁵ cílí na zkušenosti učitelů s preferencí literárních druhů u žáků. Tuto otázku pokládám i studentům, proto mne zajímalo, zda se představy studentů a učitelů i na takto malém vzorku budou krýt. Také by převaha konkrétního druhu posloužila jako jeden z případných argumentů při výběru textů.

Následující otázka zjišťuje názor vyučujících na to, zda vidí v osobnosti či díle Jana Nerudy něco, čím by dokázal zaujmout současné studenty základních a středních škol.

Otázka číslo 7²⁶ mapuje časovou dotaci, kterou mají vyučující průměrně k dispozici pro seznámení žáků s dílem tohoto autora. Otázku jsem zařadila kvůli tomu, abych při výběru textů a plánování aktivit zohlednila jedno z klíčových hledisek ve výuce, což jsou právě časové možnosti vyučujícího.

Další otázka se zabývá osobním pohledem učitelů na Jana Nerudu, konkrétně na to, které oblasti jeho tvorby ho v jejich očích profilují. Zde bude zajímavé porovnat výsledky dotazníků vyučujících s dotazníky žáků a studentů.

zemí OECD a dosáhli výsledků srovnatelných se žáky v Ruské federaci, Číně, Švýcarsku, Lotyšsku, Chorvatsku, Vietnamu, Rakousku, Itálii, Islandu, Lucembursku, Izraeli a Argentině. Znamená to tedy stále podprůměrné výsledky v této oblasti. (Blažek, R. – Příhodová, S., 2016 [online]. Dostupné z: <http://www.atre.cz/aktuality/stahni/id/696>)

²⁵ *Jakým literárním druhům (dle Vaší dosavadní zkušenosti) dávají žáci/studenti přednost?*

- a. poezii
- b. próze
- c. dramatu

²⁶ *Kolik hodin přibližně věnujete výuce o Janu Nerudovi? /počítá se celkem za celou docházku žáků, u vyučujících na víceletém gymnáziu dotace na každý stupeň/*

- a. max. 1 hodinu
- b. 1 – 2 hodiny
- c. 3 a více hodin

Otázka č. 9²⁷ a 10²⁸ zkoumá jednak zdroje informací o Janu Nerudovi použité při přípravě vyučujících na hodinu a původ vybíraných Nerudových textů, jednak to, s jakými zdroji učitelé pracují přímo v hodině. Tyto otázky byly do dotazníku zařazeny z toho důvodu, že mne zajímalo, zda je pro učitele důležitá přítomnost učebnice a čítanky v hodině a zda je využívají přímo při práci se studenty. Pokud by totiž většina dotázaných využívala tyto zdroje jednak při výuce a jednak v rámci domácí přípravy, vyvstal by zde další argument pro nutnost nového pohledu na tohoto autora (zde odkazuji k výsledkům teoretické části práce).

Otázky č. 11²⁹ a 12 spolu úzce souvisejí. První z nich zkoumá, kterou oblast Nerudovy tvorby učitelé při výkladu alespoň zmíní, v té následující už sami učitelé rozhodují o důležitosti jednotlivých oblastí pro jejich studenty. Zde bude zajímavé porovnat, zda souhlasí představa učitele o převažujícím profesním zaměření Jana Nerudy s tím, jaké oblasti Nerudovy tvorby považuje za důležité pro studenty.

Otázky č. 13 – 15 se týkají četby ukázek z Nerudova díla přímo v hodinách. Zásadní je otázka, zda vůbec učitelé zařazují do výuky společnou četbu ukázek. Pokud ano, zajímá mne, které konkrétní ukázky vybírají a odkud je čerpají.

Následující otázka zkoumá, zda se studenti setkají s Nerudovým dílem v rámci mimoškolní četby. Pokud ano, opět se ptám na konkrétní dílo s odůvodněním výběru.

²⁷ *Pracujete přímo v hodině věnované Janu Nerudovi s učebnicí a čítankou?*

- a. ano, s oběma
- b. pouze s učebnicí
- c. pouze s čítankou
- d. jiné – doplňte

²⁸ *Odkud čerpáte informace o Janu Nerudovi při přípravě na vyučování?*

- a. z učebnice
- b. z odborné literatury
- c. z internetu
- d. odjinud – doplňte

²⁹ *Zatrhňte, o kterých oblastech Nerudovy tvorby se při výkladu o tomto autorovi zmiňujete:/lze vybrat více odpovědí/*

- a. básnická tvorba
- b. prozaická tvorba
- c. fejetonistická tvorba
- d. dramatická tvorba
- e. kritická tvorba

Otázka č. 17 bude vypovídající zejména u učitelů s delší praxí. Zajímá mne, zda během své dosavadní praxe narazili na to, že se jim nějaké texty při práci v hodině neosvědčily. Tato otázka mi může poskytnout cenné vodítko při výběru textů.

Poslední otázka slouží ke shrnutí toho, co by si dle vyučujících měli studenti z výuky o Janu Nerudovi odnést a proč. Pokud se učitelé rozepíší, očekávám vysokou výpovědní hodnotu. Tato otázka by mi mohla ukázat různé učitelské představy o Janu Nerudovi a jeho díle, které se vyučující snaží předat svým žákům a studentům.

5. 2 Výsledky dotazníku pro učitele

Dotazníky určené vyučujícím jsem stejně jako ty určené vysokoškolským studentům zpracovala nikoli písemnou, ale elektronickou formou. Podařilo se mi oslovit celkem 41 učitelů s různou délkou praxe. Téměř polovina z nich (17 vyučujících) představuje učitele s praxí nad 20 let, čtvrtina (10 vyučujících) patří mezi začínající učitele, zbytek má praxi v rozmezí 5 – 10 (5 vyučujících) a 11 – 20 let (9 vyučujících), jedná se tedy většinou o zkušené pedagogy. Více než polovina dotazovaných učitelů (celkem 28) působí na základních školách, 5 vyučujících na středních odborných školách a zbytek na víceletých gymnáziích. Nadpoloviční většina učitelů se dle výsledků dotazníku setkává u svých žáků s nečtenářstvím (celkem 25 odpovědí), ostatní (16 odpovědí) sice na problematiku nečtenářství naráží, ale nečtenáři jsou dle jejich zkušeností v menšině. Zde je třeba poznamenat, že zatímco všichni dotazovaní učitelé středních odborných škol se setkávají se zjevným nečtenářstvím žáků, většina gymnaziálních učitelů uvedla v jednotlivých třídách nadpoloviční většinu čtenářů. Za velmi pozitivní označili čtenářskou zdatnost žáků pouze dva vyučující ze všech dotazovaných, většina se přiklání k průměrným výsledkům (celkem 34 odpovědí). U otázky na preferenci literárních druhů se kromě jediného učitele všichni shodli na tom, že žáci dávají přednost próze, což odpovídá i výsledkům žakovských a studentských dotazníků. Výsledky těchto otázek jsou stejné u učitelů působících na různých typech škol.

Co se týče otázek týkajících se přímo Jana Nerudy, z dotazníku vyplývá, že učitelé jsou poměrně skeptičtí v názoru na to, zda může Jan Neruda oslovit současnou mladou generaci. Celkem 14 vyučujících se domnívá, že Neruda a jeho dílo dnešní žáky a studenty nezajímá, přičemž za hlavní překážku považují jazykovou stránku děl. Dalších 6 učitelů se

k této otázce vyjádřilo rozporuplně – myslí si, že Neruda může zaujmout, ale spíše malé procento žáků. Zbytek vyučujících (21 odpovědí) se k otázce zaujetí žáků Nerudou a jeho dílem staví sice pozitivně, nicméně opět s většími či menšími výhradami. Pro žáky by dle vyučujících mohl být atraktivní Nerudův milostný život či fejetonistická tvorba. Větší množství učitelů podmiňuje zájem žáků výběrem vhodných textů. Názory učitelů základních a středních škol, případně gymnázií se v této otázce opět výrazně neliší.

Z dotazníku dále vyplývá, že nadpoloviční většina učitelů (25 odpovědí) věnuje výuce o Janu Nerudovi 1 – 2 hodiny, třetina (13 odpovědí) dokonce 3 a více hodin. Ani zde se výsledky učitelů na různých stupních a typech škol příliš neliší, ovšem poměrně zajímavé může být zjištění, že výuce o Janu Nerudovi věnuje 8 učitelů základní školy celkem 3 a více hodin. Velmi zajímavé jsou výsledky z otázky zkoumající představu vyučujících o Nerudově převládajícím profesním zaměření. Jak vyplývá z grafu (viz Příloha č. 8), naprostá většina učitelů považuje Nerudu především za básníka (39 odpovědí) a prozaika (37 odpovědí), tři čtvrtiny také za novináře. Při porovnání učitelských a studentských dotazníků tak můžeme konstatovat, že u učitelů je oproti dotazovaným studentům výrazně zažitá představa Nerudy jako básníka. Výsledky dotazníků učitelů různých typů škol opět nevykazují žádné výraznější rozdíly.

Z otázek zkoumajících využití učebnic a čítanek při přípravě učitelů na výuku a přímo v rámci hodiny je patrné, že s učebnicí a čítankou přímo v hodině pracuje necelá čtvrtina (8 odpovědí) dotázaných učitelů. Dalších 14 používá v hodině pouze čítanku. Zbytek, což odpovídá téměř polovině pedagogů, nejčastěji při výuce využívá vlastních nakopírovaných textů (celkem 14 odpovědí), případně kombinuje ukázky z čítanky s těmito texty. Zde je nutné zmínit, že zatímco poměrně velká část učitelů základních škol se v hodině spoléhá na čítanku, učitelé středních odborných škol a gymnázií kladou důraz zejména na vlastní vybrané texty (9 ze 13 dotazovaných).³⁰ Při přípravě na vyučování si učitelé zjišťují informace z odborné literatury (12 odpovědí), z internetu (11 odpovědí), případně kombinují uvedené spolu s jinými zdroji³¹ (17 odpovědí). Učebnici využívá naprostá výjimka z dotázaných (1 odpověď). Zde opět stojí za zmínku, že zatímco učitelé základních škol ve větší míře využívají internet (9 odpovědí), učitelé středních škol a gymnázií dávají přednost spíše odborné literatuře a vlastním znalostem.

³⁰ Z otázky vyplynulo, že žádný z dotazovaných gymnaziálních učitelů s čítankou v hodině nepracuje, z učitelů středních odborných škol dva ano.

³¹ Zhruba třetina učitelů i vzhledem k vysokému počtu respondentů s praxí nad 20 let uvedla vlastní znalosti (6 odpovědí).

Jak opět vyplývá z grafu (viz Příloha č. 8), naprostá většina učitelů při výkladu o Janu Nerudovi zmiňuje básnickou (37 odpovědí), prozaickou (41 odpovědí) a fejetonistickou tvorbu (36 odpovědí), dramatickou a kritickou tvorbu pak velmi okrajově. Těmto výsledkům odpovídají i názory vyučujících na důležitost Nerudovy tvorby pro studenty (viz Příloha č. 8). Za klíčovou vnímá naprostá většina dotázaných učitelů Nerudovu prozaickou tvorbu (38 odpovědí). Za ní následuje básnická (29 odpovědí) a fejetonistická tvorba (22 odpovědí). Jak je z těchto výsledků patrné, více učitelů považuje ve srovnání s fejetonistickou tvorbou za důležitější tvorbu básnickou. Naopak za okrajovou můžeme označit i dle mínění většiny vyučujících kritickou a dramatickou tvorbu. Názory učitelů různých typů škol jsou u těchto otázek velmi podobné.

Všichni učitelé uvedli, že se svými žáky čtou přímo v hodinách ukázky z Nerudovy tvorby, z toho většina (34 odpovědí) vybírá ukázky z prózy, konkrétně z *Povídek malostranských* (33 odpovědí). Více než polovina dotázaných (25 odpovědí) čte s žáky ukázky z poezie. Zde se v odpovědích vícekrát objevovaly básně ze sbírek *Balady a romance* (9 odpovědí – častěji zmíněna *Romance o Karlu IV.*), *Písně kosmické* (9 odpovědí) a *Knihy veršů* (9 odpovědí – zde konkrétně báseň *Dědova mísa*). Četba z fejetonistické tvorby je oproti ukázkám prozaickým a básnickým u dotázaných spíše okrajová, což je poněkud zvláštní vzhledem k tomu, že poměrně velká část učitelů vyzdvihovala v úvodních otázkách atraktivitu této oblasti Nerudovy tvorby (pouze 12 učitelů zmínilo četbu fejetonů, z nichž se vícekrát objevil fejeton *Kam s ním*). Zde je třeba podotknout, že zatímco učitelé základních škol čtou se svými žáky nejvíce ukázky z *Povídek malostranských*, učitelé středních odborných škol a gymnázií dávají stejný důraz na *Povídky malostranské* i na ukázky Nerudovy poezie (shodně 11 učitelů uvedlo, že čtou se studenty jak povídky, tak poezii). Z otázky na zdroj vybíraných textů vyplývá, že někteří učitelé přebírají úryvky přímo z Nerudových knih (13 odpovědí), případně z čítanky (9 odpovědí), menší procento pak z internetu (5 odpovědí). Zbytek vyučujících zdroje kombinuje. Zde můžeme zmínit, že na čítanku jako jediný zdroj vybíraných textů se spoléhají v drtivé většině pouze učitelé základních škol. V rámci mimoškolní četby celkem 12 učitelů (jedná se o 11 učitelů základní školy a 1 učitele střední odborné školy) nezařazuje svým žákům žádné z Nerudových děl, 27 naopak ano, a to všichni bez výjimky *Povídky malostranské*. Pouze 4 učitelé zadávají žákům četbu z Nerudovy poezie, fejetony zmínil jediný. Drtivá většina všech dotazovaných učitelů se zatím nesetkala s Nerudovými texty, které by se jim při výuce neosvědčily. Jediný z pedagogů poznamenal přílišnou patetičnost

Písní kosmických. Další učitelé uváděli, že jsou nuceni texty krátit a dbát na jazykovou stránku vybraných děl.

Odpovědi na závěrečnou otázku ukazují, že pro učitele je důležité, aby si žáci či studenti z výuky o Janu Nerudovi zapamatovali informace o osobním životě, zejména jeho spojení s pražským prostředím, případně i konkrétně s Malou Stranou (18 odpovědí), nejvýznamnější díla (19 odpovědí), zásluhy v oblasti žurnalistiky (15 odpovědí) a význam pro rozvoj české literatury (12 odpovědí). Menší část učitelů (8 odpovědí) považuje za důležitý dobový kontext (charakteristika tvorby májovců, znaky realismu). Při porovnání odpovědí učitelů různých typů škol bylo zjištěno, že poměrně velká část základěškolských učitelů vyžaduje po svých žácích všechny výše uvedené informace. Nejčastěji učitelé zmiňovali znalost konkrétních děl (18 odpovědí), dále spojení s fejetony, pražským prostředím a význam pro rozvoj literatury. Oproti tomu učitelé středních odborných škol a víceletých gymnázií nebyli příliš sdílní, spíše se omezili na spojení typu „vše“. Ve větším počtu uvedli pouze to, aby studenti znali Nerudovu fejetonistickou tvorbu, detaily z osobního života, dobový kontext a význam pro rozvoj literatury. Pouze jediný učitel (základoškolský) ze všech dotazovaných zmínil, že je pro něj důležité zejména naučit žáky s textem pracovat, proto se nevěnuje hlubšímu výkladu o Janu Nerudovi, ale využívá různé metody podporující rozvoj čtenářské gramotnosti.

Na základě výše uvedených výsledků učitelských dotazníků můžeme tedy konstatovat, že se přístup základěškolských a středoškolských učitelů k výuce o Janu Nerudovi liší velmi nepatrně, neboť učitelé obou stupňů škol čtou s žáky a studenty ukázky z Nerudovy tvorby, ale zároveň považují za důležité, aby žáci a studenti znali poměrně dost informací o Nerudově životě a díle. Domnívám se, že výuka literatury na 2. stupni základní školy by měla žáky primárně naučit, jak s textem pracovat a motivovat je k četbě, pokud chceme, aby se zlepšily jejich v současnosti průměrné čtenářské dovednosti.

5. 3 Podněty vyplývající z dotazníkových šetření a teoretické části práce

V této podkapitole uvedu pro mne nejzásadnější podněty vyplývající z provedených dotazníkových šetření a teoretické části práce, které budou zohledněny při výběru vhodných ukázek z Nerudova díla a při přípravě výkladových textů o Janu Nerudovi.

Při výběru vhodných ukázek se budu orientovat primárně na Nerudovu prozaickou a fejetonistickou tvorbu, a to z následujících důvodů. První představuje klíčový přínos Jana Nerudy v rozvoji těchto oblastí tvorby, což vyplývá z teoretické části práce. Dalším důvodem je naprosto jasná žákovská a studentská preference prozaické výrazové formy, kterou potvrdili i dotazovaní učitelé všech typů a stupňů škol. Význam Nerudovy prozaické tvorby není učiteli ani studenty zpochybňován, spíše naopak, u fejetonistické však najdeme poněkud rozporuplné výsledky. Ačkoli je učiteli a studenty Nerudova fejetonistická tvorba ve velké míře vyzdvihována a zmiňuje se i v souvislosti s aktuálností pro současného čtenáře (to vyplývá zejména z dotazníků vysokoškolských studentů a některých učitelů), zůstává na okraji zájmu školní i mimoškolní četby. Dalším důvodem zaměření na tyto dvě oblasti tvorby je stále poměrně vysoká orientace na Nerudovu básnickou tvorbu, což se projevilo zejména u výsledků dotazníků učitelů všech typů a stupňů škol. Dle mého názoru představuje orientace na prozaickou a fejetonistickou tvorbu mnohem přístupnější variantu seznámení s dílem Jana Nerudy než prostřednictvím básnické tvorby, která je pro dnešního průměrně zdatného čtenáře obtížně rozluštitelná a mnohdy velmi vzdálená i tematicky (zejména vlastenecky orientované verše). Pokud tedy žáci a studenti očekávají od četby především zábavu, souvislost s vlastním životem a případně poučení, je důležité vybírat texty čtenářsky přístupné³², ale zároveň respektovat zásadní přínos Jana Nerudy, který tkví právě v rozvoji prozaické a fejetonistické tvorby.

Asi největší úskalí při výběru textů a práci s nimi bude představovat jazyková stránka Nerudových děl. Na tuto skutečnost upozornilo v dotaznících poměrně velké množství učitelů, kteří se právě kvůli jazykovým obtížím spojeným s porozuměním Nerudových textů obávají, že Neruda dnešní generaci není schopen zaujmout. Za zajímavé považují, že se jedná o názory učitelů napříč všemi stupni a typy škol, a tedy i gymnaziálních, kteří mají oproti učitelům středních odborných a klasických základních škol mnohem větší šanci pracovat se čtenářsky zdatnějšími studenty. V této souvislosti bude nutno opatřit vybrané texty slovníčkem obtížnějších pojmů, což bývá běžnou praxí ve všech školských čítankách, a případně upravit i délku textu. Výkladové texty budou představovat doplněk vybraných ukázek (a budou tedy respektovat význam autora pro rozvoj moderní české prózy a fejetonistiky), ale zároveň by měly sloužit k tomu, aby dle stupně školy poskytly žákům a studentům hlubší informace o tomto autorovi. V souvislosti s výklady je nutné se vyhnout tendencím zplošťovat literaturu na výčet autorů a jejich děl,

³² Samozřejmě lze vybírat i čtenářsky přístupné básně (např. *Dědova mísa*), nicméně Nerudův význam tkví zejména v rozvoji prozaické a fejetonistické tvorby, na což by měl cílit i učitel.

což bylo patrné u výzkumu některých učebnic v teoretické části práce a vyplynulo to také z odpovědí některých studentů, kteří si v souvislosti s Janem Nerudou vybavili pouze seznam určitých děl. I z toho důvodu budou výklady pro žáky a studenty cílit především na aktuální odkaz Nerudova díla a jeho přínos české literatuře. U výkladu pro studenty středních škol přidám i informace o autorově osobním životě, které by mohly studentům autora přiblížit jako člověka intenzivně prožívajícího všechny vztahy a velmi vnímavého ke svému okolí. Osobní život označilo za atraktivní pro současné studenty také poměrně dost učitelů i vysokoškolských studentů, ovšem v této souvislosti je nutné se vyhnout tradovaným mýtům ohledně Nerudova milostného života, což bude detailněji rozebráno.

Co se týče časové dotace, kterou je nutno vzít v úvahu, nejvíce učitelů (opět bez rozdílu typu a stupně škol) věnuje výuce o Janu Nerudovi 1 – 2 hodiny, třetina z dotázaných i 3 a více, což představuje práci zhruba se dvěma až třemi texty. Mým cílem bude vybrat vždy minimálně 1 text prozaický a 1 ukázkou fejetonu pro každý stupeň školy, opatřit je didaktickým potenciálem a doplnit výkladovými texty.

Domnívám se, že většina učitelů ocení nový výběr Nerudových textů spolu s výkladovými texty, neboť z dotazníků vyplynula poměrně velká variabilita užívaných zdrojů k přípravě výuky. Velké procento učitelů využívá vlastní nakopírované texty, případně je kombinuje s texty v čítankách, jiní spoléhají pouze na výběr z čítanek (v drtivé většině se jedná o základoškolské učitele). Co se týče zjišťování informací o Janu Nerudovi, někteří využívají pouze odbornou literaturu, nebo internet (zde ve větší míře základoškolští učitelé), nejčastěji vyučující kombinují více zdrojů najednou (internet, odborná literatura, vlastní poznámky z vysokoškolské výuky), učebnice pak zůstává téměř zcela mimo zájem všech učitelů.

Výkladové texty spolu s vybranými úryvky a první kapitolou mé bakalářské práce (viz Franzeová, M., 2014, s. 3 – 14) poskytující informační základnu učitelům³³ by mohly vytvořit komplexní celek s cílem usnadnit vyučujícím práci při přípravě na výuku. Zároveň mohou poskytnout všechny potřebné materiály, které umožňují nahlížet na Jana Nerudu v poněkud jiném světle než v dostupných učebních materiálech.

³³ První kapitola bakalářské práce vychází z dostupné odborné literatury a klade důraz na Nerudovu prozaickou a fejetonistickou tvorbu.

6 Výběr textů Jana Nerudy pro výuku na základních a středních školách doplněný výkladovými texty

Tato závěrečná kapitola vychází z předcházejících výzkumů a výsledků teoretické části práce a představuje pokus o výběr vhodných textů Jana Nerudy pro žáky a studenty základních a středních škol. Vybrané ukázky z Nerudova díla jsou opatřeny didaktickým potenciálem, zpracovaným dle šablony v *Metodice rozvoje čtenářství a čtenářské gramotnosti* (Šlapal a kol., 2012, s. 81n.), a doplněny doprovodnými výkladovými texty pro žáky a studenty obou typů škol.

Dva vybrané texty pro základní školy jsou rozebrány podrobněji, jedná se de facto o hotové přípravy vyzkoušené v rámci vlastního pedagogického působení a vybavené podrobnou didaktickou reflexí. Při plánování průběhu hodin jsem se držela třífázového modelu učení (fáze evokace, uvědomění si významu, reflexe), který podporuje přirozený způsob výuky (podrobněji Hausenblas, O. – Košťálová, H., 2006, s. 54 – 58).

6. 1 Texty pro žáky základních škol³⁴

Při výběru textů pro žáky základní školy jsem se zaměřila především na nadčasovost Nerudova díla, tedy na texty s tématy blízkými i současným žákům. Také jsem se pokusila respektovat přání žáků, aby četba poskytovala zábavu, souvislost s vlastním životem a poučení, ale zároveň i reprezentovala význam Nerudy pro českou literaturu.

6. 1. 1 Jak si nakouřil pan Vorel pěnovku

Prvním vybraným textem pro žáky základních škol je povídka *Jak si nakouřil pan Vorel pěnovku* z Nerudova nejznámějšího díla *Povídky malostranské*.

³⁴ Všechna Nerudova knižně vydaná díla lze stáhnout na následující adrese:
<http://www.ucl.cas.cz/edicee/soubory-del/spisy-jana-nerudy>

Didaktický potenciál textu

1) Smysl textu a autorský záměr

Povídku lze považovat za velmi realistické zobrazení špatných lidských vlastností, zde konkrétně pomlouvačnosti, a jejich možných tragických důsledků pro jedince (sebevražda pana Vorla). Text také ukazuje na další typickou lidskou vlastnost, a to obavy z neznámého a odmítání novot (pan Vorel jako přistěhovalec z venkova, otevření krámků v místě bývalého bytu, což nikdo předtím neudělal). Projevuje se tu velmi zřetelně tendence lidí uvěřit pomluvě a šířit ji dál místo toho, aby si ověřili, zda se historka o „uzené krupici“ zakládá na pravdě (všichni sousedé bezmezně věří slečně Poldýnce). Pokrytectví místních ukazuje také závěrečná scéna, kdy se policejní komisař nezajímá o příčiny Vorlovy smrti ani neprojevuje žádné emoce nad smrtí člověka, nýbrž se zaujetím zkoumá nebožtíkovu dýmku („*Tak krásně nakouřenou pěnovku jsem ještě neviděl – podívejte se!*“) (Neruda, J., 2012, s. 310). Dýmka představuje v textu důležitý symbol, neboť se měla stát cestou ke sblížení pana Vorla se sousedy (koupil si ji, aby zapadl mezi místní), místo toho však vede k jeho zkáze.

2) Čtenář a text

Žáky může tento text zaujmout z několika důvodů. Předně se každý z nich ve svém životě setkal s pomluvou, a to buď jako její tvůrce či šířitel, nebo oběť, případně obojí. Žáci by se na základě této zkušenosti mohli vcítit do postavy pana Vorla, pomlouvajícím by text mohl naznačit, čím si oběť prochází a co mohou svým jednáním způsobit, a donutit je tak k zamyšlení. Dále se i v současné době bohužel setkáváme s případy, kdy se oběť pomluvy (nezřídka se jedná o děti) pokusí o sebevraždu, lze tedy poukázat na nebezpečí, které představuje šíření nepravdivých informací. Dalším zajímavým podnětem může být onen strach z cizích lidí a novot, který se projevuje i v současnosti ve velké části naší společnosti (stačí si vybavit hysterii ohledně uprchlické krize). Celá povídka tak umožňuje otevřít zajímavou diskuzi o neměnnosti lidských vlastností a jejich důsledcích.

3) Žánr textu a způsob autorova podání

Co se týče způsobu vyprávění, povídka je psána er-formou, vypravěč je ovšem velmi nespolehlivý. Z úvodu povídky vyplývá, že vypravěč patří mezi malostranské obyvatele („*pravila paní setníková v patře nad námi ku své slečně dceři...*“) (Tamtéž, s. 306), ovšem není jisté, jaký názor má na vzniklou situaci kolem pana Vorla on sám. Střídají se zde

pasáže, kdy vypravěč objasňuje důvody, proč se místní chovají k panu Vorlovi nepřátelsky (zřízení obchodu v místě bývalého bytu), s těmi, v nichž dochází k distanci vypravěče od chování místních („*Jevili naproti němu veškerou pýchu domorodců, byl jim cizí.*“) (Tamtéž, s. 307). Vypravěč také poměrně často pracuje s domněnkami (opakované používání částice snad), které ztěžují čtenáři odhalit, na čí straně stojí. V této souvislosti je třeba zmínit názor paní profesorky Mocné, která se domnívá, že vzhledem ke způsobu vyprávění je možné smysl povídky interpretovat protikladným způsobem, a to jako varování před důsledky xenofobie, ale zároveň i možný poukaz na důsledky nerespektování místních tradic (Mocná, D., 2012, s. 164). Domnívám se, že žáky by bylo třeba k druhému možnému chápání vést návodnými otázkami, ze samotného textu ho nejspíš nevyčtou. Následně se také mohou rozhodnout, která z uvedených interpretací je jim bližší. Tímto způsobem lze poukázat na to, že díla můžeme vykládat různými způsoby, a to i na základě vlastní životní zkušenosti.

4) Forma a jazykové prostředky textu ve vztahu k porozumění

V textu najdeme celou řadu slov či slovních spojení, kterým žáci dnes nejspíš sami neporozumí, nicméně pokud k textu přiložíme následující slovníček pojmů,³⁵ nemělo by být porozumění znemožněno.

pěnovka = dýmka

„Du Poldi, hörst.“ (něm.) = „Poslyš, Poldi.“

hokynář = obchodník s potravinami a jiným zbožím

arci = ovšem

pětmecítma = pětadvacet

kalmuk, kalmuček = kabát z hrubé tkaniny

počinek = první tržba při zahájení prodeje

pudl = pult

žejdlík = stará dutá míra (0, 35 až 0, 48 l)

dobrák = stříbrný krejcar

³⁵ K vysvětlení pojmů jsem použila následující vyhledávač <http://lexiko.ujc.cas.cz/heslare/index.php> [cit. 2017-06-07]

na konci téhodne = na konci týdne

k svatému Havlu = 16. října

Porozumění může ztěžovat častější užívání kondicionálu minulého, se kterým se dnes setkáváme pouze sporadicky v písemném projevu, v ústním už vůbec ne, proto je třeba žákům objasnit, o jaký jev se jedná, pokud by konstrukcím neporozuměli.

Za důležité považuji vysvětlit žákům pasáž ke konci povídky, kde jsou naznačeny opakované návštěvy židů u pana Vorla. Žáci by měli být obeznámeni s tím, že tato zmínka a následující replika („*Kdo se jednou se židy spustí!*“) (Neruda, J., 2012, s. 310) odkazuje nejspíše k půjčce, kterou pan Vorel nebyl schopen splácet (židé a jejich spojitost s lichvou).

Děj povídky se odehrává chronologicky, pouze v úvodní části je vložena retrospektivní pasáž objasňující nevraživost sousedů vůči panu Vorlovi.

Celá povídka se odehrává na Malé Straně, konkrétně v Ostruhové ulici. Co se týče časového určení, vypravěč čtenáře informuje o jednotlivých dnech a hodinách velmi podrobně (otevření Vorlova krámků 16. února v 6 hodin ráno), přesný letopočet se ovšem v průběhu celé povídky nedozvíme³⁶ („*Dne 16. února roku tisíc osm set čtyřicet a ještě několik otevřel pan Vorel svůj krupařský krám U Zeleného anděla.*“) (Tamtéž, s. 306).

Modelová hodina

Modelovou hodinu jsem koncipovala pro 7. – 8. ročník základní školy, sama ji odučím v 7. třídě na ZŠ Březová. Dle mých zkušeností se jedná o třídu velmi zdatnou jak čtenářsky³⁷, tak v oblasti aktivní spolupráce s vyučujícím. Velmi příjemný je i počet žáků ve třídě (13), který umožňuje individualizaci výuky a velký prostor k podnětné diskuzi. Ze svých zkušeností z hodin vím, že žáci opravdu rádi diskutují a jsou schopni se dopracovat k velmi zajímavým závěrům.

Ročník: 7. – 8.

Doba trvání jednotky: 2 vyučovací hodiny

³⁶ Dle mého názoru by se tím mohla projevovat nespolehlivost vypravěče, který si pamatuje detaily (den a měsíc, přesný čas), ale ne roky. Orientace na detail se projevuje i v povídce (symbolika dýmky, detailní popisy postav). Také by tím autor mohl signalizovat nějakou obecnější platnost celého příběhu, tedy že se tato událost mohla odehrát kdykoli.

³⁷ Sama učím třídu pouze dějepisu, nicméně i v těchto hodinách se při práci s texty setkávám ve srovnání s osmým ročníkem s nadprůměrnými čtenářskými kompetencemi.

Téma: Nadčasovost díla Jana Nerudy

Velká myšlenka: Špatné lidské charaktery se napříč dějinami projevují totožnými vzorci chování.

Cíle:

- Žák porovná jednání postav v povídce s chováním lidí ve svém okolí.
- Žák diskutuje o neměnnosti lidských vlastností a jednání.
- Žák posoudí vinu postav a vypravěče na sebevraždě pana Vorla.

Důkaz o učení: Vzkaz vybrané postavě

Průběh hodiny:

1) *Evokace*

Brainstorming na téma *Pomluva a její důsledky pro člověka*

Na začátku hodiny učitel napíše na tabuli slovo *Pomluva* a vyzve žáky, aby se zamysleli nad tím, co se jim v souvislosti s tímto pojmem vybaví. Vyučující nechá žákům zhruba minutu na rozmyšlenou a poté zapisuje návrhy žáků na tabuli. Společně by měla být utvořena představa, co pomluva je.

Učitel dále doplňujícími otázkami zjišťuje zkušenosti žáků s pomluvou. *Kdo z vás se během svého života setkal s pomluvou? Můžete uvést konkrétní případ? Stal se někdo z vás či vašeho blízkého okolí obětí pomluvy? Jak danou situaci prožíval? Znáte někoho, kdo pomluvu šířil dál? Co ho k tomu mohlo vést? Jaké důsledky může mít pomluva na život člověka?*

U poslední otázky se učitel s žáky zastaví a společně zkouší promýšlet možné důsledky pro člověka. Návrhy zapíše na tabuli a nechá je zde do konce hodiny.

2) *Uvědomění si významu*

Po evokaci následuje společné čtení povídky s přiloženým slovníčkem pojmů, na který žáky upozorníme. Domnívám se, že společné čtení po odstavcích je v případě této povídky lepší variantou než samostatné čtení právě kvůli možným jazykovým obtížím. V průběhu společného čtení lze žákům dovysvětlit obtížnější pasáže, na které jsem

upozornila v didaktickém potenciálu, a případně shrnout dosavadní průběh děje vzhledem k jazykové náročnosti textu.

Po čtení necháme žákům chvíli na to, aby si samostatně promysleli odpovědi na následující otázky k textu: *Jak na vás zapůsobil závěr povídky? Co vedlo ke smrti pana Vorla? Označili byste některou postavu za přímého viníka jeho smrti? Provinil se něčím pan Vorel? Na čí straně podle vás stojí vypravěč příběhu? Doložte na textu.*

Následuje sdílení názorů ve dvojicích. Poté učitel na základě předložených otázek řídí diskuzi, kterou může obohatit ještě dalšími podněty. Vhodné je zapojit otázku na dobu vzniku povídky a tázat se, zda se podobná situace může odehrát i v současnosti. Učitel by měl žáky také vést k porovnání jednání postav v povídce s chováním lidí v jejich okolí, čímž může vhodně propojit tuto část s evokací. Společně se pak učitel s žáky dobere k závěru, že ačkoli povídka vznikla v 19. století, na aktuálnosti nepozbyla, neboť s tragickými následky pomluvy se setkáme i dnes.

3) *Reflexe*

Na závěr vyučovací hodiny si každý žák zvolí postavu v povídce (pan Vorel, slečna Poldýnka, vypravěč) a napíše jí krátký vzkaz, v němž se pokusí vystihnout, jaký podíl nese na smrti hlavní postavy. Žák se může stylizovat do role „hlasu svědomí“ - zhodnotí chování jednotlivých postav a poukáže na možná řešení, která by nevedla k tragickému konci.

Reflexe odučené hodiny

Hned v úvodu reflexe musím konstatovat, že obrovskou výhodou byla jednak má dobrá znalost jednotlivých žáků, jednak jejich navyklost na můj styl výuky ze společných hodin dějepisu, proto hodina proběhla bez jakýchkoli známek ostychu či dalších problémů pramenících z neznalosti dané třídy.

V evokační části žáci aktivně sdělovali, co si vybaví v souvislosti s pomluvou. Jejich návrhy jsem průběžně zapisovala na tabuli. Nejprve začali obecněji, např. zmiňovali, že se jedná o špatnou a vymyšlenou věc, následně vymysleli důvody, proč člověk někoho pomlouvá – z nudy, ze závisti, z nenávisti, z pomsty. Poté se ihned dotkli důsledků, přičemž jako první je napadla sebevražda, dále psychické zhroucení, ztráta kamarádů,

problémy v rodině či ve společnosti, pomsta³⁸, ztráta kamarádů, sebepoškozování, nízké sebevědomí. Z doplňujících otázek dále vyplynulo, že s pomluvou se během života setkal každý z nich, uváděli pro ilustraci i konkrétní případy ze svého života. Jedna žákyně zmínila zkušenost své známé, která se stala obětí pomluvy a v důsledku ní ztratila přátele, hezky také popsala, jak se pomluva podepsala na jejím psychickém stavu. Ze všech uvedených názorů bylo patrné, že pomluva v žácích vyvolává jednoznačně negativní konotace a chápou i její možné tragické důsledky. Co se týče otázky na důsledky, ani jsem ji nemusela sama položit, jelikož o nich žáci sami začali hovořit.

Po evokaci jsme společně začali číst text povídky. Žákům jsem spolu s textem rozdala slovníček pojmů a upozornila je na možné jazykové obtíže. I z tohoto důvodu jsme četli text po odstavcích a vždy jsme si vyjasňovali, pokud něčemu neporozuměli. Jak jsem předpokládala, bylo nutné vysvětlit narážku na židovské lichváře. Sama jsem se žáků na konci hodiny ptala, zda jim tento způsob čtení s průběžným vysvětlováním vyhovoval. Všichni řekli, že ano, protože díky tomu pochopili celou řadu věcí, která by jim při tichém čtení unikla.

Po čtení jsem žákům nechala chvíli, aby si promysleli otázky, a po sdílení ve dvojicích jsme o nich společně diskutovali. Poměrně dost žáků uvedlo, že je závěr povídky překvapil, nečekali sebevraždu, ale jiné řešení situace, například odstěhování pana Vorla. Za hlavní příčinu smrti hlavní postavy označili všichni žáci pomluvy, ale někteří upozornili i na krach obchodu a s ním spojené dluhy. Přímým viníkem Vorlovy smrti byla podle některých žáků slečna Poldýnka, která začala pomluvy roznášet, nicméně většina se přiklonila k tomu, že za Vorlovu smrt mohou všichni, protože si neověřili pravdivost informací. U možné viny pana Vorla většina uvedla, že se ničím neprovinil, ale zhruba dva žáci zmínili jeho kouření dýmky. Na základě této poznámky jsem žáky upozornila na to, že mohou mít pravdu všichni, protože obě interpretace jsou možné, musí je ovšem opřít o konkrétní místo v textu. U otázky na postavení vypravěče bylo znát váhání žáků. Zhruba polovina se domnívala, že stojí na straně pana Vorla kvůli popisování špatného chování místních vůči jeho osobě, druhá polovina zas uvedla, že je nestranný. Žáci byli poměrně překvapeni z toho, že je vypravěč jedním z místních, nicméně v souvislosti s tím padla v diskuzi zajímavá myšlenka, proč tedy panu Vorlovi nepomohl, pokud nebyl na straně ostatních obyvatel. V rámci diskuze jsem ještě položila otázku, zda si žáci myslí, že by se podobná situace mohla odehrát i dnes. Jedna žákyně naprosto skvěle vystihla svými slovy,

³⁸ Zde jsme diskutovali o tom, že pomsta může být jednak spouštěčem, ale zároveň i důsledkem pomluvy.

že lidé jsou pořád stejní, proto k takovým situacím neustále dochází. Tuto část jsem propojila s úvodní evokací, kde jsem na základě této odpovědi žákům ukázala, co vymysleli v prvotní fázi. Uvědomili si, že sebevraždu navrhli jako první věc a na případu pana Vorla lze sledovat i další důsledky, např. psychické problémy.

Na konci celé vyučovací jednotky si každý zvolil dle svého výběru postavu a napsal jí vzkaz. Někteří si vybrali všechny obyvatele zároveň, poměrně dost žáků adresovalo svůj vzkaz slečně Poldýnce nebo panu Vorlovi, případně více osobám najednou. Všichni ve vzkazech odsoudili činnost místních a slečny Poldýnky, panu Vorlovi žáci psali, že se přece mohl odstěhovat a nekončit svůj život, protože za to ostatní obyvatelé nestáli. V souvislosti s postavou slečny Poldýnky ještě zmíním opravdu zajímavou věc, neboť padl v diskuzi návrh, že Poldýnka mohla pomluvy roznášet z toho důvodu, že chtěla od sebe odvrátit pozornost lidí kvůli svému dlouhodobému neúspěchu najít si manžela, což se projevilo i ve vzkazech adresovaných této postavě. Ukázky tří vzkazů různým postavám jsou přiloženy v přílohách (viz Příloha č. 9). Je z nich patrné, že žáci se do situace opravdu vžili a fungovali odpovědně jako „hlas svědomí“, případně se zamýšleli nad tím, jak mohla situace dopadnout zcela jinak, pokud by lidé místo pomluv navázali s panem Vorlem kontakt.

Z obou vyučovacích hodin mám velmi dobrý pocit, všichni žáci skvěle spolupracovali a na svůj věk se nad textem dokázali zamýšlet opravdu na úrovni. Téma pomluvy pro ně bylo vysoce aktuální, i z toho důvodu je práce s povídkou bavila. Až na některé jazykové potíže jsme nemuseli řešit žádné problémy s porozuměním textu, přesto se domnívám, že byla pomoc učitele při četbě povídky a následné práci s ní klíčová. Sami žáci mi na konci vyučovací hodiny sdělili, že by je samostatná četba bez objasnění některých pasáží a provázanosti s aktuální situací nejspíše nebavila, protože by nebyli schopni se v textu tak dobře zorientovat a uvědomit si nadčasovost této povídky.

6. 1. 2 Dary, dárci, darování a braní (text viz Příloha č. 10 – zdroj: Neruda, J., 1958, s. 444 – 447)

Druhý vybraný text pro žáky základních škol, fejeton *Dary, dárci, darování a braní*, vyšel v *Národních listech* 28. prosince 1866. Jedná se o širší veřejnosti neznámou ukázkou Nerudovy fejetonistiky, nicméně dle mého názoru představuje svým zpracováním a nadčasovostí opět stále aktuální odkaz autorovy tvorby.

Didaktický potenciál textu

1) Smysl textu a autorský záměr

Fejeton zobrazuje s nadsázkou každoroční starosti běžného člověka s výdaji za dárky k různým příležitostem, zejména k prosincovým svátečním dnům (Mikuláš, Štědrý den). Upozorňuje na možné „problémy“ při neobdarování osoby, která dar očekává („*Jsi-li manželem, střež jmeniny a narozeniny, sic je po „poezii rodinné“, jsi-li otcem, čiň totéž za příčinou toutéž...“*) (Neruda, J., 1958, s. 444n.). Neruda se dotýká i neduhů doby – lidé chtějí více brát než dávat, často se kupují zbytečné dary, připomínají se i nekalé praktiky obchodníků, kteří prodávají za přemrštěné ceny nepotřebné cetky. Závěrečná pointa („*Nebe nám pomoz bez bankrotu do příštího roku!“*“) (Tamtéž, s. 447) vyznívá sice humorně, nicméně fejeton nechává čtenáře zamyslet se nad tím, zda oslavy jednotlivých svátků mají být opravdu pouze o penězích.

2) Čtenář a text

Žáky může tento fejeton zaujmout opět svou nadčasovostí. Všechny neduhy doby, které Neruda ve svém fejetonu popisuje, prakticky beze zbytku odpovídají i naší současné společnosti. Každý z nás každoročně zažívá naprosto stejné situace se sháněním darů k různým svátkům či narozeninám početného příbuzenstva a známých a hrozí se výdajů s nimi spjatých, o nekalých praktikách obchodníků také minimálně slyšel každý z nás. Fejeton tak umožňuje uvažovat nad tím, jak moc peníze ovládají náš život i při svátečních dnech (v současnosti si poměrně běžně lidé půjčují na koupi dárků).

3) Žánr textu a způsob autorova podání

Fejeton na první pohled upoutá výraznou subjektivitou autora, který komentuje danou problematiku ze všech úhlů pohledu. Typická je odlehčenost a nadhled, ale také kritika vypočítavosti Čechů („*Posmíváme se jejich nemravnosti a jsme právě takoví, jenže méně upřímní...“*) (Tamtéž, s. 444). Úderným úvodem („*Že prý je materialismus hlavním*

odznakem naší doby!“) (Tamtéž) si autor zajišťuje zájem čtenáře, přičemž se stylizuje do role mluvčího lidu (označení „naše doba“, „my“ se posmíváme apod.), někdy přímo oslovujícího konkrétního čtenáře (užití du-formy – např. „*Jsi-li manželem...*“). Navozuje tím neustálý osobní kontakt se čtenářem, který je umocněný vyjádřením vlastního pocitu („*O novoročních diškrecích*³⁹ *bojím se psát.*“) (Tamtéž, s. 446). V závěru dochází ke gradaci, autor vyvolává ve čtenáři zdání, že se po něm sápu ze všech stran natažené ruce s vidinou peněz („*Nad odevřeným hrobem starého roku odevírají se miliony žebravých rukou a jsou právě tak neodbytny jako žebračky na hřbitově.*“) (Tamtéž, s. 447).

4) Forma a jazykové prostředky textu ve vztahu k porozumění

Stejně jako u předchozího textu i zde bude nutno k fejetonu přiložit slovníček následujících pojmů⁴⁰, ale zároveň žákům dovysvětlit i význam dobových reálií.

našich **p. t.** vážených spolubydlitelů = z lat. pleno titulo = plným titulem – zastupuje výčet hodností či titulů

Peabody = George Peabody (1795 – 1869) – ve své době významná osobnost podporující vědecká a výchovná zařízení

kondice = mimoškolní doučování žáků za plat

„Rien pour rien“ = „Nic za nic“

Murger = Henri Murger (1822 – 1861) = francouzský spisovatel

„Beaucoup pour rien“ = „Mnoho za nic“

„Deo gratias“ = „Zaplat’ pánbůh“

diškrece = spropitné

Porozumění textu může žákům komplikovat odstavec začínající polským pořekadlem („*Každa reka piekna, która co daje...*“) (Tamtéž, s. 446), který v závěru odkazuje ke koupi „zlatého prasátka“ na Staroměstském náměstí. Tuto pasáž jsem se rozhodla z textu vypustit, jelikož se mi nepodařilo rozklíčovat její vyznění. Navíc její odstranění neznamena příliš velký zásah do samotného textu.

³⁹ Zde bude nutné žáky upozornit na skutečnost, že v této době bylo u některých profesí novoroční spropitné tradičním zvykem.

⁴⁰ Významy slov jsem opět sestavila s pomocí vyhledávače <http://lexiko.ujc.cas.cz/heslare/index.php> [cit. 2017-06-08], ale využila jsem i slovníček pojmů na konci knihy, v níž fejeton vyšel (Neruda, J., 1958, s. 507).

Dále bude třeba žákům pomoci s interpretací následující pasáže („*A takž se ovšem stává, že většina darujících ‚kupuje za mnišský groš‘, totiž za deo gratias.*“) (Tamtéž), která odkazuje k praktikám prodejců prodávajících bezcenné zboží, případně objasnit, co myslí autor spojením „kočičí dárek“. V této souvislosti lze žáky nechat hádat, jaký význam by mohlo toto spojení mít, pokud si vzpomenou, čemu se říká kočičí zlato (žáků se můžeme zeptat, zda se jedná o pravé zlato, a tím se dostat k významu ve spojení s dárkem).

Co se týče jazykové stránky textu, učitel by měl žáky upozornit na to, že fejeton patří mezi přechodné útvary mezi publicistickým a uměleckým stylem, v němž se projevuje výrazný autorský styl. Setkáme se s nalézáním nečekaných souvislostí („*Jenže půlmilion je věc řídká, Peabody člověk ještě řidší...*“) (Tamtéž, s. 444), vtipnými hrami se slovy (např. spojení „dětinské děti“), časté je také opakování motivů ukončené rázným a nečekaným způsobem („*Ale tu přijde hned zas Štědrý večer a otec má zase ty dvě dětinské děti a kmotr tři a – atd.*“) (Tamtéž, s. 445). Autor využívá také nadsázky („*miliony žebravých rukou*“) a pomocí citací různých pořekadel a úsloví trefně vystihuje mamonářství lidí („*Více je těch, kteří citují ‚Blázen dává, moudrý bere‘ nebo ‚Pánbůh dal ruce, abys bral‘, než těch, kterým se líbí pořekadlo ‚Kdo mi dává, učí mě dávat‘.*“) (Tamtéž, s. 446). Závěrečná věta zformovaná jako zvolání (také velmi často užívaný prostředek v celém textu) pak dodává fejetonu výraznou pointu („*Nebe nám pomoz bez bankrotu do příštího roku!*“) (Tamtéž, s. 447).

Modelová hodina

Následující výuková jednotka je vytvořena pro 8. – 9.⁴¹ ročník základní školy, odučím ji opět v místě svého současného působiště na ZŠ Březová v 9. ročníku. Podrobnou charakteristiku této třídy jsem uvedla v kapitole s dotazníky (viz kap. 4. 2 Výsledky dotazníků žáků základní školy a odpovídajícího ročníku osmiletého gymnázia, s. 43). Jedná se o třídu převážně nečtenářů, ovšem přesto se domnívám, že by je tento text mohl vhodnými náměty zaktivizovat. V hodinách literatury se snažím s žáky číst texty, které by jim mohly být blízké, hodně nad nimi diskutujeme. Protože učím tuto třídu i na dějepis, pokouším se propojovat hodiny mezi sebou, což je ideální pro pochopení kontextu díla, zejména z 20. století. Také jsem s žáky vyzkoušela dílnu čtení, kterou poměrně pravidelně do výuky zapojuji, jsou tedy už zvyklí na odlišný způsob výuky oproti předcházejícím letům.

⁴¹ Domnívám se, že by text zvládli i žáci osmého ročníku, ovšem osobně vycházím ze ŠVP své školy, kde je fejeton zařazen do 9. ročníku.

Ročník: 8. –9.

Doba trvání jednotky: 2 vyučovací hodiny (lze navázat hodinou slohu, případně obě hodiny propojit)

Téma: Fejeton Jana Nerudy

Velká myšlenka: I díky mistrnému zobrazení špatných lidských charakterů, které se v průběhu dějin projevují stále stejným způsobem, patří fejetony mezi stálý odkaz Nerudovy tvorby.

Cíle:

- Žák se zamyslí nad tím, zda se přístup k darování a braní lišil v minulosti a dnes.
- Žák porovná vliv peněz na lidský charakter v 19. století a v současnosti.
- Žák odliší fejeton od klasické novinové zprávy.

Důkaz o učení: Vennův diagram, zamyšlení

Průběh hodiny:

1) Evokace

Učitel napíše na tabuli dva citáty týkající se peněz – např. „*Lidé se starají tisíckrát více o to, aby získali bohatství, než aby vzdělali svůj rozum a své srdce, ačkoli je pro lidské štěstí nepochybně důležitější, co člověk je, než co člověk má.*“ (Azcitaty.cz [online] [cit. 2017-06-09]) a „*Člověk bez peněz je vlk bez zubů.*“ (Tamtéž) a zeptá se žáků, jak jim rozumí a ke kterému se spíše přiklání. Domnívám se, že žáci budou většinou někde na pomezí, proto si každý vytvoří T-graf a zkusí vymyslet alespoň 2 – 3 pozitiva (nakupování potravin, možnost finanční pomoci) a naopak negativa (kazí charakter, způsobují nerovnost) vztahující se k penězům. Poté sdílejí své nápady v rámci třídy a doplňují si do svého T-grafu názory svých spolužáků.

2) Uvědomění si významu

Učitel žákům rozdá pouze úvodní část fejetonu po pasáž „*(...) jako bývali dřív považováni za církevní svaté ti, kteří své jmění darovali klášterům*“ (Neruda, J., 1958, s. 444), v níž bude vynecháno jméno pana Peabodyho, a po jejím přečtení položí otázku, k jaké době se text asi vztahuje, případně zda se může vztahovat i k naší současnosti. Žáci budou vyzváni, aby své názory opřeli o konkrétní důkazy z textu. Ti, kteří by označili text

za starší, se mohou opřít o dnes zastaralé tvary slov (např. místo možná užívání tvaru možno, dále slovo spolubydlitel). Pro souvislost s naší dobou hovoří obsah textu (dnešní konzumní doba se orientuje na vydělávání a utrácení peněz), případně lze s žáky diskutovat o tom, zda i pro naši dobu platí, že „*pro výdělkový ráz naší doby tím výše se staví každý, kdo dává*“ (Tamtéž). Dále učitel vyzve žáky, aby zkusili doplnit jméno vynechané osoby, např. některou slavnou osobnost, která v současnosti daruje velké částky na charitu (žáci by si mohli vybavit zakladatele Facebooku Marka Zuckerberga). Poté žáky seznámí se stářím textu (rok 1866) a vynechanou osobou. Žáci by si měli uvědomit, že ačkoli je text takto starý, stále odpovídá i naší realitě.

Následuje společná četba textu s přiloženým slovníčkem pojmů. Učitel žáky průběžně upozorňuje, aby si všímali neobvyklých obrátů a způsobu autorova podání. Po přečtení textu dostanou žáci za úkol zamyslet se nad následujícími otázkami: *Jak na vás text zapůsobil? Které lidské vlastnosti autor kritizuje? Najděte místa v textu, kde autor projevuje svůj názor. Které situace popsané v textu jste sami zažili? Je text psán vážně, nebo s nadhledem? Uveďte příklad. Kde⁴² a kdy text vyšel?* Po společném zodpovězení otázek dostanou žáci ukázkou klasické novinové zprávy na podobné téma (např. Novinky.cz [online] [cit. 2017-06-09]) a budou mít za úkol hledat společné a odlišné rysy. Předcházející otázky mohou využít jako návod, čeho si všímat u druhého textu. K zaznamenání shod a rozdílů jim poslouží připravený Vennův diagram (společné např. novinové prostředí, aktuální téma, odlišnost – doba vzniku, funkce, objektivita novinové zprávy vs. subjektivita fejetonu, obecně odlišné užívání jazykových prostředků, nadhled u fejetonu apod.).

Po samostatné práci sdílí své dojmy ve dvojici a doplní si případně názory spolužáka. Poté následuje sdílení v rámci celé třídy, přičemž učitel zapisuje ty nejzajímavější postřehy na tabuli a objasní žákům pojem fejeton.

3) *Reflexe*

Dle mých zkušeností z praxe na střední škole, kde téměř žádný ze studentů čtvrtého ročníku nebyl schopen napsat fejeton, jsem zvolila pro žáky základní školy jako formu reflexe ne tvorbu vlastního fejetonu, ale zamyšlení na téma *Darování a brání v minulosti a dnes*, které by mělo obsahovat promyšlení následujících podnětů: *Liší se současní lidé a*

⁴² Přímou v dostupném textu je na konci uvedeno, že vyšel v Národních listech 28. prosince 1866. Tuto otázku jsem zařadila kvůli následujícímu úkolu (porovnání s novinovou zprávou), aby si žáci všimli, že fejeton i zpráva jsou spojeny s novinovým prostředím.

lidé z 19. století v přístupu k darování a brání? Čím? Je pro nás důležitější dávat, nebo brát? Myslíte si, že je Nerudův fejeton v něčem aktuální i dnes? Doložte na konkrétním příkladu.

Reflexe odučené hodiny

V úvodu reflexe je nutné podotknout, že ve srovnání s mladšími spolužáky vykazují žáci devátého ročníku poměrně velkou nechuť k psaní, upřednostňují diskuzi, ve které ale opravdu vynikají. Modelovou hodinu jsem zkoušela v době, kdy měli jistotu přijetí na střední školy, proto řada z nich výuku vypustila. Z těchto důvodů mi z modelové hodiny zbylo jen několik opravdu poctivě vypracovaných pracovních listů, přesto ale průběh celé hodiny nehodnotím úplně negativně.

V evokační fázi jsem žákům promítla oba citáty zaměřené na vztah člověka k penězům. Jak jsem se domnívala, žáci měli převážně názor na pomezí – tvrdili, že peníze jsou dnes nepostradatelnou součástí života, ale ihned dodávali možná negativa. Z vytvořených T-grafů vyplynulo, že za pozitiva považují např. život bez hladu a chudoby, dále lepší společenské postavení, pocit jistoty, za negativa naopak pocit nejistoty, pýchu, chamtivost či nerovnost mezi lidmi.

Po sdílení názorů ve dvojicích a v rámci třídy jsem žákům rozdala úvodní část fejetonu. Odhadování stáří textu pro ně bylo obtížné. Dle zastaralých výrazů ihned odhadli, že text nebude ze současné doby, stáří textu však odhadovali právě dle slovní zásoby na dobu 2. poloviny 20. století. Většina žáků vyslovila názor, že by se text mohl týkat i naší doby, jelikož je současnost zaměřena na konzumní způsob života, což se v úvodu fejetonu reflektuje. Také se v rámci diskuze shodli na tom, že i dnes se výše staví člověk, který dává, než který bere. Poté se žáci pokusili doplnit jméno osoby na vynechané místo do textu. Žáci si vzpomněli na známé české osobnosti, např. Karla Gotta, Helenu Vondráčkovou a Emmu Smetanu, kteří se angažují v různých charitativních akcích. Poměrně překvapeni byli žáci při zjištění stáří textu, neboť až tak starý text se stále aktuálním tématem nečekali.

Po evokaci jsme plynule přešli ke společnému čtení celého fejetonu. Opět jsem žákům rozdala slovníček pojmů, který všichni ocenili, nicméně vzhledem k jazykové náročnosti bylo nutné číst po odstavcích a průběžně si vysvětlovat i narážky na dobové

zvyklosti (např. novoroční diškrece). Žáci po čtení konstatovali, že by samostatně číst text nezvládli a nevyznali by se v něm, ocenili průběžné shrnutí hlavních tezí z textu. Zde se opět potvrdila klíčová role učitele při společném čtení u žáků, kteří v drtivé většině nečtou.

Po společném čtení jsem žákům promítla otázky k zamyšlení. Žáci si s otázkami moc nevěděli rady. Problémy neměli s otázkou, které lidské vlastnosti autor kritizuje – uvedli např. chamtivost, zmínili i nekalé praktiky obchodníků, které s tím souvisí. Obtížně vyjadřovali, jak na ně text působil. Většinou uváděli zejména jazykovou obtížnost způsobenou zastaralou slovní zásobou a nezvyklým pořádkem slov. Zde jsem se snažila žáky směřovat spíše k obsahu textu a přešli jsme k otázce na jejich zkušenosti se sháněním peněz na dárky. Po tomto nasměrování se žáci chytli a vstoupili do diskuze, kolik peněz utrácí oni a jejich rodiče za nákup dárek, také jsme zmínili nevhodné dárky, které každý z nich někdy dostal. Žáci si nevěděli moc rady ani s otázkou, zda autor píše text vážně, nebo s nadhledem, proto jsme se k těmto otázkám vrátili až při srovnávání s novinovou zprávou, což bylo pro žáky jednodušší. Novinová zpráva dle mého názoru žákům umožnila velmi dobře zhodnotit nejen úhel pohledu autorů obou textů, ale i další typické znaky. Žáci sami přišli na poměrně zásadní věci, a to společné téma, aktuálnost a novinové prostředí, také uvedli odlišné stáří textů a rozdílný způsob podání. Zde nemohli přijít na správný termín subjektivní a objektivní, ale jelikož dokázali tyto odlišnosti popsat svými slovy, poradila jsem jim tyto dva pojmy, aby je mohli zapsat. V Příloze č. 11 uvádím příklad vyplněného Vennova diagramu. Z něj je patrné, že žákyně správně vyhledala společné znaky obou textů, ovšem u textu číslo 1 zmiňuje půjčky mezi lidmi, o kterých se v textu nepíše, zde tedy nejspíše došlo k nedorozumění v rámci společného čtení, případně při samostatném porovnávání obou textů. Také spojení „dárky za vše“ uvedené u Nerudova textu je poněkud matoucí, předpokládám ale, že žákyně myslela obdarovávání při každé příležitosti, které Neruda ve svém textu zmiňuje, jelikož tato skutečnost zazněla i v následující diskuzi. V té jsme se dostali mimo jiné i k poměrně rozšířenému trendu půjček na dárky. Na závěr jsme si s žáky vyjasnili pojem fejeton a roli Jana Nerudy jako zakladatele tohoto útvaru.

Celý výukový blok žáci zakončili zamyšlením na dané téma. Jak jsem již výše psala, žáci devátého ročníku upřednostňují spíše mluvenou formu před psanou, nicméně i přesto se někteří snažili a vytvořili zajímavá zamyšlení. V těch se většina přiklonila k názoru, že se přístup lidí k darování a braní od 19. století příliš nezměnil, neboť lidé jsou nepoučitelní a vždy mezi námi budou tací, kteří se za vidinou peněz poženou bez ohledu na

důsledky. Zajímavé zamyšlení napsala jedna žákyně (viz Příloha č. 11). Ta zmiňuje vedle stále přítomné lidské chamtivosti také důležitý vliv okolí na utváření vztahu člověka k penězům.

Pokud bych měla shrnout celé dvě hodiny, hodnotím je s rozporuplnými pocity. Žáci potvrdili, že co se týče diskuze, dokáží se vyjadřovat k tématu a poměrně na úrovni, nicméně v částech, kdy jsem po nich vyžadovala písemný projev, to bylo podstatně horší. Někteří žáci se zapojili pouze do diskuze, psanou část značně odbyli, proto jsem nebyla schopná posoudit, zda výuka měla očekávaný výsledek. Vzhledem ke zkušenostem s výukou v této třídě a zařazení modelové hodiny po přijímacích zkouškách považuji za úspěch, že se mi podařilo je zaktivizovat alespoň v části diskuzní. Dle mého názoru byl text pro třídu plnou nečtenářů poměrně těžký, nicméně přesto žáci dokázali odhalit znaky fejetonu, ačkoli si nepamatovali, že jde o tento slohový útvar. K tomu jim velmi pomohl text klasické novinové zprávy. Díky mým zkušenostem s obtížemi žáků, které se projevíly v této hodině, se domnívám, že při čtení a interpretaci Nerudových textů na základní škole patří klíčová role učitelů⁴³, a to zejména v případě tříd složených většinou z nepravidelných čtenářů či nečtenářů.

6. 1. 3 Doplnující učebnicový text pro žáky základních škol

Osobně nepovažuji za cíl literární výchovy na základní škole žáky podrobně učit rozebírat jednotlivá díla a požadovat po nich detaily z autorova života a tvorby, ale naopak přivést je k chuti číst, a to prostřednictvím vybraných textů. Následující krátký výkladový text tedy předpokládá předcházející práci s některým výše uvedeným Nerudovým textem, případně lze využít Nerudovu karikaturu vlastní osoby a díla (viz Příloha č. 12 – zdroj Neruda, J., 1951, s. 77n., podobizna tamtéž, s. 437), k níž jsem vytvořila také didaktický potenciál a navrhla některé možné aktivity při práci s ní.

Didaktický potenciál textu

1) Smysl textu a autorský záměr

Text zobrazuje Neruda jako člověka s nadhledem a osobitým smyslem pro humor (*„Ale musí-li to přece být a není-li už žádného, žádného vyhnutí, pak prosím, dej mne tam*

⁴³ V tomto případě mám na mysli nezastupitelnou roli učitele při čtení a interpretaci daného textu – např. objasňování dobových zvyklostí, pokládání návodných otázek, upozorňování na klíčová místa v textu.

celého i s nohama; neboť když nemohu kopat, netěší mne život, ani na obraze ne!“) (Tamtéž, s. 77), který tímto způsobem popisuje nejen svou osobu, ale i své dílo. Celý text může posloužit jako vhled do autorovy osobnosti prostřednictvím subjektivního úhlu pohledu samotného Nerudy. Ten zmiňuje mimo jiné vlastní prožívané peripetie spojené s dobovou kritikou, kdy jedna a ta samá část Nerudova díla byla jedním kritikem haněna a druhým naopak vyzdvihována (Tamtéž, s. 78).

2) Čtenář a text

Žákům může tento text ukázat Nerudu jako autora, který je schopen s notnou dávkou humoru, ironie a sebeironie pohlížet na sebe sama a na své okolí (*„Sděluješ mně, že mou podobiznu dáš ten týden do Humorů, a žádáš, abych si sám k ní napsal text. Koukej se, nedělej to; bojím se o Tvého kresliče!“*) (Tamtéž, s. 77). Umožňuje tak přiblížit tuto osobnost mnohem vhodněji než pouhým učebnicovým výkladem. Sympatické pro čtenáře může být i to, že se Neruda nevychvaluje, ačkoli by vzhledem ke svému věhlasu mohl. Pohlíží na sebe naopak jako na člověka se spoustou chyb, čímž poodkrývá svou lidskou stránku. To je patrné také v pasáži, která vyzařuje notnou dávku nejistoty ohledně kvality vlastních spisů (*„Pak jsem psal verše, cestopisy, povídky, feuilletony – jen kdybych věděl, stojí-li to všechno za něco!“*) (Tamtéž, s. 77n.).

3) Žánr textu a způsob autorova podání

Text je koncipován jako osobní dopis Nerudovu příteli a vydavateli *Humoristických listů* Josefu Richardu Vilímkovi. Blízký vztah obou mužů signalizuje jak odlehčenost Nerudova psaní, tak i např. úvodní a závěrečná formulace dopisu (oslovení *„Můj milý!“* a závěrečný pozdrav *„Žehnám Tě, Tvůj Jan Neruda.“*) (Tamtéž). Pro autentičtější vyznění Neruda uvádí v dopise citace jednotlivých pozitivních i negativních ohlasů svého díla (*„Vy ani nevíte, jak ráda já vaše Knihy veršů čtu, ‘flautuje sladký sopránec. – Poslouchejte, kamaráde, víte, vaše verše nečtu, jsou mně moc těžkopádný;‘“*) (Tamtéž, s. 78).

4) Forma a jazykové prostředky textu ve vztahu k porozumění

Žákům bude při práci s tímto textem třeba vysvětlit několik věcí, předně kdo je J. R. Vilímek a co jsou *Humory* (*Humoristické listy*). Porozumění může ztěžovat pojem truchlohra (= tragédie) a spojení *„flautuje sladký sopránec“* (zde lze nechat žáky odhadnout, jakým slovem by dnes nahradili slovo flautovat – např. píštět). Žákům bude třeba objasnit také zmiňovaná Nerudova díla.

V rámci krátkého dopisu autor využívá různých forem podání – v úvodu a v závěru dopisu oslovuje svého přítele, proto využívá du-formy, ve zbytku textu používá zpočátku ich-formy, kterou plynule mění na wir-formu („*Ale nepřekvapme se! (...) Počkejme!*“) (Tamtéž, s. 77). V části s citacemi dobových kritik zas užívá er-formy. Ačkoli je dopis z hlediska forem velmi rozmanitý, čtenáře časté změny neruší, spíše naopak mu umožňují ztotožnit se s popisovanou situací.

Co se týče jazykových prostředků, autor hojně využívá ironie a sebeironie („*Napřed jsem napsal několik veseloher a také jednu truchlohru. Veselohry se líbily, a proto o nich dnes už nemluví nikdo; tragedie propadla a je tedy přirozeno, že mnohý podnes, zvláště v časopisech, vděčně k ní poukazuje.*“) (Tamtéž). Pro dopis je typické kladení otázek, na něž si Neruda ihned sám odpovídá („*Mám se chválit? To nemohu, chci-li být jen trochu spravedliv. Mám se hanět? No – to by už šlo spíše.*“) (Tamtéž), čímž autor de facto vede dialog sám se sebou.

Ve výuce lze dopis využít nejen pro seznámení s Nerudovým dílem, ale např. i při hodině slohu, kdy žáci sami hádají, o jaký slohový útvar se jedná a co je pro něj typické. Učitel může nechat žáky porovnávat dopis z 19. století se současným, přičemž žáky nechá sledovat, co mají dopisy společného a čím se liší. Tímto lze poukázat na to, že formální náležitosti dopisu se od 19. století prakticky nezměnily. Také lze využít Nerudovy kreslené podobizny, která je součástí přiloženého textu (viz Příloha č. 12). Učitel může na základě přečteného dopisu nechat žáky hádat, jak si autora představují (zdatnější žáci mohou Nerudu zkusit sami nakreslit), a poté srovnat své návrhy s pravou podobiznou. Případně lze postupovat obráceně, kdy učitel nejprve žákům ukáže Nerudovu podobiznu, žáci uvádějí své dojmy na základě obrazu a poté pracují s dopisem. Zde by mohla vyvstat diskuze, do jaké míry nás ovlivňuje první dojem (viděný či přečtený). Žáci se také mohou pokusit o vlastní humornou podobiznu na základě přečteného dopisu a sami zhodnotit, zda jsou schopni na sebe nahlížet s takovým nadhledem a zároveň sebekritikou jako Neruda.

Návrh učebnicového textu

Jan Neruda (1834 – 1891)

Všestranně orientovaný spisovatel a novinář, zakladatel moderní české prózy. Dodnes živým odkazem jeho tvorby jsou kromě povídek (nejznámější soubor *Povídky malostranské*) také fejetony, kterých napsal během svého života kolem 2 000. Současného čtenáře upoutá jeho dílo trefným rozbořem neměnnosti lidských charakterů (např. tragické důsledky pomluvy), ale na druhou stranu i schopností nahlížet na každodenní lidské problémy s velkou dávkou osobitého humoru a nadhledu.

6. 2 Texty pro studenty středních škol

Při výběru textů pro střední školy jsem se opět snažila respektovat přání studentů na atraktivitu četby a zároveň ji spojit s přínosem Jana Nerudy. I z toho důvodu jsem vybrala dvě povídky vymykající se běžnému stylu Nerudových děl (dnes už poměrně známá povídka *U tří lilí* a naopak téměř neznámá povídka *Papoušek*), které jsou vysoce ceněny Nerudovými vykladači. K nim jsem připojila ukázkou z Nerudovy fejetonistické tvorby (*Nevynalezený vynález*). Všechny tři texty společně umožňují nahlížet na Jana Nerudu jako na spisovatele, který dokáže mistrně pojmut jak vážná témata, tak s neuvěřitelným nadhledem komentovat aktuální dění kolem sebe. Oproti textům určeným základním školám budou vybrané texty opatřeny pouze didaktickým potenciálem bez vytvoření modelových hodin a následného ověření v praxi, jelikož jsem svou práci zaměřila především na základní školu dle vlastního současného působišť.

Na rozdíl od základní školy je výuka na středních školách (a zejména gymnáziích) orientována na znalost literárních dějin a jednotlivých spisovatelů, proto navrhovaný doplňující text o Janu Nerudovi bude výrazně podrobnější.

6. 2. 1 Papoušek (text viz Příloha č. 13 – zdroj Neruda, J., 1952, s. 166 – 171)

První vybraný text pro studenty středních škol, povídka *Papoušek*, nebude širší veřejnosti příliš znám. Jedná se o poslední Nerudův prozaický text, který poprvé vyšel

v *Květech* r. 1880 a v tom samém roce byl vřazen do druhého vydání *Arabesek*. Dalibor Tureček označuje tuto krátkou prózu za „*krajně subjektivistický, deziluzivní a vůči možnostem objektivizovaného poznání i hodnocení do krajnosti skeptický typ povídky*“, která představuje v kontextu 80. let 19. století téměř ojedinělý počin a předznamenává svými postupy pozdější existenciální prózu. (Tureček, D., 2007, s. 130) Tureček dále upozorňuje na souvislost této povídky s Nerudovým fejetonem, neboť použití celé řady postupů v povídce odpovídá i osvědčeným metodám objevujícím se v Nerudově fejetonistické tvorbě (např. mozaikovitá kompozice, hra se čtenářským očekáváním). (Tamtéž)

Didaktický potenciál textu

1) Smysl textu a autorský záměr

Povídka na relativně malém prostoru (6 stran) odkrývá rafinovaným způsobem vyprávění tragický příběh ženy a jejího milého. Prolínání dvou dějových rovin se zcela protikladným způsobem vyprávění umožňuje na pozadí každodenních vypravěčových peripetií s papouškem postupnou rekonstrukci tragického příběhu. Důležitým jednotícím prvkem obou rovin je vypravěčův papoušek, protože jen díky němu dochází k ozřejnění osudu nešťastné ženy (vypravěčův přítel si díky papouškovi vzpomene na konflikty opilé trhovkyně s jiným papouškem). (Tureček, D., 2007, s. 128)

2) Čtenář a text

Čtenáře může povídka zaujmout kromě netypického způsobu vyprávění také tématem. Pro povídku je typické neustálé dějové napětí záměrně udržované autorem, neboť ten od začátku narušuje první dějovou linii (vyprávění „pověry“) vstupy z druhé linie (vypravěč a jeho papoušek). Zároveň dochází k postupnému odkrývání osudu jak vypravěče, tak trhovkyně a jejího milého, přičemž čtenář musí osud ženy rekonstruovat často na základě pouhých náznaků z textu (např. smrt ženina dítěte není nikde v textu explicitně vyjádřena, ale čtenář ji vysuzuje díky úzkostlivě opatrovaným dětským šatičkám) a rozuzlení se dočká až na samém konci povídky. Lze tedy konstatovat, že čtenář je pasován do role „detektiva“, který rozplétá osudy jednotlivých postav. Klíčový motiv povídky se nachází až v samém závěru (Neruda, J., 1952, s. 171), kdy dojde díky překladu ženiných dopisů k odhalení jejího osudu. V závěrečné pasáži tak dochází k přehodnocení čtenářova vztahu

k ženě – zpočátku věčně opilá legrační figura se mění v tragickou postavu, jejíž osud byl poznamenán smrtí milého a dítěte. Zde se téma opět stává aktuálním i pro současného čtenáře, který kolem sebe může vidět nespočet lidských tragédií, nezřídka utápěných v alkoholu. Může mu pomoci si uvědomit, že ačkoli máme tendenci na první pohled odsuzovat a zesměšňovat lidi na okraji společnosti (právě třeba opilce), může za jejich osudem stát podobná tragédie.

3) Žánr textu a způsob autorova podání

Pro povídku je kromě výše zmíněných dvou dějových rovin typický i neobvyklý způsob vyprávění. Vypravěč není stylizován do role vševědoucí osoby, ale naopak díky postupně předkládaným střípkům rekonstruuje příběh ženy a jejího milého, což ho staví na stejnou pozici jako čtenáře. (Tureček, D., 2007, s. 125)

Úvod začínající četbou italské pověry je narušován přímými vstupy vypravěče, který se snaží utišit křičícího papouška, což ovšem opět vyplyne až s postupem textu („*Od té doby každého pondělka – Pšt! – přicházejí lidé, ženské i mužští, ale nejvíce děvčata, aby prosily...*“) (Neruda, J., 1952, s. 166). Čtenář tak postupně rekonstruuje i situaci vypravěče, neboť dokud není pronesena následující replika – „*Ne – není možno číst! Bestie, nebudeš mlčet? Krk ti zakroutím!*“ (Tamtéž), není jasné, z jakého důvodu je vyprávění pověry přerušováno.

V textu najdeme také z hlediska vyprávění typické prvky pro Nerudovy fejetony, např. přímý obrat ke čtenáři („*Ale pardon! Ted' vidím, že zvědavý čtenář mého papouška vlastně pořád nezná.*“) (Tamtéž, s. 168).

4) Forma a jazykové prostředky

I v této povídce se setkáme s několika slovy či spojeními, která jsou dnešnímu čtenáři nesrozumitelná.⁴⁴

psittacus amazonicus = papoušek amazonský

Julia Augusta = krásná dcera prvního římského císaře Augusta

„Verfluchter Kerl!“ = „Zatracený chlap!“

interes = zájem

⁴⁴ K objasnění pojmů jsem využila vysvětlivky na konci knihy (Neruda, J., 1952, s. 526n.).

V souvislosti s fejetonistickými postupy je třeba se zmínit o pasážích inspirovaných právě touto částí Nerudova díla. V povídce najdeme oddíly pojaté ironicky, ale i s typickým Nerudovým nadhledem a humorem (např. při představování papouška – „*Tedy druh: Psittacus amazonicus. (...) Povaha: nesmírně mizerná. Je to chlap zlomyslný, jak nejsem týden doma, už mne kouše...*“) (Neruda, J., 1952, s. 168), které navozují dojem veselých každodenních příhod. O to důrazněji vyznívá v závěru ženin tragický příběh. Velmi často se v povídce setkáme s nedořečeností, která posiluje dramatickост příběhu („*Když nebudeš hodný, dám tě – Ted' někdo u mých dveří zvoní.*“) (Tamtéž, s. 169).

V povídce je chronologické vyprávění narušováno retrospektivními pasážemi (vypravěč vzpomíná na den, kdy se k němu papoušek dostal, vzpomínky přítele na opilou trhovkyni). Autor využívá rozmanitých forem vyprávění. Střídá se zde er-forma s ich-formou, hojně se objevuje přímá řeč.

6. 2. 2 U tří lilií

Na rozdíl od předcházející povídky *Papoušek* je Nerudova nejkratší malostranská povídka známá i širší veřejnosti. To potvrzuje i výzkum provedený v rámci teoretické části práce, z něhož vyplynulo, že patří mezi ukázky nejčastěji zařazované do středoškolských čítanek.

Didaktický potenciál textu

1) Smysl textu a autorský záměr

Povídku lze chápat jako snahu autora zapůsobit na cit čtenáře de facto skandální scénou a vyvolat v něm uvědomění si základních lidských hodnot, jako je cit a úcta k matce a postupně se vyvíjející láska mezi milenci. Čtenáře má k tomu vyprovokovat zobrazení muže a dívky, kteří jsou k sobě poutáni silnou milostnou vášní, ačkoli se potkali poprvé. Odsouzení čtenáře má stupňovat vědomí toho, že se dívka oddává milostnému zápalu i přesto, že jí právě zemřela matka. (Haman, A., 2014, s. 24n.)

Neruda použil motiv dívky vracející se od právě zemřelé matky do víru zábavy celkem třikrát. Poprvé se objevil v cyklu *Ze starých hospůdek* v roce 1862, podruhé v arabesce *Z povídek měsíce* o dva roky později. V obou případech je scéna pouze vedlejší odbočkou hlavního příběhu, navíc i způsob podání se značně liší od poslední verze užité

v povídce *U tří lilií*, nicméně skýtá zajímavou možnost srovnání a sledování proměny motivu v rámci výuky. (Tamtéž, s. 21)

2) Čtenář a text

Studenty středních škol může povídka oslovit z několika důvodů. Již samotný úvod („*Myslím, že jsem tenkrát šílil. Každá žilka hrála, krev byla rozvařena.*“) (Neruda, J. – Vaněk, V., 2012, s. 311) vzbuzuje touhu zjistit, co bylo příčinou vypravěčova stavu, navozuje tedy napětí, které se v průběhu povídky stupňuje. K neklidu přispívá i prostředí obklopující vypravěče (probíhající letní bouře, noční scenerie, vykopané lidské kosti). K vyvrcholení příběhu vedle erotické scény hlavní dvojice přispívá právě i vykreslení vrcholící letní bouře. Právě ono ovládnutí smyslů tělesnou přitažlivostí a potlačení jakéhokoli citu k právě zemřelé matce by mohlo oslovit i současné studenty a zapůsobit na jejich emoce. Jedná se o nadčasové téma, které umožňuje studentům díky jejich vlastním zkušenostem (vztah k matce, láska založená na fyzické přitažlivosti) vyvolat diskuzi nad chováním ústřední dvojice.

3) Žánr textu a způsob autorova podání

Povídka je díky splynutí vypravěče s autorem krajně subjektivistická. Celý příběh sledujeme prostřednictvím vypravěčových vjemů („*Přitiskla se ke mně. Cítil jsem, jak se mi k prsoum lepší vlhký její šat, cítil měkké tělo, teplý, sálající dech...*“), čímž prožívané situace nabývají na reálnosti. Zajímavé je tvrzení paní profesorky Mocné, která upozorňuje na to, že přes veškerou subjektivitu se nejedná o psychologickou prózu, jelikož nezkoumá proměny vypravěčovy mysli, ale popisuje pouze jeho fyzické pocity. (Mocná, D., 2012, s. 174)

U tří lilií se nevymyká z cyklu *Povídek malostranských* pouze způsobem vyprávění. Jedná se o dílo, které nenese žádnou stopu žurnalistických postupů využívaných Nerudou hojně i v povídkách. Také téma povídky se zcela odlišuje od ostatních. Zatímco v *Povídkách malostranských* Neruda sleduje každodenní sousedské vztahy a důsledky jejich sporů s nadhledem, v této povídce odhaluje subjektivním prožíváním lidské nitro. S ostatními povídkami cyklu tak tuto povídku pojí pouze umístění hostince na okraj Malé Strany. (Tamtéž, s. 45n.)

4) Forma a jazykové prostředky textu ve vztahu k porozumění

Co se týče jazykové náročnosti, povídka obsahuje naprosté minimum slov, kterým současný čtenář neporozumí (toura = oddíl, úsek tance) (Neruda, J.– Vaněk, V., 2012, s. 505). Příběh je vyprávěn chronologicky s postupnou gradací, pouze úvodní část („*Myslím, že jsem tenkrát šílil.*“) (Tamtéž, s. 311) signalizuje, že se jedná o událost, na kterou vypravěč vzpomíná.

Autor užívá převážně jednoduchých úderných vět, které dokreslují dramatickou atmosféru. Většina textu se soustředí na popis prostředí a vypravěčových vjemů. Jediným dialogem v povídce je velmi krátký rozhovor dívky s přítelkyní, s vypravěčem dívka komunikuje neverbálně, o to s větší působivostí. Ke gradaci příběhu přispívají i užité personifikace v závěru povídky („*Vítr hnal se jako příval vodní, nebe i země ječely, nad hlavami se nám válely hromy, kolem nás jak by mrtví řvali z hrobů.*“) (Tamtéž, s. 313).

6. 2. 3 Nevynalezený vynález (text viz Příloha č. 14 – zdroj Neruda, J., *Studie, krátké a kratší II*, 1958, s. 77 – 79)

Posledním vybraným textem pro studenty středních škol je fejeton vydaný v roce 1869. Neruda se v něm zabývá ve své době futuristickou představou, jak by svět vypadal, kdyby každý člověk mohl létat. Svě vize dovádí v souvislosti se společenskými poměry v Rakousku-Uhersku k absurdním, ale zároveň úsměvným závěrům.

1) Smysl textu a autorský záměr

Fejeton lze považovat za humorné zamyšlení nad možnými důsledky objevu létacího stroje pro člověka žijícího v poměrech Rakouska-Uherska. Autor zde pod pláštěm nevázaného řečnění a promýšlení absurdních scénářů kriticky naráží na přetrvávající nešvary monarchie (např. snaha režimu o stálou kontrolu obyvatel – „*Ne, lid nesmí vůbec létat, a když, tedy jen na šňůře jako papírový drak.*“) (Neruda, J., *Studie, krátké a kratší II*, 1958, s. 79). Zároveň zde můžeme pozorovat, do jaké míry je autor ovlivněn technickým pokrokem ve 2. polovině 19. století, kdy v Rakousku-Uhersku propukla naplno průmyslová revoluce, která představovala obrovskou změnu pro život běžných lidí. Celý text tak umožňuje sledovat tuto dobu očima vnímavého člověka žijícího v éře obrovského rozmachu, který je zároveň omezován politickým konzervatismem.

2) Čtenář a text

Čtenáře by tento text mohl upoutat už pouhým titulem (*Nevynalezený vynález*), jehož složky stojí v jasném významovém rozporu. I samotný obsah fejetonu, promýšlení humorných důsledků létání, může čtenáře pobavit. Narážky na dobový společenský kontext umožňují nahlédnout do způsobu života tehdejší společnosti, což splňuje přání studentů, kteří od četby očekávají vedle estetického zážitku určité poučení o historii. Blízká čtenáři může být i touha po létání jednotlivce zobrazená v úvodní části fejetonu, neboť snad každý si prošel fází, kdy si přál umět létat. Zde lze porovnat Nerudovo očekávání se současností – v jaké fázi je dnes letecká doprava, zda jednotlivci běžně létají apod. Učitel také může se studenty polemizovat o budoucnosti létání, kdy každý student vytvoří svou vlastní představu založenou na aktuální situaci, což umožní vcítit se do Nerudy, který vycházel také z dobového kontextu a byl si vědom tehdejších technických možností. I studenti mohou své vize pojmout humorně (např. Kdyby každý člověk místo auta užíval vlastní létací přístroj, jak se bude řídit vzdušná doprava?) či ironicky. Tímto lze dospět k závěru, že ačkoli jsme technicky zcela jinde než lidé v 19. století, některé vize můžeme mít společné.

3) Žánr textu a způsob autorova podání

Ve fejetonu se výrazně projevuje autorova fantazie, která je zejména v poslední čtvrtině textu zkombinována se sarkasmem a ironií směřujícími vůči praktikám habsburské monarchie. Neruda tak tímto fejetonem prokazuje, že i přes zdánlivě nevinné téma (možný vynález létacího stroje) lze velmi rázně vyjádřit vlastní kritický postoj. V určitých pasážích textu autor záměrně nechává vyznít absurditu režimních praktik, přičemž se stylizuje do role „nespokojeného občana“ („*Hrome, do toho bude muset policie vložit, to přec nejde, aby si každý šel ke světlu, kdy se mu líbí! Dobře, že jsem si sám na to vzpomněl, ve Vídni by byli jistě zapomněli a brzy by poroty – chci říci lítací stroje byly pro všechny!...*“) (Tamtéž).

4) Forma a jazykové prostředky textu ve vztahu k porozumění

Poměrně zajímavě si autor pohrál s formou textu. V úvodu sám sebe zobrazuje v pozici „jednoho z lidu“, a to díky užití wir-formy („*Jsmo jaksi dopáleni. Nebavíme se, svět je fádni vzdor tomu, že dovedem za měsíc přejet již celou zeměkouli...*“) (Tamtéž, s. 77), čímž se snaží u čtenářů vzbudit důvěryhodnost. Vzápětí se autor obrací přímo ke čtenářům („*Neušklibněte se, každý to myslí, i nejhoupější.*“) (Tamtéž). Následně střídá uvedené

formy s klasickou er-formou a ich-formou („Dobře, že jsem si sám na to vzpomněl...“) (Tamtéž, s. 79). Strídání forem nepůsobí rušivě, spíše napomáhá k zaujetí čtenáře.

V textu najdeme celou řadu slov a spojení dnes studentům obtížně srozumitelných. Text obsahuje také množství narážek na významné osobnosti a dobové zvyklosti, se kterými bude nutno pracovat. Ideálně doporučuji propojit práci s tímto textem s hodinami dějepisu, při nichž by se studentům vysvětlila situace a postavení Čechů v habsburské monarchii ve 2. polovině 19. století. Opět zde příkládám slova a spojení, která by měla být studentům objasněna⁴⁵.

Friedrich Rückert (1788 – 1866) = německý básník

všeuměla Daedala = narážka na významnou všestrannou postavu řecké mytologie, Daidala, který vlastnoručně sestrojil křídla lepená voskem, a jeho syna Ikara (spojení žalostný případ Ikarův) – ten neuposlechl svého otce a letěl s křídly slepenými voskem ke slunci, čímž vosk roztál a Ikaros se zřítil do moře

Václav Kadeřávek (1835 – 1831) = český průkopník letectví

krejčík ulmský = narážka na Albrechta L. Berblingera přezdívaného „krejčík z Ulmu“, který v roce 1811 provedl neúspěšný let na svém modelu létacího stroje (Vykoupil, L., 2011[online] [cit. 2017-06-23])

inženýr Kaufmann = od r. 1867 se snažil sestrojit vrtulové letadlo

„Chaque oiseau fait son nid.“ = „Každý pták staví své hnízdo.“ – i člověk obdařený schopností létat

doktor František Čupr (1821 – 1882) = český pedagog

mořský ráček = racek

jezovita = hanlivá narážka na jezuity (katolický církevní řád vnímaný v této době negativně díky některým fanatickým stoupencům užívajících brutálních metod proti nekatolíkům zejména v pobělohorské době) – zde pokrytec, nečestný, úskočný člověk

brzy by poroty... = narážka na soudní poroty obnovené v roce 1869

akcíz = daň z dovozu potravin

⁴⁵ K vysvětlení pojmů jsem až na výjimky využila vysvětlivky na konci knihy (Neruda, J., *Studie, krátké a kratší II*, 1958, s. 468n.). K vysvětlení pojmu „akcíz“ jsem použila Databázi heslářů.

pouze z „luftu“ = ze vzduchu

Kromě výše zmíněných pojmů bude důležité studentům objasnit pasáž vyjmenovávající údajné české vynálezy („*Beztoho, co kdy vynalezeno nejvznešenějšího, nejkrásnějšího a nejchutnějšího, od Čechů nalezeno: rovnoprávnost náboženská a ječmenní hvozdy, moderní demokracie a přirozená soustava botanická, knihtiskařství a hromosvody, pitva, parolodní šrouby a švestkové knedlíky.*“) (Neruda, J., *Studie, krátké a kratší II*, 1958, s. 77n.). Zde je důležité podotknout, že zásluhy Čechů na objevech nebyly vždy takové, jaké Neruda uvádí. U náboženské rovnosti lze polemizovat o tom, zda Neruda odkazuje k ideám husitství jako prvnímu projevu rozkolu katolické církve ve středověku, na kterou navázala náboženská reformace v 16. století, případně k vydání Rudolfova majestátu v r. 1609, dokumentu vytvářejícím de facto náboženskou svobodu v Čechách počátku 17. století, který byl vydán díky úsilí českých nekatolických stavů. Spojení „ječmenní hvozdy“ naráží na bratry Josefa a Jana Ječmeny, kteří vynalezli soustavu mechanických hvozdů užívaných v pivovarnictví. (Tamtéž, s. 468)

Podíl Čechů na rozvoji moderní demokracie je velmi diskutabilní⁴⁶, neboť za kolébku moderní demokracie považujeme spíše Velkou Británii, v níž fungoval demokratický systém již od 17. století. (Bělina, P. a kol., 2002, s. 167)

Základy biologického názvosloví a systematického uspořádání se přisuzují švédskému vědci Carlu Linnému. (Tamtéž, s. 109)

Za vynálezce knihtisku se obecně považuje Němec Johannes Gutenberg. Prvenství naopak patří Prokopu Divišovi za objev hromosvodu. Jan Jesenský (1566 – 1621) provedl první veřejnou pitvu lidského těla v Čechách a Josef Ressel vynalezl lodní šroub, pocházel ovšem z česko-německé rodiny. (Neruda, J., *Studie, krátké a kratší II*, 1958, s. 468n.)

V celém fejetonu se setkáme se širokým spektrem užívaných jazykových prostředků. Výrazně se zde projevuje ironie a sarkasmus. Autor často užívá zvolacích vět dodávajících fejetonu na údernosti a vyvolávajících dojem autorova údajného rozhořčení („*Hrome, do*

⁴⁶ Dle mého názoru Neruda tyto vynálezy do fejetonu zařadil kvůli politické situaci na přelomu 60. a 70. let (fejeton byl napsán roku 1869). Po rakousko-uherském vyrovnání v roce 1867 se Češi snažili o rakousko-české vyrovnání, ke kterému ale nedošlo. Celá společnost byla prochnuta manifestačními snahami prokázat nárok Čechů na autonomii (1867 převezení českých korunovačních klenotů z Vídně do Prahy, o rok později položení základního kamene pro stavbu Národního divadla, obrovské demonstrace). Tyto snahy podporuje i tento fejeton snažící se upozornit na zásadní vynálezy pocházející údajně právě od Čechů.

toho se bude musit policie vložit, to přec nejde, aby každý šel k světlu, kdy se mu líbí!“) (Tamtéž, s. 79).

6. 2. 4 Doplnující učebnicový text pro studenty středních škol

Následující výkladový text pro studenty středních škol opět předpokládá práci s některým výše uvedeným Nerudovým textem, případně lze využít Nerudovu karikaturu vlastní osoby uvedenou v kapitole určené základním školám (viz kapitola 6. 1. 3 *Doplnující učebnicový text pro žáky základních škol*, s. 78).

U studentů středních škol se očekávají oproti základoškolským žákům poměrně hluboké⁴⁷ znalosti o Janu Nerudovi. Opět zde upozorňuji na skutečnost, že se výklad vzhledem k zaměření celé práce orientuje primárně na prozaickou a fejetonistickou tvorbu, ovšem poukazuje okrajově i na další odvětví Nerudovy tvorby. Při sestavování výkladu jsem vycházela z první kapitoly své bakalářské práce, která je zpracována z dostupné odborné literatury (Franzeová, M., 2014, s. 3 – 14).

Do výkladového textu jsem zařadila i Nerudův často nadměrně propagovaný osobní život, který sice může být pro studenty atraktivní, ale zároveň je třeba vyhnout se přehnanému důrazu jen na tuto stránku Nerudova života a možným dezinterpretacím, které se v souvislosti s Nerudovými láskami objevují. Jak vyplývá z diplomové práce Jindřišky Kubandové, milostný život Jana Nerudy je v české společnosti silně zakotven, nicméně obsahuje celou řadu mýtů, které začaly vznikat zhruba před sto lety a rozšířily se prostřednictvím románů zpracovávajících látku z Nerudova osobního života. Zarážející zůstává, že se tyto mýty považují za historickou pravdu, jak je patrné např. z výzkumu webových stránek určených pro studijní účely, který provedla autorka diplomové práce. (Kubandová, J., 2012, s. 99)

V této souvislosti je třeba zmínit, co lze považovat za skutečně doložené informace o Nerudově milostném životě. S Nerudovým jménem se v různých zdrojích pojí čtyři až pět žen, které měly mít zásadní vliv na jeho život (zde vynechávám vliv Nerudovy matky). Za první skutečnou lásku bývá považována Anna Holinová, které Neruda věnoval část *Knih veršů*. O průběhu a příčinách rozpadu vztahu se jistě neví nic, neboť rekonstrukce

⁴⁷ Hloubka znalostí se samozřejmě liší na gymnáziích a odborných středních školách.

provedená na základě pouze části vzájemné korespondence není příliš důvěryhodná. (Tamtéž, s. 8 – 10)

Nejvíce pozornosti si získal Nerudův vztah s Karolinou Světlou, který zároveň patří mezi nejmytizovanější. Problematická je opět rekonstrukce vztahu na základě dochované korespondence, jelikož se zachovaly pouze jejich opisy průběžně pořizované Karolinou Světlou a určené sestře Sofii Podlipské, s níž svůj vztah konzultovala. Originály byly údajně spáleny na žádost manžela Světlé poté, co se vzájemný vztah obou spisovatelů dostal na veřejnost. Problematicky se tak jeví jednak absence Nerudových originálů určených Světlé, jednak přepisy dopisů Světlé své sestře, které, jak sama přiznala, opisovala mnohdy napůl z paměti. (Mocná In Wimmer, 2007, s. 199) Tím se dostáváme k závěru, že kvůli tomuto způsobu dochování korespondence „*vypovídá podstatně více o Karolině Světlé (...) než o Janu Nerudovi.*“ (Tamtéž, s. 112). Doložených informací o vztahu spisovatelské dvojice tak není mnoho. Předpokládá se, že intenzivní vztah trval půl roku, neboť je doložen zachovanými dopisy. Při neexistenci důvěryhodných pramenů se tak na základě korespondence a kolujících fám začal vytvářet románový příběh o lásce spojené s obětováním se pro národní zájmy a manželské závazky. (Tamtéž, s. 113 – 140) Vytvořený příběh se stal imunním vůči jakýmkoli dodatečně objeveným zjištěním. To se týká i případu, kdy Světlá půjčila Nerudovi, jenž se dostal do tíživé finanční situace a hrozilo mu vězení, určitou peněžní částku. Díky této půjčce byl vyrazen vztah obou spisovatelů, proto Světlá napsala Nerudovi dopis na rozloučenou. Ten byl na rozdíl od předcházejících dopisů plný citového vyznání, ovšem Dagmar Mocná upozorňuje na jeho podobnost se spisovatelčinými novelami, proto byl dle jejího názoru psán ne pod tlakem citu, ale s rozmyslem a znalostí spisovatelského řemesla. (Tamtéž, s. 133) Na závěr je třeba poznamenat, že z obecného povědomí byl i přes dochování originálního znění vyčleněn dopis Sofie Podlipské Janu Nerudovi, který ozřejmuje Nerudovu snahu vrátit půjčené peníze. Dopis se nehodil do vytvořeného příběhu lásky na celý život, jelikož ho lze číst jako svědectví o tom, že Neruda vztah se Světlou považoval pouze za určitou epizodu svého života. (Tamtéž, s. 147)

Další žena spojená s Nerudovým jménem, o třináct let mladší Terezie Macháčková, byla dcerou bohatého velkostatkáře. Ačkoli není Nerudův vztah s Terezií opět podrobně zdokumentován, posloužila její předčasná smrt (zemřela na tuberkulózu) k námětům rozličných románových zpracování. (Kubandová, J., 2012, s. 17n.)

Za Nerudovu lásku bývá některými zdroji považována i Anna Tichá, dívka o 17 let mladší než Neruda. Ačkoli mezi oběma panoval jistý citový vztah, možná zamilovanost, není v žádných dochovaných pramenech doloženo, že by se tato citová vazba rozvinula v hlubší cit. I přes tuto skutečnost se Anna Tichá zapsala do povědomí veřejnosti jako jedna z důležitých Nerudových lásek. (Tamtéž, s. 21)

Vztah Jana Nerudy s Boženou Vlachovou byl velkou částí Nerudových životopisců vynecháván patrně kvůli velkému věkovému rozdílu (Božena byla o 33 let mladší), navíc nepoetické zakončení vztahu (Neruda při odchodu od Vlachových uklouzl a zlomil si nohu) nezapadalo do tehdy tradovaných příběhů. (Tamtéž, s. 22)

Jak je z těchto informací patrné, je třeba studenty při výkladu o Nerudově milostném životě upozornit na tradované mýty a odlišit fikci od reality. Tato problematika se dá využít ve výuce jako dobrá ukázka nutnosti ověřování informací a práce s prameny, pokud chceme docílit objektivní verze příběhu.

Návrh učebnicového textu

Jan Neruda (1834 – 1891)

Všestranně orientovaný spisovatel, zakladatel moderní české prózy a fejetonistiky je v povědomí širší veřejnosti spjat s pražskou Malou Stranou. Zde se roku 1834 narodil do rodiny vojenského vysloužilce a jeho druhé ženy Barbory. Hluboce prožívaný cit k matce Nerudu zásadně ovlivnil, zřetelně se projevuje i v jeho díle (např. cyklus básní *Matičce* z básnické sbírky *Knihy veršů*). Právě na přání matky se pokusil dát na kněžskou dráhu, což se mu nepodařilo. Následující studia práv a filozofie nedokončil, a tak se živil jako učitel češtiny a němčiny. Od 50. let začal působit jako novinář a pokoušel se prorazit jako básník a dramatik.

Pro období 50. let 19. století označované za dobu Bachova absolutismu dle rakouského ministra vnitra Alexandra Bacha byl typický útlum veškerého národního a politického života, všudypřítomná atmosféra strachu a nedůvěry mezi lidmi kvůli rozšířenému udavačství. Neruda sám tuto dobu označil za „čas zaživa pohřbených“.

V roce 1858 dochází k oživení české literární scény díky vydání almanachu *Máj*, v němž se mladí autoři v čele s Janem Nerudou přihlásili k odkazu Karla Hynka Máchy. Tzv.

generace májovců se postavila proti dosavadnímu pojetí literatury, které kladlo do popředí národní zájmy, a svoji pozornost obrátila ke každodenním lidským situacím a problémům.

Na konci 50. let má Neruda za sebou neúspěšné pokusy prosadit se jako básník (odmítavé přijetí básnické sbírky *Hřbitovní kvítí*) a dramatik (Nerudu zasáhl zejména neúspěch jeho tragédie *Francesca di Rimini*, jelikož tento žánr patřil k dobově nejceněnějším). Po těchto neúspěšných pokusech obrátil svou pozornost k novinářské činnosti. Příznivější situace pro rozvoj české publicistiky nastala na přelomu 50. a 60. let v souvislosti s uvolněním politické situace (císař František Josef I. v roce 1859 odvolal ministra Bacha a o rok později se vzdal absolutistického způsobu vlády, což umožnilo prudký rozvoj kultury a společenského života). V této době tak vzniká velké množství českých deníků a časopisů (*Čas, Hlas, Národní listy*), s nimiž je spojena i činnost Jana Nerudy.

Pro 60. léta 19. století je typický prudký rozvoj českého fejetonu, žánru obracejícího se k problematice všedního dne a umožňujícího nahlížet na zdánlivě nezajímavá témata různými úhly pohledu. Za vytvořením nejosobitějšího fejetonistického stylu stojí právě Jan Neruda, který byl od 60. let považován za předního fejetonistu. Jeho fejetony dodnes patří k živému odkazu jeho tvorby, neboť v nich lze sledovat neměnnost lidských charakterů v průběhu dějin (např. touha po penězích se projevuje stále stejnými vzorci chování), to vše s osobitým nadhledem a humorem, ale zároveň s ironií a sarkasmem. Nerudovo obohacení české literatury však sahá dál než jen k položení základu českému fejetonu. Neruda využil dřívějších snah propojit publicistiku s beletrií a začal tyto dříve jednoznačně oddělené oblasti (publicistika se ve vztahu k beletrii považovala za méněcennou) stavět na stejnou úroveň využíváním publicistických prostředků v beletrii. Mistrnou ukázkou propojení obou odvětví představuje Nerudova próza *Papoušek*, která zároveň předznamenává pozdější existenciální prózu. Neruda v rámci své fejetonistické tvorby dokázal pružně reagovat na různé podněty ze svého okolí, věnoval se otázkám politickým, kulturním, společenským, ale i každodenním (např. fejetony o přípravě a konzumaci jídla). Velká čtenářská obliba vedla Nerudu k rozhodnutí vydávat fejetony knižně (např. soubory *Žerty, hravé i dravé, Studie, krátké a kratší I a II*). Celkový počet Nerudových fejetonů se pohybuje kolem 2 000.

V souvislosti s Janem Nerudou je třeba zmínit také práci v oblasti divadelní kritiky. Ve svých kritikách spojených zejména s prostředím *Prozatímního divadla* se zabýval širokou škálou témat (např. herci, autory dramát apod.).

Na Nerudově příkladu lze sledovat, jakým způsobem byla jeho tvorba ovlivňována vlastní životní situací. Zatímco prvotní prózy z konce 50. let (např. povídka *Byl darebákem* z povídkového souboru *Arabesky*) odráží Nerudovy problémy se zajištěním slušného živobytí, těžce prožívané odmítnutí básnické a dramatické tvorby a zklamání v milostném životě, v pozdější fázi dochází díky společenským změnám k obratu. Tyto fáze intenzivně prožívané krize a jejího následného překonání se v Nerudově díle vyskytují opakovaně, což dokazuje, že Jan Neruda byl stejně jako každý jiný především člověk hluboce prožívající radostné i tragické okamžiky svého života.

Do 60. let spadá také vydání druhé básnické sbírky, *Knih veršů*. Ta se dočkala příznivějšího hodnocení než *Hřbitovní kvítí*, ovšem v této době byla Nerudova poezie zastíněna idylickými verši Vítězslava Háška, které byly čtenářsky oblíbenější.

Z prozaické tvorby počátku 70. let vyniká soubor cestopisných črt z lidového prostředí *Různí lidé*, do druhé poloviny spadá vydání *Povídek malostranských* (1878), které jsou považovány za jedno ze zásadních a dodnes aktuálních děl české literatury. Toto dílo se stalo průlomovým svou vazbou na novinové prostředí, neboť jednotlivé povídky vycházely v novinách, čímž budily dojem reálnosti zobrazovaných situací. *Povídky malostranské* na jednu stranu zobrazují Nerudovu idylickou vzpomínku na jeho minulost prožitou na Malé Straně (po smrti matky v roce 1869 se Neruda odstěhoval a ztratil s Malou Stranou kontakt), ovšem v kontrastu k hektické přítomnosti (doba obrovských společenských změn), na druhou stranu se v povídkách objevuje problematika sousedských vztahů a tragické důsledky špatných lidských vlastností (např. *Jak si nakouřil pan Vorel pěnovku*, *Přivedla žebráka na mizinu*). Ze souboru se svým krajně subjektivistickým způsobem vyprávění vymyká nejkratší povídka cyklu, *U tří lilií*. Tato povídka se snaží prostřednictvím zobrazené skandální scény (dívka podléhá milostné vášni k cizinci, ačkoli jí právě zemřela matka) zapůsobit na lidské kladné hodnoty.

Na konci 70. let vyšla další Nerudova básnická sbírka, *Písně kosmické*, která oslavuje pokrok moderní společnosti. Tato sbírka znamenala uznání Nerudovy básnické tvorby, ovšem někteří pozdější literární kritici se ke sbírce vyjadřovali zdrženlivěji.

V 80. letech vyšly další dvě básnické sbírky, *Balady a romance* a *Prosté motivy*. Obě se dočkaly převážně kladných ohlasů. V této době zaujímal přední místo v čtenářské oblibě i přes autorovy vleklé zdravotní potíže Nerudova fejetonistická tvorba.

V roce 1891 vlivem neustálých zdravotních problémů Jan Neruda zemřel. Po jeho smrti došlo k úpadku fejetonu, který byl zastaven až po první světové válce díky spisovatelům kolem *Lidových novin*. Až po autorově smrti vyšla také jeho poslední básnická sbírka, *Zpěvy páteční*. Pouze v rukopise se dochovala *Kniha epigramů*.

V souvislosti s Janem Nerudou se často zmiňují osudové ženy v jeho životě. Sám se nikdy neoženil, zůstal do smrti starým mládencem. Velký vliv na něj měla jeho matka, jejíž smrt pro něj znamenala hlubokou ránu. Z dalších žen různí autoři zmiňují čtyři až pět údajných Nerudových lásek – Annu Holinovou, Karolinu Světlou, Terezií Macháčkovou, Annu Tichou a Boženu Vlachovou. Zde je třeba upozornit na skutečnost, že zejména láska mezi Janem Nerudou a Karolinou Světlou se stala námětem mnoha románových zpracování, která sice nemají s realitou moc společného, ale přesto se tradují jako pravdivá a doložená. Ve skutečnosti však neexistuje důvěryhodný zdroj, který by umožnil objektivní rekonstrukci vztahu obou spisovatelů, jelikož se nám nedochovaly originály vzájemné korespondence, ale pouze opisy pořizované Karolinou Světlou pro její sestru, navíc často psané z paměti. Problematické jsou z hlediska přesvědčivých důkazů i další Nerudovy vztahy.

7 Závěr

V úvodu diplomové práce jsem si na základě úvah o ne/atraktivitě osobnosti a díla Jana Nerudy pro současné mladé čtenáře vytyčila za cíl navrhnout vlastní výkladové texty a vybrat vhodné ukázky z díla tohoto autora, které by jednak respektovaly jeho přínos české literatuře a jednak ho pomohly přiblížit žákům a studentům základních a středních škol.

Aby bylo možné se věnovat výběru vhodných ukázek a tvorbě sekundárních textů, bylo nutné nejprve shrnout dosavadní poznatky o Nerudově životě a díle z odborné literatury a porovnat je s Nerudovým obrazem utvářeným v učebnicích a čítankách pro základní a střední školy.

Výchozím bodem se pro mne stala první kapitola mé bakalářské práce zasazující dílo Jana Nerudy do dobového kontextu a vycházející z dostupné odborné literatury. V této kapitole se klade důraz především na autorovu prozaickou a fejetonistickou tvorbu, tedy oblasti považované současnými odborníky za zásadní z hlediska Nerudova přínosu české literatuře. Z důvodu nařízení rektorátu Univerzity Karlovy jsem na ni musela pouze odkázat (převzetí beze změn je zakázáno), proto se v první kapitole této práce nachází pouze krátký odstavec o Nerudově divadelní kritice, jelikož jsem tuto oblast v rámci bakalářské práce opomněla.

Ve druhé kapitole jsem se zabývala výběrem a zastoupením Nerudových textů v základoškolských a středoškolských čítankách vydaných po roce 1989. Tato analýza opět částečně vycházela z výzkumu provedeného v rámci bakalářské práce. Z výzkumu a vzájemného porovnání obou typů čítanek vyplynulo, že jak v základoškolských, tak středoškolských čítankách jasně převažuje zařazování básnických ukázek nad ostatními odvětvími Nerudovy tvorby, čímž stále přetrvává důraz na Nerudovo básnické dílo. Oproti předlistopadovým čítankám došlo pouze ke snaze zatraktivnit Nerudovo dílo např. přidáváním vysoce hodnocené povídky *U tří lilií*, případně zařazováním Nerudovy milostné korespondence a větší variabilitou ukázek fejetonů, ovšem poměr poezie a prózy se nezměnil.

Třetí kapitola zkoumala, jakým způsobem pojednávají o Janu Nerudovi polistopadové učebnice literatury pro základní a střední školy. Z porovnání obou typů učebnic vyplynulo, že základoškolské jsou velmi pestré z hlediska prezentace Nerudova

díla (některé jsou pouze výkladové, jiné kladou důraz na práci s textem) i náročnosti výkladu (některé zachází do velkých podrobností, jiné výklad opomíjejí), zatímco středoškolské učebnice jsou až na výjimky výkladové, navíc s totožným postupem výkladu (od dobového kontextu k osobnostem májovské generace). Z porovnání dále vyplynulo, že většina autorů základoškolských učebnic přisuzuje všem oblastem Nerudovy tvorby alespoň rovnocennou úroveň, nicméně tato snaha vyznívá do prázdna díky orientaci na básnickou tvorbu v čítankách od stejného nakladatelství. Autoři středoškolských učebnic se primárně orientují na autorovu básnickou tvorbu, přičemž výklady v učebnicích odráží i výběr ukázek do čítanek. Velkým problémem jsou ovšem učebnice-přípravy k maturitní zkoušce, jelikož zde dochází k výrazné tendenci zplošťovat literaturu na seznamy autorů a jejich děl.

Na základě výsledků teoretické části, která jasně ukázala přetrvávající tendenci čítanek a učebnic orientovat se zejména na Nerudovu básnickou tvorbu, jsem přešla k praktické části, v níž jsem nejprve ve čtvrté kapitole prostřednictvím dotazníkového šetření zkoumala žákovské a studentské prekoncepty spojené s Janem Nerudou, které mi měly pomoci alespoň na malém vzorku zmapovat povědomí o této osobnosti na základní, střední a vysoké škole a poskytnout mi inspirativní podněty při výběru vhodných textů a přípravě učebnicových výkladů. Z dotazníků pro základní i střední školy vyplynulo, že žáci i studenti očekávají od četby převážně zábavu, poučení a souvislost s vlastním životem. Naprosto jasně také upřednostňují prózu před ostatními literárními druhy. Na otázku, zda je může oslovit kniha z 19. století, velká část studentů uvedla kladnou odpověď, a to z důvodu poučení o historii, případně možnosti porovnat minulost se současností. Vysokoškolští studenti, budoucí učitelé českého jazyka, považují za atraktivní pro současné studenty Nerudovy fejetony a autorův osobní život. Z výzkumu také vyplynula zásadní role *Povídek malostranských*, které by si dle nich měli žáci s Janem Nerudou vždy spojit. Sami za nejvýznamnější považují autorovo prozaické dílo, na stejné úrovni z hlediska důležitosti se pak pohybuje básnická a fejetonistická tvorba.

Pátá kapitola navázala na žákovské a studentské prekoncepty analýzou různých učitelských pojetí výuky o Janu Nerudovi provedených opět dotazníkovým šetřením na vzorku 41 učitelů s různou délkou praxe. Výsledky ukázaly, že naprostá většina učitelů hodnotí čtenářské dovednosti svých žáků jako průměrné. Učitelé jasně potvrdili preferenci prózy jako nejatraktivnějšího literárního druhu svých žáků. Z hlediska atraktivity Nerudovy tvorby se učitelé vyjádřili poměrně skepticky, přičemž upozorňovali zejména na

jazykovou obtížnost textů. Někteří vyjádřili stejné přesvědčení jako vysokoškolští studenti o atraktivitě Nerudových fejetonů a osobním životě pro současné žáky. Zájem žáků podmínili někteří učitelé vhodným výběrem textů. Z dotazníků dále vyplynulo, že u učitelů se poměrně hodně projevuje zažitá představa Nerudy jako velkého básníka. Většina učitelů stráví výukou o Janu Nerudovi 1 – 2 hodiny, někteří dokonce 3 a více hodin, a to bez rozdílu stupňů škol. Dotazníky potvrdily, že i učitelé považují *Povídky malostranské* za klíčové dílo Jana Nerudy. Z dotazníků dále vyplynula poměrně velká variabilita užívaných zdrojů při přípravě na výuku. Za zajímavé považuji, že se přístup učitelů ve výuce o Janu Nerudovi liší na základní a střední škole minimálně.

Závěrečná kapitola, výběr vhodných Nerudových textů a tvorba vlastních učebnicových výkladů, je opřena o výsledky všech předcházejících kapitol. V rámci této kapitoly jsem v souladu s výsledky teoretické části práce vybrala pro každý typ školy minimálně jednu ukázkou Nerudovy prozaické a fejetonistické tvorby a opatřila je didaktickým potenciálem s náměty do výuky. Také jsem dle stupně školy vytvořila výkladové texty orientované především na význam Nerudovy tvorby pro českou literaturu a upozorňující na rozšířené mýty ohledně autorova osobního života (týká se výkladu pro střední školy). Při výběru a tvorbě textů jsem se snažila využít všech podnětů vyplývajících z dotazníkových šetření, které jsem se zároveň pokusila sladit s přínosem Jana Nerudy pro českou literaturu (z těch nejdůležitějších uvádím orientaci na prozaickou a fejetonistickou tvorbu, riziko jazykové náročnosti textů, zohlednění přání studentů na provázanost s vlastním životem, poučení a zábavu, časové hledisko). Dvě modelové hodiny určené základním školám jsem sama odučila v rámci svého učitelského působení. I přes drobné obtíže zejména v devátém ročníku mám z odučených hodin dobrý pocit, neboť si sami žáci uvědomili nadčasovost Nerudovy tvorby. Zároveň však musím konstatovat, že u žáků na základní škole s převahou nečtenářů je pomoc učitele při četbě a práci s Nerudovými texty klíčová.

Domnívám se, že tato práce může posloužit učitelům, kteří chtějí nahlížet na osobnost a dílo Jana Nerudy jiným úhlem pohledu než doposud, a také jim pomoci seznámit žáky a studenty s jednou z nejvýznamnějších osobností české literatury prostřednictvím textů s nadčasovou hodnotou a prostřednictvím výkladů zbavených stále rozšířených mýtů a stereotypů.

8 Seznam použitých informačních zdrojů

- 1) Azcitaty.cz. *Citáty* [online]. c2009-2015 [cit. 2017-06-09]. Dostupné z: <http://azcitaty.cz/arthur-schopenhauer/27228/>
- 2) Azcitaty.cz. *Citáty* [online]. c2009-2015 [cit. 2017-06-09]. Dostupné z: <http://azcitaty.cz/frantisek-vymazal/30852/>
- 3) BĚLINA, P. a kol. *Dějiny evropské civilizace*. 4., upr. vyd. Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-718-5473-5.
- 4) BLAŽEK, R. – PŘÍHODOVÁ, S. *Mezinárodní šetření PISA 2015: národní zpráva : přírodovědná gramotnost* [online]. Praha: Česká školní inspekce, 2016 [cit. 2017-04-30]. ISBN 978-80-88087-08-3. Dostupné z: <http://www.atre.cz/aktuality/stahni/id/696>
- 5) Češi si opět půjčí na dárky, v průměru 10 tisíc korun. *Novinky.cz* [online]. c2003-2017 [cit. 2017-06-09]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/vanoce/419647-cesi-si-opet-pujci-na-darkey-v-prumeru-10-tisic-korun.html>
- 6) ČINÁTLOVÁ, B. Alternativní koncepce literární výchovy na Gymnáziu Jana Keplera. In: *Literární noviny*. 2003, r. 14, č. 5, str. 10.
- 7) *Databáze heslářů* [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, c2005-2017 [cit. 2017-06-07]. Dostupné z: <http://lexiko.ujc.cas.cz/heslare/index.php>
- 8) FRANZEOVÁ, M. *Dílo Jana Nerudy v čítankách*. Praha, 2014. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze. Pedagogická fakulta. Katedra české literatury.
- 9) HAMAN, A. *Tři stálice moderní české prózy: Neruda, Čapek, Kundera*. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2631-4.
- 10) HAUSENBLAS, O. – KOŠTÁLOVÁ, H. Co je E – U – R. In: *Kritické listy: občasník pro kritické myšlení*. 2006, č. 22, s. 54-58. ISSN 1214-5823.
- 11) KÁŠOVÁ, M. *Divadelní kritik Jan Neruda: Jan Neruda a Prozatímní divadlo*. Praha, 2013. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Katedra divadelní vědy.
- 12) KUBANDOVÁ, J. *Příběhy Nerudových lásek v povědomí školy a veřejnosti*. Praha, 2012. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Pedagogická fakulta. Katedra české literatury.
- 13) MOCNÁ, D. *Záludný svět Povídek malostranských*. Praha: Academia, 2012. ISBN 80-200-2065-9.
- 14) MOCNÁ, D. Doslov. In: WIMMER, S. a kol. (ed.). *Bouřky: Korespondence Karoliny Světlé a Jana Nerudy*. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2007. ISBN 978-80-87053-04-1.

- 15) NERUDA, J. *Arabesky*. Praha: Československý spisovatel, 1952. Bez ISBN.
- 16) NERUDA, J. *Drobné klepy I*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1958. Bez ISBN.
- 17) NERUDA, J. *Podobizny a karikatury I*. Praha: Československý spisovatel, 1951. Bez ISBN.
- 18) NERUDA, J., *Studie, krátké a kratší II*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1958. Bez ISBN.
- 19) NERUDA, J. – VANĚK, V. (ed.) *Arabesky: Povídky malostranské*. Brno: Host, 2012. Česká knižnice (Host). ISBN 978-80-7294-607-5.
- 20) ŠLAPAL, M. – KOŠŤÁLOVÁ, H. – HAUSENBLAS, O. *Metodika rozvoje čtenářství a čtenářské gramotnosti* [online]. Nový Jičín: KVIC, 2012. [cit. 2017-07-06].
Dostupné z:
http://www.kvic.cz/aktualita/2370/Metodika_rozvoje_ctenarstvi_a_ctenarske_gramotnosti
- 21) TUREČEK, D. *Fejeton Jana Nerudy*. Praha: ARSCI, 2007. Literární věda, sv. 1. ISBN 978-808-6078-786.
- 22) VYKOUPILO, L. Ecce Homo – Albrecht Ludwig Berblinger známý jako krejčík z Ulmu. In: *Rozhlas.cz* [online]. 2011 [cit. 2017-06-23]. Dostupné z:
http://www.rozhlas.cz/brno/upozornujeme/_zprava/ecce-homo-albrecht-ludwig-berblinger-znamy-jako-krejcek-z-ulmu--899896?print=1

Čítanky

1) Pro základní školy

- 1) BRADÁČOVÁ, L. a kol. *Čítanka 6*. Všeň: Alter, 1998. ISBN 80-857-7583-2.
- 2) ČEŇKOVÁ, J. – DEJMALOVÁ, K. – MARINKOVÁ, H. *Čítanka pro 7. ročník základní školy a pro odpovídající ročníky víceletých gymnázií*. 2., přeprac. vyd. Praha: Fortuna, 2005. ISBN 80-716-8925-4.
- 3) ČEŇKOVÁ, J. – JONÁKOVÁ, A. – MARINKOVÁ, H. *Čítanka pro 8. ročník základní školy a pro odpovídající ročníky víceletých gymnázií*. Praha: Fortuna, 1998. ISBN 80-716-8526-7.
- 4) DOROVSKÁ, D. – ŘEŘICHOVÁ, V. *Čítanka 6*. Olomouc: Prodos, 1998. ISBN 80-723-0018-0.

- 5) DOROVSKÁ, D. – ŘEŘICHOVÁ, V. *Čítanka 7*. Olomouc: Prodos, 1999. ISBN 80-723-0037-7.
- 6) DOROVSKÁ, D. – ŘEŘICHOVÁ, V. *Čítanka 8*. Praha: Prodos, 2000. ISBN 80-723-0065-2.
- 7) FIALOVÁ, Z. – PODZIMEK, J. *Čítanka s literární výchovou pro 7. ročník ZŠ*. Praha: Moby Dick, 1998. ISBN 80-902-2236-6.
- 8) HANZOVÁ, M. – ŽÁČEK, J. – MĚCHUROVÁ, A. *Čítanka pro 7. ročník základní školy a sekundu osmiletého gymnázia*. Havlíčkův Brod: Fragment, 1998. ISBN 80-720-0192-2.
- 9) HANZOVÁ, M. – ŽÁČEK, J. *Čítanka pro 9. ročník základní školy a kvartu víceletého gymnázia*. Havlíčkův Brod: Fragment, 1999. ISBN 80-720-0282-1.
- 10) HORÁČKOVÁ, M. a kol. *Čítanka pro 8. ročník ZŠ a příslušné ročníky víceletých gymnázií*. Praha: Alter, 2000. ISBN 80-724-5008-5.
- 11) KUPCOVÁ, H. – ČEŇKOVÁ, J. *Příběhy: texty k literární výchově pro 5. - 9. ročník ZŠ*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1993, 243 s. Učebnice pro základní školy (Státní pedagogické nakladatelství). ISBN 80-042-6096-9.
- 12) LEDERBUCHOVÁ, L. – BERÁNKOVÁ, E. *Čítanka pro 6. ročník základní školy a primu víceletého gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2003. ISBN 80-723-8248-9.
- 13) LEDERBUCHOVÁ, L. – STEHLÍKOVÁ, M. *Čítanka 8: pro základní školy a víceletá gymnázia: učebnice*. Plzeň: Fraus, 2005. ISBN 80-723-8422-8.
- 14) LEDERBUCHOVÁ, L. – STEHLÍKOVÁ, M. *Čítanka 9: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2006. ISBN 80-723-8539-9.
- 15) LÍSKOVCOVÁ, M. a kol. *Čítanka pro 7. ročník ZŠ a příslušný ročník víceletých gymnázií*. Všeň: Alter, 1999. ISBN 80-857-7582-4.
- 16) MARTINKOVÁ, V. *Malá čítanka 6*. Praha: Trizonia, 1998. ISBN 80-855-7378-4.
- 17) MARTINKOVÁ, V. *Malá čítanka 8: pro 8. ročník základních a občanských škol*. Praha: Tripolia, 2001. ISBN 80-864-4815-0.
- 18) MARTINKOVÁ, V. *Malá čítanka 9: pro 9. ročník základních a občanských škol*. Praha: Tripolia, 2001. ISBN 80-864-4819-3.
- 19) MĚCHUROVÁ, A. – ŽÁČEK, J. – HANZOVÁ, M. *Čítanka pro 6. ročník ZŠ a pro primu osmiletého gymnázia*. Havlíčkův Brod: Fragment, 1997. ISBN 80-720-0121-3.
- 20) SLABÝ, Z. K. *Čítanka 6*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1995. ISBN 80-859-3721-2.

- 21) SOUKAL, J. *Čítanka 6: literární výchova pro 6. ročník základní školy a pro odpovídající ročník víceletých gymnázií*. 2. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2003. ISBN 80-723-5229-6.
- 22) SOUKAL, J. *Čítanka 7: literární výchova pro 7. ročník základní školy a pro odpovídající ročník víceletých gymnázií*. 3., přeprac. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2007. ISBN 978-807-2353-514.
- 23) ŠRUT, P. – LUKEŠOVÁ, B. – SLAVÍKOVÁ, J. *Čítanka 8: pro 8. ročník základní školy*. Praha: Scientia, 2001. ISBN 80-718-3231-6.
- 24) ŠRUT, P. – LUKEŠOVÁ, B. – SLAVÍKOVÁ, J. *Čítanka 9: pro 9. ročník základní školy*. Praha: Scientia, 2003. ISBN 80-718-3282-0.
- 25) ŠTĚPÁN, L. *Čítanka plná příběhů starých i starších: výběrové texty literární a výtvarné výchovy pro 8. ročník základní školy a pro odpovídající ročník víceletých gymnázií*. Liberec: Dialog, knižní velkoobchod a nakladatelství, 2002. ISBN 80-862-1880-5.
- 26) VIEWEGHOVÁ, T. *Čítanka pro 8. ročník základní školy nebo tercie víceletého gymnázia*. Brno: Nová škola, 2009. ISBN 978-80-7289-110-8.

2) Pro střední školy

- 1) BAUER, A. *Čítanka 1.: Antologie textů pro 1. a 2. ročník středních škol*. Olomouc: Rubico, 2003. ISBN 80-85839-91-1.
- 2) FORST, V. a kol. *Čítanka české a světové literatury pro 2. ročník středních škol: 19. století a začátek 20. století*. Praha: Fortuna, 1993. ISBN 80-716-8046-X.
- 3) HOFFMANN, B. *Čítanka k Přehledným dějinám literatury I*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1998. ISBN 80-723-5021-8.
- 4) HRABÁKOVÁ, J. – KUPCOVÁ, H. – STEJSKALOVÁ, A. *Literatura II: Výbor textů: Interpretace: Literární teorie*. 2. vyd. Praha: Scientia, 2001, 279 s. Učebnice pro střední školy (Scientia). ISBN 80-718-3251-0.
- 5) JANÁČKOVÁ, J. – LUKEŠOVÁ, M. *Česká literatura od počátků k dnešku: Kniha textů 2*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999. ISBN 80-7106-288-X.
- 6) KOSTKOVÁ, M. *Čítanka 2: k Literatuře - přehledu SŠ učiva*. Třebíč: Petra Velanová, 2006. ISBN 80-902-5719-4.
- 7) MARTINKOVÁ, V. – ČERNÍKOVÁ, J. *Čítanka 2: alternativní učebnice pro 2. ročník středních škol*. Praha: Trizonia, 1992. ISBN 80-855-7305-9.

- 4. přeprac. vyd., Praha: Trizonia, 1998.

- 8) NEZKUSIL, V. *Čítanka české a světové literatury pro 2. ročník středních škol: 19. století*. Praha: Fortuna, 1998. ISBN 80-716-8582-8.
- 9) PECH, J. *Čítanka pro střední školy*. Praha: Svoboda, 1997. ISBN 80-205-0558-X.
- 10) PROKOP, V. *Čítanka k Literatuře 19. a počátku 20. století: (od romantiků po buřiče)*. Sokolov: O.K.-Soft, 2002. ISBN 80-238-9820-5.
- 11) SLABÝ, Z. K. *Milostná čítanka: [nejen pro studenty středních škol]*. Praha: Fortuna, 1995. ISBN 80-716-8219-5.
- 12) SOCHROVÁ, M. *Čítanka II. k Literatuře v kostce: [romantismus, realismus, česká a slovenská literatura 19. století, literární moderna] : pro střední školy. 2. vyd.* Havlíčkův Brod: Fragment, 2004. ISBN 80-720-0974-5.
- 13) SOUKAL, J. *Čítanka pro 1. ročník středních odborných škol*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2000. ISBN 80-723-5129-X.
- 14) SOUKAL, J. *Čítanka pro 2. ročník středních odborných škol*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2001. ISBN 80-723-5162-1.
- 15) SOUKAL, J. *Čítanka pro II. ročník gymnázií*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2002. ISBN 80-723-5183-4.

Učebnice literatury

1) Pro základní školy

- 1) ADLT, J. *Literární výchova pro 6. - 9. ročník základní školy a pro odpovídající ročníky víceletých gymnázií: úvod do teorie literatury*. Praha: Fortuna, 1997, 151 s. ISBN 80-716-8413-9.
- 2) *Česká literatura pro 2. stupeň ZŠ I.: [praktické náměty pro výuku české literatury na 2. stupni ZŠ]*. Editor Jaroslava Kosová. Praha: Raabe, 2011, 80 s. Český jazyk a literatura na 2. stupni ZŠ. ISBN 978-808-6307-53.
- 3) FORST, V. – KARFÍKOVÁ, V. – POLÁKOVÁ, H. *Literární výchova pro sedmý ročník základní školy. 5., přeprac. vyd. Ilustrace Vladimír Tesař*. Praha: SPN, 1990, 287 s. Učebnice pro zákl. školy. ISBN 80-042-4345-2.
- 4) HOFFMANNOVÁ, J. – HOFFMANN, B. *Český jazyk 6: literatura a komunikace*. Praha: Práce, 1998, 150 s. Učebnice pro základní školy (Práce). ISBN 80-208-0470-6.

- 5) HOFFMANNOVÁ, J. – HOFFMANN, B. *Český jazyk 7: literatura a komunikace*. Úvaly: Albra, 1999, 152 s. Učebnice pro základní školy (Práce). ISBN 80-862-8717-3.
- 6) HOFFMANNOVÁ, J. – HOFFMANN, B. *Český jazyk 9: literatura a komunikace*. Praha: SPL - Práce ve spolupráci s nakladatelstvím Albra, 2001, 188 s. ISBN 80-864-9015-7.
- 7) HORÁČKOVÁ, M. – STAUDKOVÁ, H. *Literární výchova 6: [doplněk k Čítance 6 Alter]*. Všeň: Alter, 1998, 80 s. ISBN 80-857-7587-5.
- 8) HORÁČKOVÁ, M. – STAUDKOVÁ, H. *Literární výchova 8: [doplněk k Čítance 8 Alter]*. Všeň: Alter, 2014, 84 s. ISBN 978-80-7245-208-8.
- 9) KOŠŤÁK, J. *Literatura I: pracovní učebnice pro 6. - 9. ročník základních škol*. Praha: Fortuna, 1994, 103 s. Učebnice. ISBN 80-716-8148-2.
- 10) LÍSKOVCOVÁ, M. – STAUDKOVÁ, H. *Literární výchova 7: [doplněk k Čítance 7 Alter]*. Všeň: Alter, 1999, 80 s. ISBN 80-724-5000-X.
- 11) MARTINKOVÁ, V. *Literatura 6*. 2. vyd., (1. v nakl. Tripolia). Praha: Tripolia, 2002, 334 s. Edice českého jazyka a literatury (Tripolia). ISBN 80-864-4820-7.
- 12) MARTINKOVÁ, V. *Literatura 7*. 2. vyd., 1. vyd. v nakl. Tripolia. Praha: Tripolia, 2002, 375 s. Edice českého jazyka a literatury. ISBN 80-864-4823-1.
- 13) MARTINKOVÁ, V. *Literatura 9*. 1. vyd. v nakl. Tripolia. Praha: Tripolia, 2001, 311 s. Edice českého jazyka a literatury (Tripolia). ISBN 80-864-4818-5.
- 14) MARTINKOVÁ, V. *Teorie literatury netradičně: učebnice pro střední školy, pro občanské školy a 6. - 9. ročník ZŠ*. Praha: Trizonia, 1995, 343 s. ISBN 80-855-7361-X.
- 15) NEZKUSIL, V. *Literární výchova 7: pro 7. až 8. ročník základní školy, pro nižší ročníky víceletého gymnázia, popřípadě pro školy střední*. 2., upr. vyd. Praha: Fortuna, 1997, 159 s. ISBN 80-716-8388-4.
- 16) NEZKUSIL, V. *Úvod do světa literatury 4: pro 7. až 8. ročník základní školy, pro nižší ročníky víceletého gymnázia, popřípadě pro školy střední*. Praha: Fortuna, 1992, 93 s. Učebnice. ISBN 80-716-8008-7.
- 17) SOUKAL, J. *Literární výchova pro 2. stupeň základní školy a odpovídající ročníky víceletých gymnázií*. 2., upr. a rozš. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2009, 246 s. ISBN 978-807-2354-382.

2) Pro střední školy

- 1) BALAJKA, B. *Přehledné dějiny literatury 1*. 3. vyd. Praha: Fortuna, 1995, 239 s. ISBN 80-716-8198-9.
- 2) BAUER, A. *Čeština na dlani: přehled světové a české literatury: český jazyk*. Olomouc: Rubico, 2000, 285, 127 s. ISBN 80-858-3956-3.
- 3) BAUER, A. *Přehled literatury: stručný přehled literární teorie a historie pro maturanty*. Olomouc: Rubico, 2005, 125 s. ISBN 80-734-6055-6.
- 4) BLAŽKE, J. *Kouzelné zrcadlo literatury*. Praha: Velryba, 1998. ISBN 978-808-5860-108.
- 5) ČERNÍKOVÁ, J. *Literatura: alternativní učebnice pro 2. ročník středních škol*. Praha: Trizonia, 1992, 72, 8 s. ISBN 80-855-7304-0.
- 6) FORST, V. *Literatura 19. a začátku 20. století: učebnice literatury pro 2. ročník středních škol*. Praha: Fortuna, 1994, 295 s. ISBN 80-716-8110-5.
- 7) HÁNOVÁ, E. a kol. *Odmaturuj! z literatury 1*. Vyd. 3. rozš., dotisk. Brno: Didaktis, 2004, 208 s. Odmaturuj!. ISBN 80-735-8016-0.
- 8) HAVLÍČKOVÁ, I. a kol. *Odmaturuj! z literatury 2*. Brno: Didaktis, 2004, 176 s. Odmaturuj!. ISBN 80-862-8583-9.
- 9) HRABÁKOVÁ, J. a kol. *Literatura II: výklad, interpretace, literární teorie*. 3. vyd. Praha: Klett, 2008, 155 s. ISBN 978-80-7397-005-5.
- 10) JAKUBÍČEK, D. *Literatura v souvislostech 2: Od kalamáře k plnicímu peru aneb Literatura 19. století*. Plzeň: Fraus, 2011, 216 s. ISBN 978-807-2389-766.
- 11) JANÁČKOVÁ, J. *Česká literatura 2*. 2., dopl. a rozš. vyd. Praha: Lidové noviny, 1998, 329 s. ISBN 80-710-6286-3.
- 12) JANÁČKOVÁ, J. *Česká literatura 19. století: od Máchy k Březinovi*. Praha: Scientia, 1994, 179 s. Učebnice. ISBN 80-858-2741-7.
- 13) JEŘÁBEK, D. *Česká literatura od konce národního obrození do roku 1918*. 2., přeprac. vyd. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1994, 95 s. ISBN 80-704-0098-6.
- 14) LEHÁR, J. a kol. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2., dopl. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008, 1082 s. Česká historie. ISBN 978-80-7106-963-8.

- 15) MARTINKOVÁ, V. *Literatura 2: pro 2. ročník středních škol*. 1. vyd. v nakl. Fraus, (Celkově 5.). Plzeň: Fraus, 2009, 172 s. Edice českého jazyka a literatury. ISBN 978-80-7238-914-8.
- 16) NEZKUSIL, V. *Česká a světová literatura 19. století pro 2. ročník středních škol*. Praha: Fortuna, 1998, 165 s. ISBN 80-716-8581-X.
- 17) POLÁŠKOVÁ, T. a kol. *Literatura pro 2. ročník středních škol: učebnice*. Brno: Didaktis, 2009, 151 s. ISBN 978-807-3581-299.
- 18) POLÁŠKOVÁ, T. a kol. *Literatura pro 2. ročník středních škol: pracovní sešit*. Brno: Didaktis, 2009, 155 s. ISBN 978-807-3581-305.
- 19) POLÁŠKOVÁ, T. – MILOTOVÁ, D. – DVOŘÁKOVÁ, Z. *Literatura: přehled středoškolského učiva*. 2. vyd. Třebíč: Petra Velanová, 2006, 207 s. Maturita. ISBN 80-902-5716-X.
- 20) PROKOP, V. *Literatura 19. a počátku 20. století (od romantiků po buřiče): pro výuku na středních školách*. Sokolov: O. K. Soft, 2000.
- 21) SOCHROVÁ, M. *Český jazyk a literatura: literatura, český jazyk, čtenářský deník, cvičení z českého jazyka: [ucelená, přehledná, osvědčená příprava k maturitě a k přijímacím zkouškám na střední a vysoké školy]*. Havlíčkův Brod: Fragment, 2007, 88, 104, 140, 126 s. ISBN 978-80-253-0468-6.
- 22) SOCHROVÁ, M. *Literatura v kostce: pro střední školy*. 2. dotisk 2. vyd. Praha: Fragment, 2009, 176 s. Maturita v kostce. ISBN 978-80-253-0652-9.
- 23) SOCHROVÁ, M. *Literatura: přehledně vypracovaná témata*. Praha: Fragment, 2007, 64 s. Maturita. ISBN 978-80-253-0049-7.
- 24) SOUKAL, J. *Literatura pro 2. ročník středních odborných škol*. 2. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2008, 253 s. ISBN 978-80-7235-388-0.
- 25) SOUKAL, J. *Literatura pro II. ročník gymnázií*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2002, 309 s. ISBN 80-723-5182-6.
- 26) SOUKAL, J. *Přehled dějin literatury pro střední školy 2*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2006, 108 s. ISBN 80-723-5333-0.
- 27) SVADBOVÁ, B. – SVOZIL, B. *Česká literatura ve zkratce*. Praha: Brána, 1998, 186 s. ISBN 80-717-6891-X.
- 28) ŠTOCHL, M. – BOLCKOVÁ, L. *Příprava na státní maturitu: literatura*. 2. vyd. Praha: Fragment, 2013, 121 s. ISBN 978-80-253-1662-7.

Seznam příloh

Příloha č. 1 - Tabulka porovnávající nejčastější ukázky v předlistopadových a polistopadových čítankách

Příloha č. 2 - Tabulka nejčastěji se vyskytujících ukázek Nerudovy tvorby v čítankách pro ZŠ

Příloha č. 3 - Tabulka nejčastěji se vyskytujících ukázek Nerudovy tvorby v čítankách pro ZŠ

Příloha č. 4 - Dotazník pro studenty základní a střední školy

Příloha č. 5 - Dotazník pro vysokoškolské studenty

Příloha č. 6 - Dotazník pro učitele českého jazyka a literatury na ZŠ a SŠ

Příloha č. 7 – Grafické zobrazení výsledků dotazníků pro vysokoškolské studenty

Příloha č. 8 - Grafické zobrazení výsledků dotazníků pro učitele

Příloha č. 9 – Ukázka prací žáků 7. ročníku

Příloha č. 10 – Text fejetonu *Dary, dárci, darování a brání*

Příloha č. 11 – Ukázka prací žáků 9. ročníku

Příloha č. 12 – Text Nerudovy karikatury vlastní osoby

Příloha č. 13 - Text povídky *Papoušek*

Příloha č. 14 – Text fejetonu *Nevynalezený vynález*

Přílohy

Příloha č. 1

**Tabulka porovnávající nejčastější ukázky v předlistopadových a polistopadových
čítankách**

Název	Počet výskytů – předlistopadové čítanky	Počet výskytů – polistopadové čítanky
<i>Matičce</i>	10	6
<i>A mluví člověk:</i>	8	8
<i>Letní</i>	8	6
<i>Romance o Karlu IV.</i>	6	7
<i>Láska</i>	5	8
<i>Jen dál!</i>	9	4
<i>Před fortanou milosrdných</i>	7	5
<i>Vším jsem byl rád</i>	5	7
<i>Vzhůru již hlavu, národe</i>	5	7
<i>Jarní</i>	5	7
<i>Podzimní</i>	7	5
<i>Dědova mísa</i>	3	8
<i>Zimní</i>	5	5
<i>Letní ty noci zářivá</i>	6	3
<i>Ty věčné hlasy proroků</i>	6	3
<i>Romance helgolandská</i>	0	9
<i>Byl 1. máj 1890!</i>	8	1

(Zdroj: Franzeová, M., 2014, s. 56)

Příloha č. 2

Tabulka nejčastěji se vyskytujících ukázek Nerudovy tvorby v čítankách pro ZŠ

Název	Sbírka	Počet výskytů
<i>Dědova mísa</i>	Knihy veršů	6
<i>Matičce</i>	Knihy veršů	4
<i>Romance helgolandská</i>	Balady a romance	3
<i>Romance o Karlu IV.</i>	Balady a romance	3
<i>Láska</i>	Zpěvy páteční	3

Příloha č. 3

Tabulka nejčastěji se vyskytujících ukázek Nerudovy tvorby v čítankách pro SŠ

Název	Sbírka/kniha	Počet výskytů
<i>Romance helgolandská</i>	Balady a romance	8
<i>A mluví člověk</i>	Písně kosmické	7
<i>Vzhůru již hlavu, národe</i>	Písně kosmické	7
<i>U tří lilií</i>	Povídky malostranské	7
<i>Vším jsem byl rád</i>	Knihy veršů	6
<i>Láska</i>	Zpěvy páteční	5
<i>úryvky z dopisů Karolině Světlé</i>		5
<i>Našel jsem se</i>	Knihy veršů	4
<i>Zelená hvězdo v zenitu</i>	Písně kosmické	4
<i>Romance o Karlu IV.</i>	Balady a romance	4
<i>Zimní – báseň č. 6</i>	Prosté motivy	4
<i>Přivedla žebráka na mizinu</i>	Povídky malostranské	4
<i>Na vršíku dům stál bláznů</i>	Hřbitovní kvítí	3
<i>Mezi hroby dva červi se potkali</i>	Hřbitovní kvítí	3
<i>Před fortnou milosrdných</i>	Knihy veršů	3
<i>Dědova mísa</i>	Knihy veršů	3
<i>Otcí</i>	Knihy veršů	3
<i>Matičce</i>	Knihy veršů	3
<i>Letní ty noci zářivá</i>	Písně kosmické	3
<i>Ty věčné hlasy proroků</i>	Písně kosmické	3
<i>Jarní – báseň č. 2</i>	Prosté motivy	3
<i>Jen dál!</i>	Zpěvy páteční	3
<i>Byl darebákem</i>	Arabesky	3

Příloha č. 4

Dotazník pro studenty základní a střední školy

Milé studentky, milí studenti,

jsem studentkou PedF UK v Praze a píší diplomovou práci na téma *Využití textů Jana Nerudy ve výuce literatury*. Touto cestou bych Vás chtěla poprosit o vyplnění dotazníku, který se týká právě tohoto tématu. Dotazník je anonymní a získaná data poslouží pouze pro účely mé práce, proto se nebojte odpovídat pravdivě.

Velmi si cením Vaší spolupráce a předem Vám děkuji za odpovědi.

Bc. Miloslava Mrázková

1. *Jsem studentem/studentkou:*

- a. 9. ročníku ZŠ
- b. kvarty osmiletého gymnázia
- c. 2. ročníku čtyřletého gymnázia
- d. 3. ročníku čtyřletého gymnázia

2. *Jak bys ohodnotil/a svůj vztah ke čtení? Považuješ se spíše za:*

- a. nečtenáře (knihy doma nečtu, čtení sám od sebe nevyhledávám)
- b. občasného čtenáře (mimo školu přečtu max. 2-3 knihy za rok)
- c. pravidelného čtenáře (mimo školu čtu pravidelně, přečtu více než 3 knihy ročně)

3. *Co od čtení knihy očekáváš? /lze zakroužkovat více možností/:*

- a. zábavu
- b. poučení
- c. souvislost s vlastním životem
- d. jiné – doplň _____

4. *Jakým literárním druhům dáváš při četbě přednost a proč?*

- a. poezii, protože _____
- b. próze, protože _____
- c. dramatu, protože _____

5. Pokud by sis měl/a vybrat mezi knihou z 20. a 19. století, kterou by sis raději přečetl/a a proč?
- a. knihu z 20. století, protože _____
 - b. knihu z 19. století, protože _____
6. Během své dosavadní školní docházky už ses setkal/a s významnou osobností české literatury 19. století, Janem Nerudou. Podle Tvých dosavadních vědomostí to byl:/lze zakroužkovat více odpovědí/
- a. básník
 - b. prozaik
 - c. novinář
 - d. dramatik
 - e. divadelní a literární kritik
 - f. nepamatuji si – pokud zvolíš tuto možnost, otázku č. 7 přeskoč
7. Označ dle následující škály, jakou důležitost Ty sám/sama přisuzuješ jednotlivým oblastem Nerudovy tvorby:
a. básnická tvorba	nejdůležitější	méně důležitá	okrajová
b. prozaická tvorba	nejdůležitější	méně důležitá	okrajová
c. fejetonistická tvorba	nejdůležitější	méně důležitá	okrajová
d. dramatická tvorba	nejdůležitější	méně důležitá	okrajová
e. kritická tvorba	nejdůležitější	méně důležitá	okrajová
8. Které/která z uvedených děl by sis určitě spojil/a s touto osobností? / lze zakroužkovat více možností:/
- a. Povídky malostranské
 - b. Arabesky
 - c. Hřbitovní kvítí
 - d. Knihy veršů
 - e. Písně kosmické
 - f. Balady a romance
 - g. Prosté motivy
 - h. Zpěvy páteční
 - i. jiné – doplň
 - j. žádné

9. *Přečetl jsi některé z Nerudových děl (alespoň část)? Pokud ano, uveď prosím název a napiš, zda Tě čtení bavilo, či nebavilo.*

- a. ano - _____
- b. ne

10. *Myslíš, že by Tě četba textů z 19. století mohla i dnes něčím obohatit? Zkus svou odpověď rozvést.*

- a. ano, protože _____
- b. ne, protože _____

11. *Pokus se na závěr shrnout své dosavadní znalosti o Janu Nerudovi (osobní život, dílo, přínos české literatuře apod.).*

Příloha č. 5

Dotazník pro vysokoškolské studenty

Milé studentky, milí studenti,

jsem studentkou navazujícího magisterského studia PedF UK v Praze a píši diplomovou práci na téma *Využití textů Jana Nerudy ve výuce literatury*. Touto cestou bych Vás chtěla poprosit o vyplnění dotazníku, který se týká právě tohoto tématu.

Velmi si cením Vaší spolupráce a předem Vám děkuji za odpovědi.

Bc. Miloslava Mrázková

1. *Jakou střední školu jste před začátkem vysokoškolského studia absolvoval/a?*
 - a. střední odbornou školu
 - b. čtyřleté gymnázium
 - c. osmileté gymnázium
 - d. šestileté gymnázium
 - e. jiné⁴⁸
2. *Čím si myslíte, že může současné žáky/studenty základních a středních škol zaujmout osobnost a dílo Jana Nerudy?*
3. *Jak vy osobně vnímáte osobnost Jana Nerudy? Byl to podle Vás zejména významný:/lze zakroužkovat více odpovědí/*
 - a. básník
 - b. prozaik
 - c. novinář
 - d. dramatik
 - e. divadelní a literární kritik

⁴⁸ Na tuto alternativu mne upozornila absolventka Waldorfského lycea Praha s tím, že tento typ alternativní školy nespadá do žádné z ostatních kategorií. Z toho důvodu jsem zařadila možnost „jiné“.

4. *Pokuste se dle vlastních znalostí zakroužkovat důležitost následujících oblastí Nerudovy tvorby pro studenta střední školy (nejdůležitější = zásadní oblast tvorby, studenti by si ji s Nerudou měli vždy spojit; méně důležitá = významná oblast tvorby, studenti by o ní měli alespoň slyšet; okrajová = pro povědomí studentů nedůležitá, lze ji z výuky vypustit):*

a. básnická tvorba	nejdůležitější	méně důležitá	okrajová
b. prozaická tvorba	nejdůležitější	méně důležitá	okrajová
c. fejetonistická tvorba	nejdůležitější	méně důležitá	okrajová
d. dramatická tvorba	nejdůležitější	méně důležitá	okrajová
e. kritická tvorba	nejdůležitější	méně důležitá	okrajová

5. *Která z následujících děl by si podle Vás měli absolventi střední školy s Nerudou automaticky spojit? /lze zakroužkovat více možností/*

- a. Hřbitovní kvítí
- b. Knihy veršů
- c. Písně kosmické
- d. Balady a romance
- e. Prosté motivy
- f. Zpěvy páteční
- g. Kniha epigramů
- h. Arabesky
- i. Povídky malostranské
- j. Trhání
- k. Různí lidé
- l. Žerty, hravé i dravé
- m. Obrazy z ciziny
- n. Menší cesty
- o. Studie, krátké a kratší
- p. Francesca di Rimini
- q. Ženich z hladu
- r. Prodaná láska
- s. jiné – doplňte

6. *Ze kterých výše uvedených děl jste během výuky na ZŠ a SŠ četl/četla přímo v hodině českého jazyka a literatury ukázky?*

7. *Které/která z výše uvedených děl jste přečetl/a sám/sama? U každého prosím napište, jak se Vám dílo četlo (zda něco činilo obtíže, zda Vás četba bavila apod.) a zda se jednalo o dobrovolnou nebo povinnou četbu.*

8. *Myslíte si, že by se současní studenti základních a středních škol vůbec měli učit o Janu Nerudovi? Svou odpověď prosím zdůvodněte.*

9. *Která z děl uvedených v otázce číslo 5 byste doporučil/a k četbě přímo v hodinách literatury a která byste doporučil/a jako rozšiřující četbu současným studentům základních a středních škol? Své odpovědi prosím zdůvodněte.*

10. *Pokuste se shrnout, jakou máte představu o tomto autorovi po absolvování střední školy (kým je pro Vás Jan Neruda, zda vůbec a jak vnímáte jeho význam pro vývoj české literatury).*

Příloha č. 6

Dotazník pro učitele českého jazyka a literatury na ZŠ a SŠ

Dobrý den,

jsem studentkou PedF UK v Praze a píši diplomovou práci na téma *Využití textů Jana Nerudy ve výuce literatury*. Touto cestou bych Vás chtěla poprosit o vyplnění dotazníku, který se týká právě tohoto tématu. Jako poděkování za Vaši spolupráci Vám po obhájení práce nabízím zaslání vybraných textů Jana Nerudy opatřených didaktickým komentářem, které můžete libovolně využít ve své výuce.

Předem děkuji za odpovědi.

Bc. Miloslava Mrázková

1. *Jaká je délka Vaší praxe?*

- a. 0 – 4 roky
- b. 5 – 10 let
- c. 11 – 20 let
- d. nad 20 let

2. *Kde působíte?/lze zakroužkovat více možností/*

- a. na 2. stupni ZŠ
- b. na SOŠ
- c. na osmiletém gymnáziu – učím pouze nižší stupeň
- d. na osmiletém gymnáziu – učím pouze vyšší stupeň
- e. na osmiletém gymnáziu – učím oba stupně
- f. na šestiletém gymnáziu
- g. na čtyřletém gymnáziu

3. *Potýkáte se u svých žáků/studentů s nečtenářstvím?*

- a. ano, více než polovina žáků ve svém volném čase nečte
- b. ano, ale nečtenáři jsou v menšině
- c. ne, tyto problémy nepozoruji

4. *Jak hodnotíte čtenářskou zdatnost svých žáků/studentů vzhledem k jejich věku?*
- a. velmi pozitivně – většina žáků/studentů zvládá bez problémů i čtení delších a náročnějších textů
 - b. průměrně – většina žáků/studentů zvládá texty přiměřené náročnosti a délky
 - c. negativně – většina žáků nedokáže bez problémů pracovat ani s krátkými texty nízké náročnosti
5. *Jakým literárním druhům (dle Vaší dosavadní zkušenosti) dávají žáci/studenti přednost?*
- a. poezii
 - b. próze
 - c. dramatu
6. *Myslíte si, že může současné žáky/studenty zaujmout osobnost a dílo Jana Nerudy? Svou odpověď prosím upřesněte.*
7. *Kolik hodin přibližně věnujete výuce o Janu Nerudovi? /počítá se celkem za celou docházku žáků, u vyučujících na víceletém gymnáziu dotace na každý stupeň/*
- a. max. 1 hodinu
 - b. 1 – 2 hodiny
 - c. 3 a více hodin
8. *Jak vy osobně vnímáte osobnost Jana Nerudy? Byl to podle Vás zejména významný:/lze zakroužkovat více odpovědí/*
- a. básník
 - b. prozaik
 - c. novinář
 - d. dramatik
 - e. divadelní a literární kritik
9. *Pracujete přímo v hodině věnované Janu Nerudovi s učebnicí a čítankou?*
- a. ano, s oběma
 - b. pouze s učebnicí
 - c. pouze s čítankou
 - d. jiné - doplňte
10. *Odkud čerpáte informace o Janu Nerudovi při přípravě na vyučování?*
- a. z učebnice

- b. z odborné literatury
- c. z internetu
- d. odjinud – doplňte

11. *Zatrhňte, o kterých oblastech Nerudovy tvorby se při výkladu o tomto autorovi zmiňujete:/lze vybrat více odpovědí/*

- a. básnická tvorba
- b. prozaická tvorba
- c. fejetonistická tvorba
- d. dramatická tvorba
- e. kritická tvorba

12. *Seřad'te tyto oblasti Nerudovy tvorby podle důležitosti pro Vaše žáky/studenty (nejdůležitější = zásadní oblast tvorby, studenti by si ji s Nerudou měli vždy spojit; méně důležitá = významná oblast tvorby, studenti by o ní měli alespoň slyšet; okrajová = pro povědomí studentů nedůležitá, lze ji z výuky vypustit):*

a. básnická tvorba	nejdůležitější	méně důležitá	okrajová
b. prozaická tvorba	nejdůležitější	méně důležitá	okrajová
c. fejetonistická tvorba	nejdůležitější	méně důležitá	okrajová
d. dramatická tvorba	nejdůležitější	méně důležitá	okrajová
e. kritická tvorba	nejdůležitější	méně důležitá	okrajová

13. *Čtete s žáky v hodinách ukázky z Nerudovy tvorby? /pokud vyberete možnost b), otázka 14 a 15 se Vás netýká/:*

- a. ano
- b. ne, protože _____

14. *Které konkrétní ukázky z Nerudovy tvorby vybíráte pro četbu v hodinách a proč?*

15. *Odkud vybíráte texty Jana Nerudy pro práci v hodině?*

- a. z čítanky
- b. z internetu
- c. přímo z jeho knih
- d. odjinud – doplňte

16. Zařazujete do mimoškolní četby některé z Nerudových děl? Pokud ano, napište prosím které/á a proč konkrétně toto/tato.

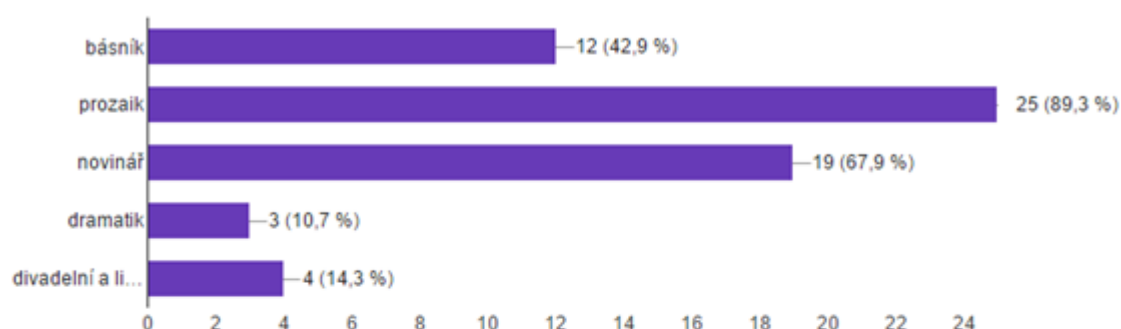
17. Narazil/a jste během své učitelské praxe na nějaké Nerudovy texty, které se Vám při práci v hodině neosvědčily? Upřesněte prosím, z jakého důvodu.

18. Stručně napište, co by si podle Vás měli žáci/studenti z výuky o Janu Nerudovi zapamatovat/odnést a proč (např. autorovy rodinné poměry, Nerudův význam pro vývoj literatury, vybraná díla apod.). Bud'te prosím co nejvíce konkrétní.

Příloha č. 7

3. Jak vy osobně vnímáte osobnost Jana Nerudy? Byl to podle Vás zejména významný:/lze zakroužkovat více odpovědí/

28 odpovědí

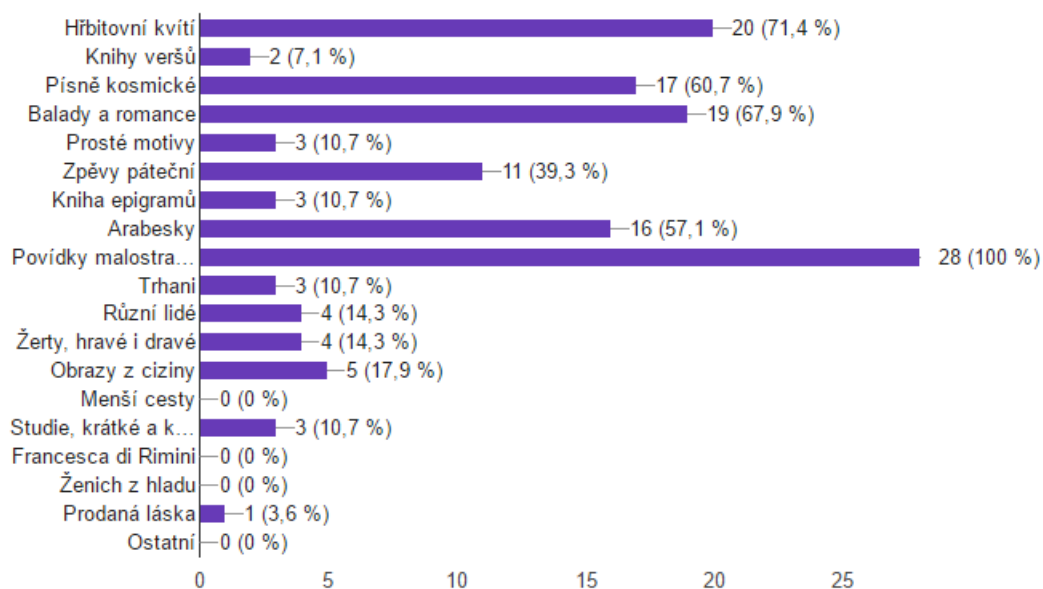

4. Pokuste se dle vlastních znalostí zatrhnout důležitost následujících oblastí Nerudovy tvorby pro studenta střední školy (nejdůležitější = zásadní oblast tvorby, studenti by si ji s Nerudou měli vždy spojit; méně důležitá = významná oblast tvorby, studenti by o ní měli alespoň slyšet; okrajová = pro povědomí studentů nedůležitá, lze ji z výuky vypustit):

5. Která z následujících děl by si podle Vás měli absolventi střední školy s Nerudou automaticky spojit? /lze zakroužkovat více možností/

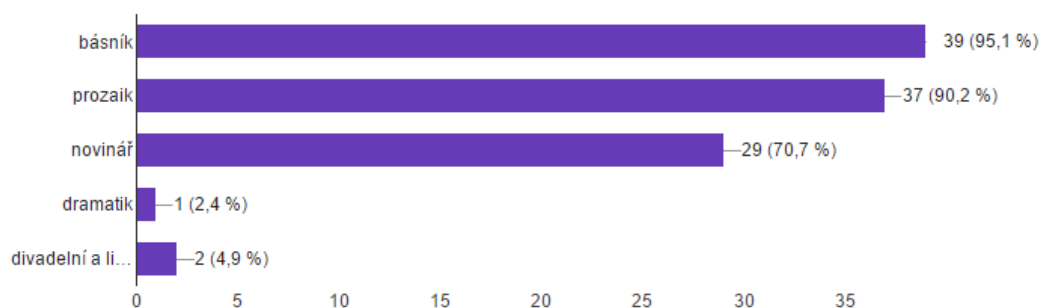
28 odpovědí

Příloha č. 8

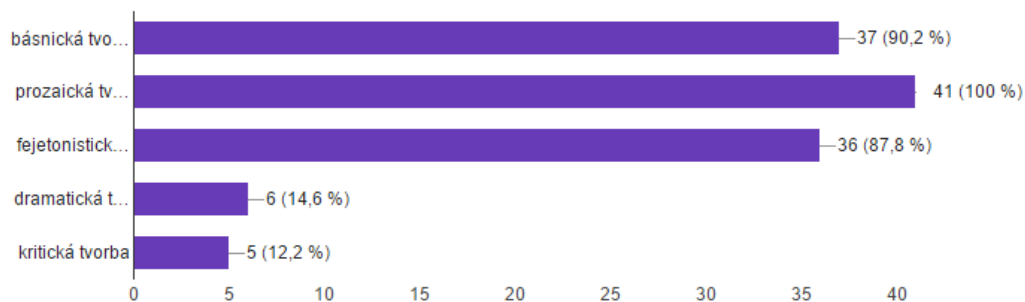
8. Jak Vy osobně vnímáte osobnost Jana Nerudy? Byl to podle Vás zejména významný:/lze zakroužkovat více odpovědí/

41 odpovědí

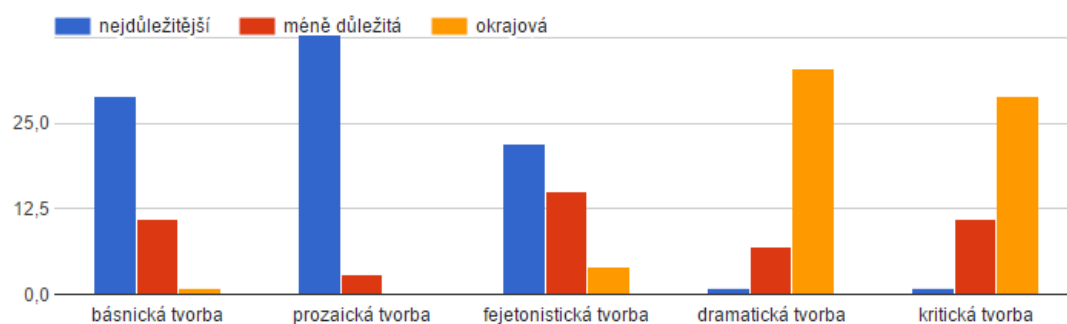

11. Zatrhněte, o kterých oblastech Nerudovy tvorby se při výkladu o tomto autorovi zmiňujete:/lze vybrat více odpovědí/

41 odpovědí

12. Seřadte tyto oblasti Nerudovy tvorby podle důležitosti pro Vaše žáky/studenty (nejdůležitější = zásadní oblast tvorby, studenti by si ji s Nerudou měli vždy spojit; méně důležitá = významná oblast tvorby, studenti by o ní měli alespoň slyšet; okrajová = pro povědomí studentů nedůležitá, lze ji z výuky vypustit):

Příloha č. 9

1. Zvol si libovolnou postavu v povídce (pan Vorel, slečna Poldýnka, vypravěč) a napiš jí krátký vzkaz.

OBECNĚ PRO LIDI ŽE VSI: LIDI, nevěřte tomu k čemu nemáte důkazy. Nezmamemá že když vám někdo něco řekne že to musí být pravda. Ověřte si to než to začnete rozmášet dál. Pro vás je to možná úžasný a baví vás to, ale vy nevíte jak se ta dotyčná osoba cítí. Pokud to nezažijete nevíte o co jde. Myslím, že vám by se taky nelíbilo být středem pomluv. Nedělejte to, co si ~~same~~ nepřejete aby vám někdo & taky dělal. Nejdřív jste se mohli ujistit kde stojí pravda. Nezmamemá, že když je ta nová osoba jiná než vy, že se jí budete vyhíbat a ignorovat. Když jste & ho poznali a prohodili s ním pár slov, přišel by vám třeba fajn. Mohli ste ušetřit 1 lidský život. Vy všichni jste ho davedli k sebevraždě. Nejdřív si teda zjišťete pravdu, než začnete rozmášet něco co jste slyšeli, ne věd, je to pravda. Nedělejte si názor na lidi který osobně neznáte a víte o nich maximálně tak něco z doslechu / pomluv. Pro nikoho z vás by to nebylo příjemný.

1. Zvol si libovolnou postavu v povídce (pan Vorel, slečna Poldýnka, vypravěč) a napiš ji krátký vzkaz.

slečna Poldýnka:

Neměla bys šířit pomluvy o někom, koho neznáš. Nikdo
nemá dokonalý, ty jsi taky mohla být lůdcem pomluvy a ~~by~~
asi víš, jaké to je. Mohla jsi mu pomoci z pomluvy, seznámil
se s ním, ale ty jsi ho odsoudila a spolu s ostatními jsi
rozšiřoval ~~rozšiřoval~~ pomluvy. Nemyslím si, že on by vás odsoudil
začali kvůli tomu, že jsi se mýlala. ~~Nemyslím si~~ Pro přísti ho ne-
děláte. Mohla jsi zkusit si s ním popovídat, třeba by vám přišel fajn.

1. Zvol si libovolnou postavu v povídce (pan Vorel, slečna Poldýnka, vypravěč) a napiš ji krátký vzkaz.

Milá slečna Poldýnko nerozšiřuj Pomluvy když sama
nejsi dokonale.

Milý pane Vorele. ~~ne~~ myslím si že jsi to

hemžel řešit sebevraždu mohl jsi jen změnit
postavení a nerozšiřovat pomluvy jak to dopadne
je.

A nerozšiřovat pomluvy a žít dál spokojeně
život.

DARY, DÁRCI, DAROVÁNÍ A BRANÍ

△ *V Praze dne 26. prosince.*

Že prý je materialismus hlavním odznakem naší doby! Možno, vždyť je pravda, že vydělávat, nabývat, spořit, brát je prvním účelem většiny našich p. t. vážených spolubydlitelů v č. p. 3 sluneční naší čtvrti, totiž na planetě Zemi, abych se prostě vyjádřil. Ale rovněž je pravda, že právě pro výdělkový ráz naší doby tím výše se staví každý, kdo *dává*, a že na příklad Peabody, který chudým pracovníkům po půl milionech obětuje, nyní je právě tak považován za svatého *sociálního*, jako bývali dřív považováni za církevní svaté ti, kteří své jmění darovali klášterům. Jenže půlmilion je věc řídká, Peabody člověk ještě řidší a velmi mnoho těch, kteří nad ním krčí rameny. Vždyť celý svět krčí rameny a posmívá se Francouzům, že tropí taký rej s dárky novoročními, že s takou náruživostí darují a obdarovati se nechávají! Blíží se Nový rok a budem zase ty výroční posměchy v novoročních feuilletonech, z Paříže zasílaných, číst.

‡ Dobře, že sobě Francouzové z výsměchu pranic nedělají, sic by byli již tuze nešťastní! Posmíváme se jejich nemravnosti a jsme právě takoví, jenže méně upřímní, posmíváme se jejich povrchnosti, a přece se plní každý konverzační slovník z polovice francouzskými jmeny, posmíváme se jejich novoročním darům a zatím užívají Francouzové doby té jen jako ventilu na parním kotli a novoročním dnem odbývají sobě darování již pro *celý rok*. Ale my posměváčkové máme sami po celý rok bláznivý den, připouštíme-li, že „blázen, kdo dává“. My dáváme pořád, a kdybychom — nebrali také, byli bychom se již dávno vydávali! Rozvaž každý pořádný občan, kolikrát do roka zaklepe neuprosný osud na jeho kapsu, připomínaje mu nutnost nějakého pro někoho daru. Jsí-li manželem, střež jmeniny a narozeniny, sic je po „poesii rodinné“,

jsi-li otcem, čiň totéž za příčinou toutéž, jsi-li milovníkem, kup si zvláštní kalendář a dvě červené tužky, neboť jediná teta dostačí zničit tvé budoucí štěstí, zapomeneš-li velký den, ve který se na nemalou okrasu lidstva před padesáti lety narodila a nyní po padesáti letech slavnostní vanilku do slavnostní kávy zavaňuje. Po svatbě můžeš kalendář ten zahodit, — založíš si ale jiný! A kdyby byly jen jmeniny a narozeniny a k nim třeba ty jisté výroční dny, které jsou v srdci zapsány a v něž by člověk ty dary třeba zpod srdce vynutil! Ale tu přijde svatý Mikuláš a otec má dvě dětinské děti a kmotr tři a soused čtyry a — a — kdož spočte všechna ta poupatá lidská, jež od vás darů čekají, jimž jich musíte uštedřit za tou neb onou příčinou! Nu za prvé jsou to slovanské děti, za druhé jste vy také Slované, za třetí je štědrost vyplýv slovanské pohostinnosti, za čtvrté je obdarování v den svatého Mikuláše staroslovanským zvykem: co zaleží tedy na několika zlatých. Jednou do roka může i chudý domácí učitel, třeba sobě byl teprv počátkem prosince zimník ze zastavárny vyplatil, něco peněz obětovati; děti ho pak mají tím radši a kondice, výdělek a obědy trvají dále!

Ale tu přijde hned zas Štědrý večer a otec má zase ty dvě dětinské děti a kmotr tři a — atd. Věc se stává již nepříjemnější. K tomu také přichází, že vánoční strůmek přesazen k nám z Němec; — nu ale, vždyť obdržel již příslušnické právo a ty děti, které naň oči vyvalují, jsou opět děti slovanské a vy jste pořád ještě Slované a vše ostatní je opět jak nahoře vypsáno, až na toho učitele, který dnes již sám také na nějaký dar čeká. —

Ale ještě se nezacelila rána štědrovečerní a prosinec, pranepříjemný měsíc, je již u konce. Máť jenom jedenatřicet dní a místo dvaatřicátého prosince říká se „první leden“ čili Nový rok a nové nastalo opět jitro darů, darování a braní! Pranepříjemná povinnost, k níž také zas přichází, že novoroční dary jsou zvykem *cizím*, tentokráte francouzským! Ovšem i slovanská, německo-francouzsky stupňovaná štědrost má své meze a konečně sobě každý vzpomene na moudrosloví našich otců, kteří učili, že „blázen dá víc, než má“, bohu-

žel však nemůže nikdo za to, když je bláznem, a byť i nebyl přímo bláznem, je přece co Slovan také „všeobecným člověkem“ a všeobecně lidskou vlastností je, že vzdor modernímu materialismu skoro každý rád se tím polechtává, že obdaruje jiné a radost jejich i díky za to kasíruje.

„Každá řeka pěkná, která co daje,“ praví Polák a — očekává dary třeba od Francouzů. Darování má hlavní svůj původ v lidské *samolibosti* a Francouz, vzdor samolibosti, Polákům budoucnost — slibuje. Těch, kteří by samolibostí svou nechali se příliš daleko svést, kteří by darovali „díži i s těstem“, je na štěstí pro ně samy jen málo. „Snadno býti štedrým, když je z čeho“, a kdo nemá z čeho, pomyslí sobě moudře: „Darovanému *koni* na zuby se nedívej“, jde o Štedrý večer s nějakým znalcem na Staroměstské náměstí a koupí za nový krejcar — „*zlaté prasátko*“. Učinil čpějící, lesknoucí se vtip, přispěl k rozšíření přírodních vědomostí a nevydal se z peněz.

Každý by myslel, že při všeobecném, vzájemném darování vše se konečně vyrovná, zkušenost ale učí, že většina má škodu, nehledě ani k tomu, že vydané peníze jsou *peníze*, nabyté dary pak že zabírají ve světnici jen zbytečně místo. S dary má se to jako s láskou: každý myslí, že má poměrně lásky pro celý svět dost, a člověk se diví, odkud se tedy do světa vestěhovala nenávist. Více je těch, kteří citují „Blázen dává, *moudrý* bere“ nebo „Pánbůh dal ruce, abys bral“, než těch, kterým se líbí pořekadlo „Kdo mi dává, *učí mě dávat*“. Francouz má také pořekadlo „Rien pour rien“, a přece Murger popisuje celou třídu lidí, kteří o Nový rok vydělávají tím, že umějí šikovně dávat, — „*beaucoup pour rien*“. U nás se říká takovým darům „kočičí dárek“, zvláště naši kupci a obchodníci znají ten artikl dobře. A takž se ovšem stává, že většina darujících „kupuje za mnišský groš“, totiž za deo gratias.

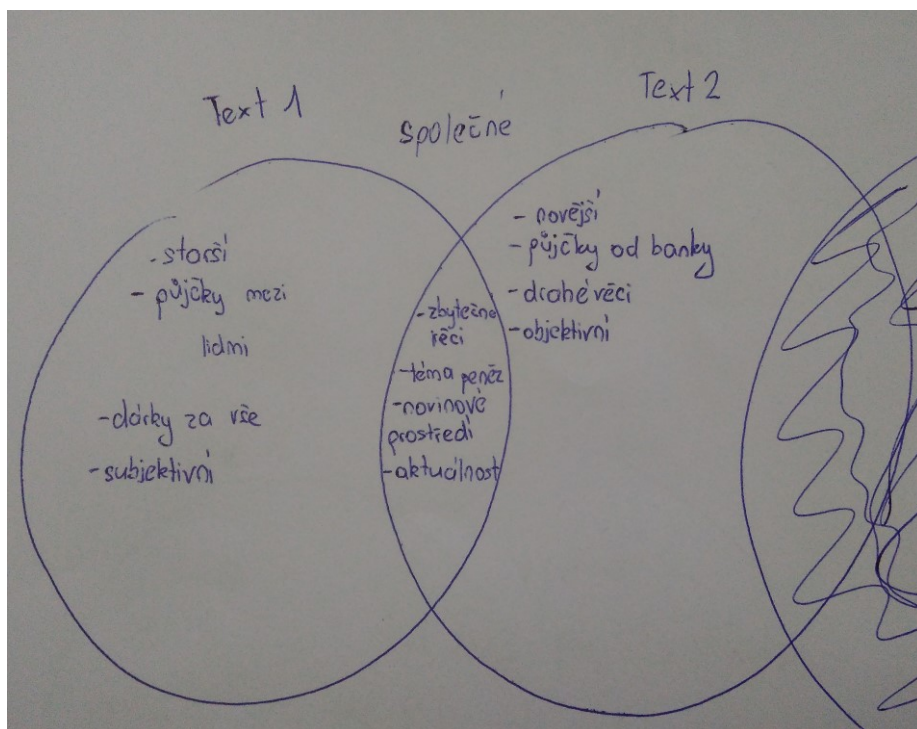
• O novoročních diškrecích bojím se psát. Ty jsou již takovy, že by mohly člověka pokroku milovného změnit na zůřivého konservativa, který ani změn astronomických neuznává. Není již skoro člověka, který by od tebe nebral a nežádal novo-

ročního, není žádného druhu obsluhy neb jen osobního styku, z něhož by se o Nový rok nevybírala daň. Nad odevřeným hrobem starého roku odevírají se miliony žebravých rukou a jsou právě tak neodbytny jak žebračky na hřbitově. „Za darmo se nehlídá ani hrob boží!“

Nebe nám pomoz bez bankrotu do příštího roku!

NÁRODNÍ LISTY 28. prosince 1866

Příloha č. 11

Darování a brání v minulosti a dnes

Já si nemyslím, že se přístup k darování nijak výrazně změnil. Porád jsou tu lidé, kteří dávají a tuí lidé, kteří jsou sobotí. Někdy neděláme, aby se bez navázání vztahů lidé navzájem darovali druhým. Předpokládáme toho, aby všichni bohatší dávali těm, kteří nemají ani na jídlo. Nepovídal se to ani kdysi a nevede se to ani teď.

A co se týče brání, těžko říct. Želka bych, že každý v sobě má alespoň velkou touhu mít toho dost. Mnozí i více než ostatní. Naše touhy o peníze se liší s tím, co je vyhlý. Chudšímu bratromu by pravděpodobně stačil kousek chleba. Říční bohatý podnikatel očekává od daru o něco víc. V tom co je pro nás důležitější se lišíme. Každý máme jiný charakter, který každý den ovlivňuje i okolnosti. Se sobotou a rybnou se práce jen nenarodíme. ~~Je to tak~~

JAN NERUDA

P. T. panu

J. R. VILÍMKOVI,
vydavateli Humorů,

zde.*

MŮJ MILÝ!

Sděluješ mně, že mou podobiznu dáš ten týden do Humorů, a žádáš, abych si sám k ní napsal text. Koukej se, nedělej to; bojím se o Tvého kresliče! Jakpak by dovedla slabá jeho ruka podat tvář tak naprosto zvláštní, tak výrazuplnou, tak — no zkrátka, Ty víš sám dobře, že umění má své meze. Ale musí-li to přece být a není-li už žádného, žádného vyhnutí, pak prosím, dej mne tam celého i s nohama; neboť když nemohu kopat, netěší mne život, ani na obraze ne!

Abych však si napsal sám text k tomu, to naprosto nejde. Mám o sobě mluvit co o člověku, o povaze své? Mám se chválit? To nemohu, chci-li být jen trochu spravedliv. Mám se hanět? No — to by už šlo spíše. Jsem si vědom, že mám pěknou řadu chyb, z nichž by se dal sestavit obrázek zcela rozkošné perspektivy. Ale nepřekvapme se! Chci být totiž ještě hezky dlouho živ a můžem se tedy kojit oprávněnou nadějí, že bude těch chyb bohdá pořád víc a víc, takže nakonec obraz nabude až zázračné krásy. Počkejme!

Mám mluvit o svých spisech? Je pravda, už je jich celá karavana. Napřed jsem napsal několik veseloher a také jednu truchlohru. Veselohry se líbily a proto o nich dnes už nemluví nikdo; tragedie propadla a je tedy přirozeno, že mnohý podnes, zvláště v časopisech, vděčně k ní poukazuje. Pak jsem psal

* Dovolujem sobě indiskretnosti té, že zde otiskujem list soukromý.

verše, cestopisy, povídky, feuilletony — jen kdybych věděl, stojí-li to všechno za něco! Ale člověk se toho nedoví. »Vy ani nevíte, jak ráda já vaše Knihy veršů čtu,« flautuje sladký sopránek. — »Poslouchejte, kamaráde, víte, vaše verše nečtu, jsou mně moc těžkopádný; ale vaše povídky — hrome, to ano, to je ze života, to je pěkné!« míní zas mužský znalec. — »Nedělejte si nic z toho, ale to mne znáte, že jsem upřímný, a vám co rozumnému člověku musí přec záležet na úsudku upřímném — já vám povídám, vaše povídky — brr! drsná próza — zato však Menší cesty nebo Obrazy z ciziny, ej to je něco, pro to máte talent, rozhodný talent, povídám!« ubezpečuje mne jiný znalec. — A čtvrtý znalec mně tiskne ruku: »Feuilletony, můj milý, nepište nic než feuilletony!«

Z čehož soudím zcela jasně, že buď všechny spisy moje jsou výtečné, nebo že všechny dohromady a každý zvlášť nestojí za nic. Doufám, že Tvoje ke mně přátelství a osvědčeně měkké srdce rozhodne se pro náhled poslední.

Žehnám Tě,

Tvůj

JAN NERUDA.

35. JAN NERUDA

PAPOUŠEK

„....Zcela zvláštní pověra, upomínající na Itálii jižní, vyvinula se od roku 1853 v té vesničce zrovna před padovanskými hradbami ležící. Enrico Bareta, když byl tenkrát sňat se šibenice, pochován tu na veském hřbitově, zrovna vedle kostelíka věnovaného sv. Janu Křtiteli, jenž náhodou je také patronem popravených. Od té doby každého pondělka —“

Pšť!

„— přicházejí lidé, ženské i mužští, ale nejvíce děvčata, aby prosily „dušičku popraveného“ za pomoc na cestě, za věštbu, za cokoli. Učinila prý již velké zázraky. Jednou přispěla loupežníky přepadenému kupci na pomoc, a sice co kostra, zrovna jak z hrobu vstala. Také visí na kostelní stěně zvenčí obrázek v černém rámcí, prý Enrica Baretu představující: kostra na šibenici, ošlehávaná plameny očístce. Kdo chce jeho pomoci, musí u hřbitovních vrat zout střevíce —“

Ale pšť!

„— a jít bos, odříkáváje růženec, třikrátě kolem hřbitova. Pak poklekne u hrobu, obětuje naň ten růženec svůj, a přednese nahlas svou žádost. A teď naslouchá, jakého zaslechne znamení. Je těch znamení celá řada, šťastných i neblahých. Kokrhání kohouta je na př. šťastné, ale když osel —“

Budeš-li pak tichý, pohanel!

„— když osel zahýká, je v tom zjevný nezdar. Nejkomičtější je, když takhle přijde děvče a začne: „Dušičko popraveného! Ty víš, že se mně stal Antonio nevěrným. Vezmi spletené dŮtky —“

Ne — není možno číst! Bestie, nebudeš mlčet? Krk ti zakroutím! Jen se třepetej! Skrz kosti to jde, skrz — že prý papoušek užívá svého zobáku mnohostran-

něji než jiní ptáci — to je bohužel pravda, a krku, a plic — celým tělem vřeští — budeš-li pak trochu tichý, bestie!

No mlč, vždyť jsi hezký! Trochu za ouškama škrabat — ne? Eh — to je dobrota! Ten nastrkuje hlavu a drží jako zkamenělý! Ano, to mají všichni papouškové rádi. A jak jsi ztloust, chlapíku — samý tuk, jako mýdlo. Spravil jsi se, vzdor tomu, že bydlíš u spisovatele špatně placeného, a k tomu ještě lenivého. Ale vypadal jsi, když jsi přišel!

Zdalipak víš, že tomu příští vánoce už budou tři leta, co jsi u mne?

Ano, už tři leta mám toho zlosyna. Bylo to na den nebo na dva dny před Štědrým večerem, když mi ho přivezl přítel z Hamburku. Tenkrát mrzlo, jen praštilo, a když jsme papouška vyndali z malé dopravní, jak nástřešní vikýřek vypadající klícky, třásl se chudák jako osika. Neměl jsem kleci a ničeho podobného, a dal jsem ho na hůl mezi dvě sedadla ke kamnům. Každé pírkó na něm stálo zvlášť, jak se čepýřil. Pak se vzpamatoval, ale dodnes přicházívá občas na něho zimnice, právě v největších parnech; má památku.

Myslím, že se mu nedařilo u mne špatně. Do klece jsem ho nedal, nechal jsem ho volného; koupil jsem mu elegantní stojan: dole velká plechová mísa, pak stojan tmavohnědě olakovaný s několika příčkami a nahoře plechová žlutá lýra, s pohyblivým kruhem uvnitř, aby se mohl houpat. Velmi pěkný stojan. Jednou přišel jistý dramatický spisovatel ke mně a pravil: „Básníku, tak vy jste mu dal svou lýru?“ — „Jen pouzdro,“ já hned na to, „lýra je dutá, duši jsem nechal v sobě.“ Je vidět, že i spisovatelé někdy se baví duchaplně.

Měl jsem ho rád a mám ho pořád ještě rád, abych se přiznal. Tadyhle mně napadlo, že mu co družnému zvířeti musí být vlastně u mne starého mládence trochu teskno. Koupil jsem tedy velkou klec a do ní mladého špačka. Soudil jsem zcela správně: špaček bude sem tam skákat a papoušek to uvidí, špaček bude

hvízdát a papoušek to uslyší. Ale špaček ještě nehvizdá, jen skáče, a žere mně z ruky mouchy, nad čím je moje posluhovačka, před kterou se plaší, celá uražena.

Potřebuje moc much, musím pořád chytat. Rád to dělám, ale namáhá to. Jakpak abych si začasťe pozval společnost přátel. Nebo abych se oženil. Žena by si mohla ráno přivstat a chytat mouchy. Pak by mne alespoň na posteli neštípaly. Musí být příjemno, být ženat.

Ale pardon! Teď vidím, že zvědavý čtenář mého papouška vlastně pořád ještě nezná. Ani to neví, ku kterému ze z těch čtyř set a dvanácti papoušcích druhů, kteří po světě křídly tlukou, můj papoušek patří. Je již potřebí, abych ho popsal. Tedy druh: *Psittacus amazonicus*. Velikost: větší než holub. Barva: zelená, na tvářích žlutý a modrý, v křídlech s překrásnými, červenými a tmavomodrými brky. Povaha: nesmírně mizerná. Je to chlap zlomyslný, jak nejsem týden doma, už mne kouše, a také teď, když se zapomenu a nechám mu prst v zobáku příliš dlouho, odnesu krvavé stopy. Vzdor tomu mne miluje, skoro tak jako vařenou rejži.

O jeho předcích nevím bohužel ničeho, leda to, že Kolumbovi soudruzi dle nich poznali blízkost země. Ale tomu už je dávno. Rovněž osobní jeho osudy jsou mně zastřeny rouškou tak hustou, že ji asi už neproniknu nikdy. Snad ho vylíhla na svých nádrech nějaká brazilská Julia Augusta, snad ale také ne. Pozdější jeho osudy nebyly as napořád příjemny, máť jeden drápek násilně vytržený a jedno křídlo trochu pochroumané. Ani dřívějšího jeho jmena nebo příjmení neznám; teď mu říkáme „Papoušek“ a on je s tím spokojen a říká to za námi. Takto zpívá anglicky, mluví portugalsky, kokrhá jako kohout, a když ho pro přílišnou nezbednost chytnu a hodím do druhého pokoje, sedne si tam na sesli a nadává po německu „verfluchter Kerl!“ Jakkoli musím slova ta co nejprísněji odmítnout, jakožto zajiště hrubá a naprosto nepříslušná i nemístná, přiznávám přec, že svědčí zas v jistém směru o jeho ostrovti-

pu a pozorovatelském talentu: on ví, kterým jazykem mne dopálí.

Co o papoušcích věda říká, vím. Papoušek je nejvyšší pták, opice mezi ptáky. Jako je pes nejlidštější čtvernožec, je papoušek nejlidštější pták. Vnitřní ústrojí jeho je prý velice pozoruhodné. Jeho paměť se chváří co výtečná a přisuzují se mu k mé radosti i některé vlastnosti mravní: on trpí sice zamilovaností, ale je věrný a svým mladým oddán láskou upřímnou. Syn po otci dědí hnízdo, z čehož lze vidět, že je papoušek také přístupen právní úpravě společenských poměrů. A je z něho dobrá polívka.

Co pak se týče osobních vlastností a náklonností papouška právě mého, zdá se, že nemiluje špačků. Nebo snad že je žárliv. Když jdu k špačkovi, třepá sebou papoušek a jeví náramné pohnutí. Roztrhal by toho skromného ptáčka, kdyby mohl. A když volám na papouška a přereknou se, a volám „špačíčku!“ — já si to ještě pletu — nejde už ke mně.

Zato mu rozhodně chválím, že na cizí lidi je velmi zlý! Na každého vrčí a už leckterému prokousl prst. Ano — jen se koukej, darebo, o tobě mluvím, o tobě! Když nebudeš hodný, dám tě —

Teď někdo u mých dveří zvoní. Frr — ze špačkovy klece na stojan! Jak někdo zazvoní, už je tam a na stráži.

Jen kdybych nemusel vstávat a jít otevřít! Kdybych byl ženat, řekl bych: „Ženo, někdo zvoní —“

Ah — přítel Bernard!

„No tak se posaď, kamaráde! Žena zdráva? Děti?“

„I což ty! Je toho plný dům, až člověka hlava brní!“

„Sedni! Co mně přinášíš?“

„Když nám tak pořád o svém papoušku vypravuješ, vzpomněl jsem si na něco, co se ti snad hodí. Tak to je ten pán? Pojď —“

„Nech ho, nech ho — hned bys byl prstem v umývadle a umývadlo plné krve,“ varuju přítele. Ale tro-

chu jeho řeč mnou cukla. Je pravda, mořívám lidi vypravováním o svém papoušku. A když vidím, že interest není velký, pak, přiznám se, něco přilhu — jiný by řekl snad „přibásním“, ale já nemiluju takových točených slov. Honem jsem hledal teď ve své paměti, zdaž jsem melhal něco, kvůli čemu bych —

„Když jsem byl hochem,“ začal Bernard, „sedávala pod loubím před naším domem zvláštní baba. Vlastně babou ještě nebyla, ale na Uhelném trhu se říká každé prodavačce baba. Den co den jsme my kluci měli s ní svou zábavu, zcela spolehlivě. Nebyloť dne, aby nebyla k večeru najisto měla svůj „tampus“*, a na to jsme čekali. Hned vedle byl ptáčník. Měl vyvěšeny papoušky, mezi nimi jednoho šedivého, který mluvil — vlastně nadával. A když byla baba opilá, začlo dueto mezi ní a papouškem, a my skákali kolem.

Zvláštní baba! Už její krámk byl zvláštní. Měla na prkně trochu prázdných lahviček nejrozmanitějšího druhu, pak trochu na půlky a čtvrtky nařezaného komisarů — „černý Tonda“ jsme mu říkali — a dost. Takové stánky s komisarčkem už teď na trhu ani nejsou. Kupovala jej od vojáků, a když přišli vojáci Italíáni, mluvila s nimi zcela plynne italsky. Říkali jí proto Taliánka. Ona ale byla Moravankou, dle řeči.

To trvalo dlouho. Mne dali rodiče k nejbližšímu kupci do učení a tam chodila Taliánka na kořalku. Jednou přišla také a sotva že se vyškrábala přes ty dva schůdky nahoru. Měla na zádech malou nůšku. Prosila pána, aby jí nůšku někde schoval. Že prý je churava a musí do nemocnice. To se rozumí, že jsme po jejím odchodu nůšku hned prohlíželi. Byly tam skvostné, hezounké šatečky, pro děvčátko tak dvouleté, a v šátku nějaké papíry, nejvíc dopisy. Vše bylo psáno italsky a my tomu arci nerozuměli. Pán to poslal na půdu.

* Přítel Bernard zde užil z jemnocitu pražského výrazu „tampus“, aby nemusil o dámě neelegantně se vyjádřit, že bývala opilá.

Pak přišla zpráva, že Taliánka umřela. Šatičky se někomu darovaly, nůši jsme spálili při pražení kávy a ty papíry jsem vzal k sobě. Už jsem je chtěl často zahodit, ale náhodou jsem je přece zachoval. Tu je máš — jsi novelista, snad se ti k něčemu hodí!“

A Bernard položil na stůl přede mne malý svitek, zabalený v novinách.

Frr! a papoušek je na stole. Takhle v novinách přináším mu koláče domů a důmyslné zvíře se teď mýlí!

Rozbaluju to a papoušek pomáhá. Něco dopisů hedbávnou tkanicí — jdeš pryč! — ovázaných. Rozvázal jsem tkanici, na dopisech, datovaných z Říma, Benátek atd., adresy — já tě praštím, že...! — „Slečna Maria K. v Olomouci“, pak jednou „Slečna Maria K. v Praze“.

„Tadyhle je nějaký přípis úřední,“ ukazuje Bernard na vyčnívající papír.

„Dovol okamžik, jen co tomu chlapu zakroutím krk!“

Rozestřel jsem přípis, psaný italsky. Zněl následovně:

„Enrico Bareta, dříve již jednou v Olomouci trestaný a pak amnestovaný, souzen nyní vojenským soudem zdejším a pro velezrádu odsouzen k smrti, kterýžto výrok na něm vykonán dne 11. dubna b. r. K výslovnému přání popraveného dává se Vám o tom úřední vědomost. Padova, dne 30. dubna 1853.“

Podpis měšťanostův.

Adresa zase: „Slečna Maria K. v Praze.“ —

Palčivá bolest mne vyrušila z náhlé zadumanosti. Papír byl rudě zbarvený, z prstu se mně řinula krev. Papoušek byl užil příležitosti.

Nevynalezený vynález

Jsme jaksí dopálení. Nebavíme se, svět je fádni vzdor tomu, že dovedem za měsíc přejet již celou zeměkouli a za dvacet hodin sdělit bratrům Indiánům v Brazílii, že jsme chválabohu zdraví. Očekáváme, že musí něco spadnout s oblak, co by námi náhle zachvělo od kostí, co by nás náhle povzneslo nejvýš, bavilo, jak se ani bozi nikdy nebavili. Něco se stane, musí stát, nevíme sice co, ale tušíme, že kdybychom takhle – náhle *létat* dovedli, to že by bylo asi to pravé. Neušklíbnete se, každý to myslí, i nejhoupější. Milenec, který je vzdálen zbožňovaného „tvora“, vandrovník, kterého nohy bolí nebo kterému se po domově stýská, vojevůdce, jehož patentovaný orlí zrak ani za nejbližší lesík nedosáhne, zkrátka všichni. Básník Rückert napsal celou báseň o tom, že prý se mu jednou zdálo, že lital, – to je věcí, každému už se to zdálo, mně posud každý týden dvakrát! A na uskutečnění toho „snu“ pracuje lidstvo odjakživa, od všemůla Daedala, který letěl z Kréty do Sicilie, až po našeho Kadeřávka, který z Prahy do Paříže – snad přece poletí, od krejčíka ulmského, který zlomil vaz, až po inženýra Kaufmanna, který zároveň se strojem svým roku 1868 v Londýně proto nespád, že se mu moudře ani nesvěřil, dole zůstal a jen se díval. Okřídlené projekty musí se lidstvu konečně přece zdařit, když ryba plove, proč by člověk neploval, když pták letí, proč by člověk nelítal! Jenže pánům vynálezům nesmí být ledacos „vosk“, jakž žalostný případ Ikarův učí. A vsadil bych se, že vynalezcem šťastným bude Čech. Beztoho, co kdy vynalezeno nejvznešenějšího, nejkrásnějšího a nejchutnějšího, od Čechů nalezeno: rovnoprávnost náboženská a ječmenní hvozdy, moderní demokra-

cie a přirozená soustava botanická, kněhtiskařství a hromosvody, pitva, parolodní šrouby a švestkové knedlíky. Bude-li tím vynálezcem již náš Kadeřávek, nevím, ale přál bych toho sobě, jemu také. Komukoli co znalci posud své plány předložil, každý ho velmi chválil co do principu, v praxi mu ale nedal ani krejcaru, – při čemž se tuze špatně pracuje. Snad se také ještě několikrát zmýlí, náš Kadeřávek, neboť jen ten se nemýlí nikdy, který nikdy nic rozumného nechce.

Ale, pane bože na nebesích, budem to vypadat, až budem létat! Znám, že malíři rádi si hrají s podobiznami lidí a zvířat. Namalují kočku a vedle tvář ženskou, skutečně ženskou a skutečně kočkovitou, nebo lva a mužskou tvář hřívnatou a obrostlou, nebo blbou hlavu ovčí a hned vedle do lidské hlouposti přenešený odlesk její. Není to pouhá hříčka, ten člověk má tu, onen onu zvířecí vlastnost v nesmrtelné duši své zvláště vyvinutou a tvář jeho je vývěsným štítem té vnitřní krásy, jen to studujte! Až budem mít o mechanickou schopnost létání více mezi svými vlastnostmi, vyvinou se lidské individuality dle nejrozmanitějších vlastností ptačích, snad dle všech – vyjma kladení vajec. Svateb bude nesmírně mnoho, neboť „*chaque oiseau fait son nid*“. Kdo vypadá jako poctivý pedantický čáp, bude své manželce chvalitebně věrný, která vypadá jako boubelatá vrabčice, bude svému manželovi chvalitebně nevěrna. Lidstvo se bude nesmírně množit, takřka jen lihnout. Rovněž budou se lihnout nové povahy, Shakespeare bude muset psát dodatky, doktor Čupr dokonce vydat zcela nově svůj *Leitfaden der empirischen Psychologie*. Srdnatý bude létat jako mořský ráček, hned po hřebenu rozpěněných, rozválených vln, hned nad úskalím pobřežním, hned za lodí uprostřed oceánu; bázlivý bude létat jako slepice po hnojišti. Básník skřivánkem vzletí přímo, rovně jako raketa do výše, přišpendlí se někde k modré obloze a bude jubilovat písničky tak dlouho, až přijdou i hvězdy poslechnout si jeho jamby, – bude-li jim to dlouho trvat, odejdou zas, nejsouť zvyklé naslouchat lidským snům až do bílého rána. Ti, kteří jsou dle povahy jako „*ptactvo nebes*“, budou létat ve dne, jezoviti ale v noci.

Ti, kteří jsou povahy nepatrné, budou létat v krákorajících houfech jako vrány, kdož ale je povahou vznešenou, povznese se sám a sám orlem do tiché výše, do oné výše, kde je již bílý den, když dole –

Hrome, do toho se bude musit policie vložit, to přec nejde, aby každý šel k světlu, kdy se mu líbí! Dobře, že jsem si sám na to vzpomněl, ve Vídni by byli jistě zapomněli a brzy by poroty – chci říci lítací stroje byly pro všechny! Ne, sestaví se, jak už nebožtík Richter navrhnul, na říšské radě zvláštní komise a ta vypracuje „létací řád“. Hlavní zásadou bude: nižší třídy společenské budou létat níž, nebo zcela dole, nebo vůbec ne – je pravda, nač potřebuje na příklad řemeslník létat, jeho „zlaté dno“ je vždycky dole, sic by nebylo dnem, nebo nač potřebuje létat chudý lid, ta „chátra“, když umí tak pěkně pěšky chodit! Lítání je opravou dopravy, tedy jen opravou pro ty, kteří již nyní se nechávají koňmo, oselmo neb jinak dopravovat. Akcíz a mýta budou se musit dobrovolně vyhodit do povětří, sic jim tři čtvrtiny příjmů ujdou, policie bude mít strašnou práci s „neviditelnými cestami“ a bude musit ještě častěji než posud lovit „tajné tiskárny“ pouze z „luftu“. Ne, „lid“ nesmí vůbec létat, a když, tedy jen na šnůře jako papírový drak. Sic, kdyby se mu šnůra nedala nebo náhodou vyklouzla nebo „zlomyslně“ přeríznuta byla, stal by se z něho skutečný drak a žádný cylindr nebyl by více na hlavě jist! A pak – „čím výš stoupá lid, tím níž padají státní papíry,“ povídá nebožtík Richter – dobře jsem si vzpomněl na nebožtíka Richtra, ani bych nevěděl, jak dnes zakončit feuilleton!